SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

İKTİSADİ KALKINMADA VERGİLENDİRME SÜRECİ VE TEŞVİKLERİN ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Samet GÖZEL

Sivas
Temmuz 2025

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

İKTİSADİ KALKINMADA VERGİLENDİRME SÜRECİ VE TEŞVİKLERİN ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Samet GÖZEL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yusuf DEMİR

Sivas
Temmuz 2025

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

…./…/….

Samet GÖZEL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

KISALTMALAR ..... **v**

TABLO LİSTESİ ..... **vii**

GRAFİK LİSTESİ ..... **ix**

ÖZET ..... **xi**

ABSTRACT ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **5**

1. İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA **5**

1.1. İktisadi Büyüme 5

1.1.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli 7

1.1.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi 9

1.1.3. İçsel Büyüme Teorisi 11

1.2. Devletin Rolü ve Kamu Politikaları 13

1.3. İktisadi Kalkınma 14

1.3.1. İktisadi Kalkınmanın Unsurları 16

1.3.2. İktisadi Kalkınma Süreci 18

1.3.3. İktisadi Kalkınma Sürecinde Finansman Kaynakları 20

1.3.3.1. Yurt İçi Finansman Kaynakları 25

1.3.3.2. Dış Finansman Kaynakları 28

1.3.3.3. Gönüllü Bireysel ve Kurumsal Tasarruflar 30

İKİNCİ BÖLÜM **33**

2. VERGİLENDİRME VE KALKINMA **33**

2.1. Vergilendirme İlkeleri 35
2.1.1. Vergide Genellik İlkesi 37
2.1.2 Vergide Adalet İlkesi 38
2.1.3. Vergide İktisadilik İlkesi 40
2.1.4. Vergide Eşitlik İlkesi 42
2.1.5. Vergide Açıklık ve Basitlik İlkesi 43
2.1.6. Vergide Kesinlik İlkesi 44
2.1.7. Vergide Uygunluk İlkesi 45
2.1.8. Vergide Esneklik İlkesi 47
2.1.9. Vergide İstikrar İlkesi 48
2.2. Vergilemenin Ekonomik ve Sosyal Amaçları 50
2.2.1. Verginin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri 51
2.2.2. Verginin Gelir Dağılımı ve Sosyal Refah Üzerindeki Rolü 52
2.2.3. Gelir Vergisinin Kalkınma Sürecindeki Rolü 54
2.2.4. Dijital Ekonomide Vergilendirme Sorunları 56
2.3. Dolaysız Vergilerin İktisadi Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri 57
2.3.1. Dolaysız Vergilerin Kavramsal Çerçevesi ve Mali Yapısı 59
2.3.2. Dolaysız Vergilerin Ekonomik Dönemlerde Maliye Politikası Aracı Olarak Kullanımı 60
2.3.3. Dolaysız Vergilerin Kalkınma Üzerindeki Uzun Vadeli Etkileri ve Uygulama Zorlukları 62
2.3.4. Türkiye'de Dolaysız Vergi Politikalarının Kalkınmadaki Rolü ve Evrimi 63
2.3.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolaysız Vergi Reformlarının Kalkınmaya Etkisi 64
2.3.6. Dolaysız Vergilerde Vergi Ahlakı ve Gönüllü Uyumun Kalkınmaya Katkısı 66
2.4. Dolaylı Vergilerin Ekonomik Büyüme ve Sosyal Refah Üzerindeki Etkileri 67
2.4.1. Dolaylı Vergilerin Kalkınma Sürecindeki Kavramsal Etkileri 68
2.4.2. Dolaylı Vergilerin Kalkınma Politikalarına Entegrasyonu 72
2.4.3. Dolaylı Vergilerin Uzun Vadeli Etkileri ve Uygulama Zorlukları 73

2.4.4. Türkiye'de Dolaylı Vergilerin Kalkınma Politikalarındaki Yeri ve Dönüşümü 74
2.4.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolaylı Vergi Sistemleri ve Kalkınma Uyumları 76
2.4.6. Dolaylı Vergi Tahsilatında Dijitalleşme ve Kurumsal Kapasitenin Kalkınmaya Etkisi 77
2.5. Vergilendirmenin Kalkınma Sürecindeki İşlevsel Rolü 78
2.6. Kalkınma Politikaları Bağlamında Vergi Affı 80
2.6.1. Vergi Affı Kavramı ve Uygulama Türleri 81
2.6.2. Vergi Affının Kısa Vadeli Ekonomik Etkileri 83
2.6.3. Vergi Affının Uzun Vadeli Riskleri ve Kurumsal Etkileri 84
2.6.4. Türkiye'de Vergi Affı Uygulamaları: 1980 Sonrası Deneyimler 85
2.6.5. Kalkınma Açısından Değerlendirme: Af mı Reform mu? 86
2.6.6. Vergi Affı Uygulamalarının İktisadi Kalkınma Üzerindeki Çok Boyutlu Etkileri 87
2.7. Uzlaşma ve Benzeri Vergisel Uygulamaların Rolü 88
2.8. Kalkınma Sürecinde Etkin Vergi Politikalarının Önemi 90
2.9. Ekonomik Kalkınmada Etkin Vergi Denetiminin Önemi 91
2.10. İktisadi Kalkınmada Vergi Politikalarının Rolü 93
2.11. Vergi Teşvikleri 95
2.11.1. Vergi Teşvik Türleri 97
2.11.1.1. Yatırım İndirimi 99
2.11.1.2. Kurumlar Vergisi İndirimi 100
2.11.1.3. KDV İstisnası ve İadesi 102
2.11.1.4. Gelir Vergisi Muafiyeti 103
2.11.1.5. Bölgesel ve Sektörel Vergi Teşvikleri 104
2.11.1.6. Ar-Ge ve İnovasyon Teşvikleri 105
2.11.1.7. Gümrük Vergisi Muafiyeti 106
2.11.1.8. Vergi İndirimi 108
2.11.1.9. Faiz Desteği 115
2.11.1.10. Yatırım Yeri Tahsisi 116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 119

3. VERGİLENDİRME POLİTİKALARI VE VERGİ TEŞVİKLERİNİN İKTİSADİ KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİNİN ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ..... 119

3.1. Türkiye'de Vergilendirmenin ve Vergi Teşviklerinin Kalkınmaya Etkisi ... 119

3.2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergilendirme ve Vergi Teşviklerinin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri 127

3.3. Asya-Pasifik ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergilendirme Politikaları ile Teşviklerin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri 131

3.4. Amerika Kıtası'nda Vergilendirme ve Vergi Teşviklerinin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkisi 134

3.5. OECD (Gelişmiş Ekonomiler) Karşılaştırması 136

3.6. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Vergi Yükü ve Teşviklerin Bölgesel Büyümeye Etkilerinin Analizi..... 140

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 143

KAYNAKÇA..... 145

ÖZ GEÇMİŞ..... 165

KISALTMALAR

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

KDV : Katma Değer Vergisi

ÖTV : Özel Tüketim Vergisi

BSMV : Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi

ÖİV : Özel İletişim Vergisi

MTV : Motorlu Taşıtlar Vergisi

KOBİ : Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere

Ar-Ge : Araştırma ve Geliştirme

OECD : Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

SBB : Strateji ve Bütçe Başkanlığı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

HMB : Hazine ve Maliye Bakanlığı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Kaynaklarına Göre Vergiler 23

Tablo 2. Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Makroekonomik Göstergeler 25

Tablo 3. Türkiye Vergi Gelirleri Hedef ve Gerçekleşmeleri (2023) 56

Tablo 4. Ülkelere göre toplam vergi geliri, 2020-2023 (milyon euro) 131

Tablo 5. Latin Amerika'da Yatırım Teşviklerinin Yatırım Hacmine Etkisi (2018–2022) 136

Tablo 6. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı, Ar-Ge Harcamaları ve Teşvik Payları 141

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Türlerine Göre Genel Devletin Toplam Vergi Gelirleri, 2009-2023 27

Grafik 2. Genel Devlet Vergi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı (%), Türkiye-Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması, 2021-2023 28

Grafik 3. Genel Devletin Dolaysız Vergi/GSYH Oranı (%), Türkiye-Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması, 2021-2023..... 59

Grafik 4. Genel Devletin Dolaylı Vergi/GSYH Oranı (%), Türkiye-Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması, 2021-2023..... 70

Grafik 5. Vergi Geliri/GSYH Oranı (2010–2023)..... 120

Grafik 6. Yatırım Teşvik Belgeli Yatırımların Dağılımı (2012–2023)..... 122

Grafik 7. Ar-Ge Harcamaları/GSYH (2010–2022)..... 124

Grafik 8. Teşvikli ve Teşvik Dışı Sektörlerde İstihdam Değişimi (2015–2023)..... 126

Grafik 9. AB Seçilmiş Ülkelerinde Vergi Geliri/GSYH Oranı (2023) 128

Grafik 10. 2019–2022 Döneminde AB Bölgelerinde Yatırım Hibelerinin GSYH'ye Oranı 130

Grafik 11. Asya-Pasifik Ülkelerinde Vergi Geliri/GSYH Oranları (2022) 132

Grafik 12. Seçilmiş Ülkelerde Ar-Ge Teşvikleri ve İhracat Artışı (2018–2022) 133

Grafik 13. Amerika Kıtası'nda Vergi Geliri / GSYH Oranları (2022)..... 135

Grafik 14. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Oranları (2024)..... 137

Grafik 15. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) Girişleri (2024) 139

ÖZET

Ekonomik kalkınma, yalnızca ekonomik büyüme değil; aynı zamanda toplumun refah düzeyinde kalıcı iyileşmeyi hedefleyen çok boyutlu bir ilerleme sürecidir. Bu süreçte yaşam standartlarının yükselmesi, gelir eşitsizliklerinin azaltılması ve kamu hizmetlerinin erişilebilirliğinin artması temel önceliklerdir. Bu bağlamda, vergilendirme hem kaynak mobilizasyonu hem de sosyal adaletin tesisi açısından stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Devletin kamu harcamalarını finanse etmek, gelir dağılımını düzeltmek, ekonomik istikrarı sağlamak ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek gibi amaçlarla vatandaşlardan aldığı zorunlu katkılar vergilendirme olarak tanımlanır. Vergilendirme süreci, devletin mali kaynaklarını artırarak, kamu hizmetlerinin kalitesini ve erişilebilirliğini yükseltir.

Vergilendirme, kamu harcamalarının finanse edilmesi ve altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi için gerekli kaynakları sağlar. Bu durum, ekonomik kalkınmayı teşvik eder ve ülkedeki yaşam standartlarını yükseltir. Altyapı projeleri, özellikle ulaşım, enerji ve telekomünikasyon alanlarında, ekonomik faaliyetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesine olanak tanır. Bu da uzun vadede verimlilik artışına ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlar. Ancak, yüksek vergi oranları, bireylerin ve işletmelerin harcanabilir gelirlerini azaltarak, tüketim ve yatırım eğilimlerini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, vergilendirme politikalarının dikkatli bir şekilde belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Vergi politikalarının tasarımı, yalnızca mali hedefleri değil; ekonomik istikrarın korunması ve gelir eşitsizliklerinin azaltılması gibi sosyal amaçları da gözetmelidir. Bu çerçevede, şeffaflık ve adalet ilkelerine dayanan bir vergi sistemi hem mükellef güvenini artırır hem de uzun vadeli büyüme dinamiklerini destekler. Bu tür teşvikler, özellikle inovasyon ve teknoloji geliştirme faaliyetlerini destekleyerek, ülkenin rekabet gücünü artırabilir.

Vergi sisteminin kalkınma üzerindeki etkisinin maksimize edilmesi, yalnızca politikaların değil, uygulama mekanizmalarının da etkin işlemesine bağlıdır. Bu bağlamda, dijitalleşen vergi ödeme süreçleri ve şeffaf denetim uygulamaları, hem mükelleflerin gönüllü uyumunu teşvik eder hem de kamu otoritesine duyulan güveni

artırır. Vergi kaçakçılığının önlenmesi ve vergi uyumunun artırılması, vergi gelirlerinin sürdürülebilir bir şekilde artmasını sağlar.

Vergi politikalarının etkili olabilmesi için, oranlar birey ve işletmeler üzerinde caydırıcı etki yaratmayacak şekilde makul düzeyde belirlenmelidir. Bunun yanı sıra, kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye odaklanan denetim mekanizmaları sayesinde, vergi tabanı genişletilerek kamu gelirleri artırılabilir.

Vergilendirmenin kalkınma üzerindeki etkisi, ülkelerin yapısal özelliklerine bağlı olarak farklılık göstermekte; bu nedenle vergi politikaları yerel ihtiyaç ve önceliklere göre şekillendirilmelidir. Özellikle düşük gelir gruplarını destekleyici vergi indirimi ve sosyal transfer uygulamaları, sadece mali değil, aynı zamanda toplumsal istikrar açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Kalkınma, Vergilendirme, Kamu Harcamaları

ABSTRACT

Economic development is the process of a country's progress and improvement in economic, social, and cultural aspects, leading to an increase in the overall well-being of its population. This process includes goals such as improving individuals' living standards, ensuring a fair distribution of income, and enhancing social welfare. Many factors play a role in achieving economic development, and one of them is taxation. Taxation is defined as the compulsory contributions collected from citizens by the state to finance public expenditures, correct income distribution, ensure economic stability, and promote economic growth. The taxation process increases the state's financial resources, enhancing the quality and accessibility of public services.

Taxation provides the necessary resources for financing public expenditures and carrying out infrastructure projects. This promotes economic growth and raises living standards in the country. Infrastructure projects, particularly in transportation, energy, and telecommunications, allow economic activities to be conducted more efficiently and effectively. This contributes to increased productivity and economic growth in the long term. However, high tax rates can negatively affect consumption and investment tendencies by reducing the disposable income of individuals and businesses. Therefore, it is essential to carefully determine and implement taxation policies.

Ensuring economic stability and correcting income distribution should be considered when determining taxation policies. A fair and transparent tax system increases taxpayer compliance and ensures that tax revenues are collected regularly. Additionally, it is crucial to have tax policies that encourage economic growth. For example, tax incentives for specific sectors or investments can accelerate economic development and create new job opportunities. Such incentives, particularly those supporting innovation and technology development activities, can increase the country's competitiveness.

The fair and efficient management of the tax system is necessary to enhance the positive effects of taxation on economic development. Tax authorities should aim to increase compliance by facilitating taxpayers' tax payment processes. Enabling tax

payments to be made electronically speeds up the tax payment process and reduces the time loss for taxpayers. Additionally, conducting audits fairly and transparently increases taxpayers' confidence in their tax payment obligations. Preventing tax evasion and increasing tax compliance ensure that tax revenues grow sustainably.

To minimize negative effects, it is important to determine tax rates in a balanced manner and broaden the tax base. Excessively high tax rates may increase the tendencies of individuals and businesses to evade taxes, leading to a decrease in tax revenues. Therefore, it is necessary to keep rates at reasonable levels and aim to increase revenues by broadening the tax base. Broadening the tax base is possible by reducing the informal economy and conducting tax audits effectively.

The effects of taxation on economic development can vary according to the economic structure and development goals of countries. Each country should determine and implement policies suitable for its own conditions. When determining policies that will promote economic development, factors such as stability, income distribution, the efficiency of public expenditures, and compliance should be considered. Moreover, tax policies should include arrangements such as tax reductions and social assistance for low-income groups to ensure social justice. Ensuring social justice maintains social peace and economic stability.

Keywords: Economic Development, Taxation, Public Expenditures

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ülkeler, mevcut büyüme oranlarını korumak için çaba sarf ederken; gelişmekte olan ülkeler, daha yüksek bir büyüme seviyesine ulaşmak ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için mücadele etmektedir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, kalkınma için gerekli olan finansman kaynaklarını sağlamaktır. Kalkınma sürecinde, yurt içi ve yurt dışı finansman kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacı, ekonomik ve sosyal koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Bu ihtiyacın karşılanması için yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan yararlanılmaktadır. Ancak, yurt dışı kaynakların kullanımı, birçok risk ve sorunu da beraberinde getirmektedir. Dış borçlanma, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, faiz oranlarındaki değişiklikler ve uluslararası finansal piyasalardaki belirsizlikler gibi faktörler nedeniyle gelişmekte olan ülkeler için ciddi riskler oluşturabilir. Bu nedenle, kalkınma sürecinde yurt içi kaynakların önemi artmaktadır. Yurt içi kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için uygun politika ve stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Yurt içi kaynaklar arasında kamu borçlanması önemli bir yer tutmaktadır. Kamu borçlanması hem kamu harcamalarını finanse etmek hem de ekonomik istikrarı sağlamak için kullanılmaktadır. Kamu borçlanmasının etkinliği, kamu borç stokunun bileşimine bağlıdır. Kamu borç stokunun iç ve dış borçlardan oluşan payları, makroekonomik değişkenleri ve politikaları farklı şekillerde etkileyebilir. İç borçlanma, yerli yatırımcıların kaynaklarını kamu borçlanma araçlarına yönlendirmelerine olanak tanır ve döviz kuru riski taşımaz. Ancak, iç borçlanma ile elde edilen kaynakların verimli projelere yönlendirilmesi büyük önem taşır. Aksi takdirde, kamu borçlanması ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Kamu borçlanmasının yanı sıra, özel sektör yatırımları ve yerel sermaye birikimi de kalkınma sürecinde önemli rol oynamaktadır.

Bunun yanında, kalkınma süreci yalnızca ekonomik göstergelerle açıklanamaz; toplumsal refahın artması, eğitim düzeyinin yükselmesi ve altyapının geliştirilmesi gibi çok sayıda unsur bir arada değerlendirilmelidir. Ekonomik büyüme, nüfusun tüm kesimlerini kapsamadığında, kalkınmanın toplumsal etkisi sınırlı kalır. Bu nedenle kalkınma politikalarının temelinde kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik ilkeleri yer almalıdır. Bu ilkeler doğrultusunda hazırlanan kalkınma planları, sadece ekonomik rakamları değil; sosyal bütünleşmeyi, çevresel dengeyi ve kurumsal yapının güçlendirilmesini de hedef almalıdır.

Vergileme hem kamu gelirlerini artırmak hem de ekonomik faaliyetleri yönlendirmek için önemli bir araçtır. Vergilendirmenin kalkınma üzerindeki etkisi, vergi sisteminin yapısı ve performansına bağlıdır. Vergi sisteminin adil ve şeffaf olması, vergi mükelleflerinin vergi uyumunu artırır ve vergi gelirlerinin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlar. Ayrıca, vergi oranlarının makul seviyelerde tutulması, vergi kaçakçılığını önlemeye yardımcı olur ve vergi tabanının genişletilmesine katkıda bulunur. Vergi politikaları, ekonomik büyümeyi teşvik edecek şekilde düzenlenmelidir. Örneğin, belirli sektörlere veya yatırımlara yönelik vergi teşvikleri, ekonomik kalkınmayı hızlandırabilir ve yeni iş olanakları yaratabilir. Vergi sistemi, sosyal adaleti sağlamaya yönelik olarak da düzenlenmelidir. Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, toplumsal huzurun ve ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur.

Ek olarak, vergi sisteminin dijitalleşmesi ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi, vergi tahsilatında verimliliği artırmakta ve kayıt dışı ekonomiyi daraltmaktadır. Dijitalleşen vergi idaresi hem denetim kapasitesini artırmakta hem de mükelleflerle kurulan iletişimi kolaylaştırarak uyum maliyetlerini düşürmektedir. Bu sayede, hem kamu gelirleri sürdürülebilir bir şekilde artırılmakta hem de vergi sistemine duyulan güven güçlenmektedir. Bu gelişmeler ışığında vergi politikaları sadece mali değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal dönüşümün de temel taşı olarak görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde, yurt içi kaynakların etkin kullanımı ve vergi sisteminin iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kamu borçlanmasının dikkatli bir şekilde yönetilmesi ve vergi politikalarının doğru bir

şekilde belirlenmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Vergi gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının etkin bir şekilde yönetilmesi, ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur. Ayrıca, kalkınma sürecinde eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarının artırılması, uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA

1.1. İktisadi Büyüme

İktisadi büyüme, bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içerisinde mal ve hizmet üretiminde yaşanan artışı ifade eder. Bu artış, milli gelir üzerinden ölçülür ve toplam üretim miktarındaki değişimi yansıtır. Ancak, milli gelirdeki artış her zaman toplumun refah düzeyinde bir artışı garanti etmez. Nüfus artışına bağlı olarak kişi başına düşen gelir azalabilir ya da artmayabilir. Bu nedenle iktisadi büyüme, yaygın büyüme ve yoğun büyüme olarak ikiye ayrılır. Yaygın büyüme, toplam milli gelirdeki artışı; yoğun büyüme ise kişi başına düşen reel milli gelirdeki artışı ifade eder. İktisatçılar, bir ülkenin gerçek refah seviyesini değerlendirirken yoğun büyümeye öncelik vermektedir. Zira kişi başına düşen reel gayri safi milli hasıla artışı, yaşam standartlarını daha iyi yansıtmaktadır.

Ayrıca, büyüme verilerinin sağlıklı bir şekilde yorumlanabilmesi için sektörel dağılımların da dikkate alınması gerekir. Sadece tarım ya da hizmet sektöründeki genişlemelere dayanan büyüme, yapısal dönüşüm gerçekleştirmiyorsa, ekonomik potansiyelin yeterince harekete geçirilmediği anlamına gelebilir. Bu nedenle büyümenin sektörel çeşitliliğe sahip olması, uzun vadede dayanıklı ve dirençli bir ekonomik yapı oluşturulmasına katkı sağlar.

İktisadi büyüme oranı, cari dönemdeki milli gelirin bir önceki döneme göre yüzdesel değişimini gösterir ve şu şekilde hesaplanır:

$$g = (Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1} \times 100$$

Bu oranın belirlenmesinde çeşitli büyüme kuramları geliştirilmiştir. Bu kuramlar, optimal büyüme oranını saptamayı ve dengeli bir büyüme süreci sağlamayı amaçlar. Optimal büyüme, toplumsal refahı en üst düzeye taşıyan büyüme oranı olarak tanımlanır. Bu bağlamda, "altın kural" yaklaşımı, kişi başına düşen tüketimin en yüksek seviyede olduğu noktayı esas alır.

Sermaye yoğunluğunun yüksek olduğu ekonomilerde, sermaye/çalışan oranı artar ve bu da yüksek yatırım oranları gerektirir. Bu durumda bireylerin daha fazla tasarruf yapması gerekir ki bu da tüketim harcamalarının azalmasına neden olabilir. Diğer yandan, sermaye yoğunluğunun düşük olduğu ortamlarda yatırım ihtiyacı azalsa da iş gücü verimliliği de sınırlı kalır. Altın kurala göre, optimal büyüme; nüfus artış hızının sermayenin marjinal verimi veya kâr oranına eşit olduğu durumda gerçekleşir. Bir başka ifadeyle, tasarruf oranının kâr oranına eşit olması, optimal büyümeyi sağlar.

Bununla birlikte, büyümenin kaynaklarının niteliği de değerlendirme açısından önemlidir. Tüketim artışına dayalı büyüme, kısa vadeli talep canlanması yaratırken; yatırım ve ihracata dayalı büyüme daha uzun vadeli etkiler oluşturur. Özellikle teknolojik yatırımlara yönelen büyüme yapısı, verimlilik artışı sayesinde ekonomik kapasitenin kalıcı olarak genişlemesini sağlar.

Dengeli büyüme, milli geliri oluşturan unsurların sabit oranlarla arttığı bir durumu ifade eder. Yani tüketim, yatırım ve istihdam artışlarının milli gelirle aynı hızda artması gerekmektedir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir büyüme kavramı ile de doğrudan ilişkilidir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için sadece ekonomik göstergelerin değil, sosyal ve çevresel boyutların da dikkate alınması gerekmektedir.

Sürdürülebilir büyüme, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin olanaklarını tehlikeye atmayan bir kalkınma modelini ifade eder. Bu nedenle çevresel sürdürülebilirlik; doğal kaynakların etkin kullanımı, çevre kirliliğinin azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadeleyi içermektedir. Ekonomik büyümenin bu tür bir sürdürülebilirlik anlayışıyla yürütülmesi, büyümenin kalitesini artıran önemli bir faktördür. Ayrıca, enerji verimliliğini önceleyen yatırımlar, karbon salınımını düşürerek yeşil ekonomiye geçişi kolaylaştırır ve çevresel maliyetleri azaltır.

Eğitim ve teknolojiye yapılan yatırımlar, iş gücünün verimliliğini artırarak uzun vadeli büyümeyi destekler. Devlet politikaları, gelir dağılımını düzenlemek, ekonomik istikrarı sağlamak ve altyapı yatırımları ile büyümeye katkı sağlamak açısından önemli rol oynamaktadır. Eğitim düzeyinin artması hem bireylerin

üretkenliğini hem de toplumun genel bilgi seviyesini yükselterek yenilikçi çözümlerin önünü açar.

İnovasyon ve teknolojik gelişmeler de büyüme sürecinde hayati bir yer tutar. Yeni teknolojiler, üretim süreçlerini daha verimli hale getirir; üretim maliyetlerini azaltır ve yeni ürünlerin piyasaya sunulmasına olanak tanır. Bu, ekonomilerin rekabet gücünü artırır. Aynı zamanda, eğitim yatırımları nitelikli iş gücü oluşumunu destekler ve bilgi ekonomisinin gelişimini sağlar. Dijitalleşme ve otomasyon gibi eğilimler, sadece sanayide değil, hizmet sektöründe de verimlilik artışı sağlayarak büyümeye ivme kazandırmaktadır.

Sosyal faktörler de ekonomik büyümenin niteliğini doğrudan etkiler. Gelir dağılımının adil olması, sosyal huzurun tesis edilmesi ve yoksullukla mücadele gibi unsurlar, büyümenin kapsayıcılığını ve sürdürülebilirliğini artırır. Bu bağlamda, sosyal politikalar refahın daha geniş kesimlere yayılmasına katkı sunar. İş gücü piyasasında fırsat eşitliğinin sağlanması, kadınların ve gençlerin istihdama katılım oranının artırılması da büyümenin sosyal tabanını genişletir.

Son olarak, çevresel faktörlerin dikkate alınmadığı bir büyüme modeli uzun vadede ekonomik ve sosyal riskler doğurur. Doğal kaynakların bilinçli kullanımı, çevre kirliliğinin önlenmesi ve iklim değişikliği ile mücadele edilmesi, sürdürülebilir bir kalkınma politikası için vazgeçilmezdir. Bu nedenle büyüme politikalarının yalnızca bugünün ihtiyaçlarını değil, geleceğin kaynaklarını da gözeten bir anlayışla kurgulanması büyük önem taşır.

1.1.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod-Domar modeli, ekonomik büyümenin temel belirleyicisi olarak yatırımları öne çıkaran bir teoridir. Roy Harrod (1939) ve Evsey Domar (1946) tarafından geliştirilen bu model, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kalkınma ekonomisi literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Model, ekonomik büyümenin sağlanması ve sürdürülmesine yönelik temel bir çerçeve sunmaktadır.

Modelin ana varsayımı, ekonomik büyümenin yatırımlarla mümkün olduğu ve bu yatırımların ise tasarruflarla finanse edileceğidir. Bu çerçevede, bir ülkenin tasarruf oranı, ekonomik büyüme hızını doğrudan etkiler. Yüksek tasarruf oranları, daha fazla yatırım yapılmasına olanak tanır ve bu durum ekonomik büyümeyi

hızlandırır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarrufların genellikle yetersiz olması, büyümeyi sınırlayan bir unsur olarak öne çıkar.

Harrod-Domar modeli, bu eksikliği gidermek için dış finansman kaynaklarının kullanımını önerir. Dış borçlanma ve doğrudan yabancı yatırımlar, iç tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda yatırım kapasitesini artırarak büyümeye katkı sağlayabilir. Bu nedenle, model kalkınma planlamalarında sıklıkla kullanılmış; birçok ülke, büyüme hedeflerini belirlerken bu modelden yararlanmıştır.

Modelin temel denklemine göre büyüme oranı, yatırım oranı ile sermaye-çıktı oranı arasındaki ilişkiye bağlıdır. Sermaye-çıktı oranı sabit varsayıldığında, büyüme oranındaki değişiklikler ancak yatırım hacmindeki artışla mümkündür. Bu da büyümeyi hızlandırmak isteyen ülkelerin daha yüksek düzeyde tasarruf ve yatırım yapmasını zorunlu kılar. Bu noktada kamu kesiminin yatırım yapma kapasitesi, modelin başarıyla uygulanmasında belirleyici olmaktadır.

Ancak modelin bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, teknolojik ilerlemeyi ve üretim faktörlerinin verimliliğindeki değişimleri dikkate almamaktadır. Oysa teknolojik gelişmeler, uzun vadeli ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca model, sabit sermaye-çıktı oranını varsayar; ancak gerçekte bu oran zaman içinde ekonomik dinamiklere ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum, modelin pratikteki geçerliliğini sınırlayan önemli bir unsurdur.

Modelin bir diğer eleştirilen yönü, büyümeyi yalnızca fiziksel yatırımlara dayandırmasıdır. Oysa günümüz ekonomik anlayışında beşerî sermaye, inovasyon ve dijitalleşme gibi unsurlar da büyümenin asli bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu faktörlerin göz ardı edilmesi, modelin modern ekonomiler için yeterli açıklayıcılığa sahip olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca modelin büyüme sürecinde istihdam ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri hakkında detaylı bir çerçeve sunmaması, sosyal yönlü kalkınma politikalarının şekillendirilmesinde yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

Bir diğer eleştiri ise modelin dış finansmana aşırı derecede bağımlı bir kalkınma anlayışı sunmasıdır. Dış borçlanma kısa vadede büyümeyi destekleyebilir; fakat uzun vadede borç yükünün artması, faiz ödemeleri ve döviz kuru

dalgalanmaları gibi unsurlar ekonomik istikrarı tehdit edebilir. Bu nedenle dış finansman kullanımının dikkatli planlanması ve iyi yönetilmesi gereklidir. Aksi takdirde dış kaynaklara bağımlı büyüme süreci kırılgan hale gelebilir ve mali kriz riskini artırabilir.

Harrod-Domar modeli; yatırımların büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek için değerli bir teorik çerçeve sunar. Özellikle kalkınma ekonomisi alanında politika yapıcılar için yol gösterici olmuştur. Ancak zamanla ortaya çıkan eleştiriler ve eksiklikler, bu modele alternatif olarak Neo-Klasik ve İçsel Büyüme Teorileri gibi daha kapsamlı yaklaşımların geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Yine de Harrod-Domar modeli, büyümenin temel dinamiklerini açıklama çabasında önemli bir ilk adım olarak kabul edilmekte; kalkınmanın yatırım-tasarruf dengesi çerçevesinde nasıl yönlendirilebileceğine dair sade ve anlaşılır bir yaklaşım sunmaktadır.

1.1.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Neo-Klasik büyüme teorisi, ekonomik büyümenin uzun vadeli sürdürülebilirliğini açıklamak amacıyla geliştirilmiş; sermaye birikimi, emek gücü ve teknolojik ilerleme gibi faktörleri temel alan bir yaklaşımdır. Bu teori, 1950'li yıllarda Robert Solow ve Trevor Swan tarafından ortaya konmuş olup, üretim faktörlerinin verimliliğini merkeze alarak büyümenin temel kaynaklarını sistematik biçimde analiz eder (Solow 1956: 70; Swan 1956: 336).

Modelin temel varsayımı, büyümenin ilk aşamalarında sermaye birikiminin itici güç olduğu; ancak zamanla azalan verimler yasası nedeniyle bu etkinin zayıflayacağıdır. Başka bir ifadeyle, sermaye miktarı arttıkça her ek sermaye biriminin üretime katkısı azalır. Bu nedenle ekonomik büyümenin devamlılığı, ancak teknolojik ilerleme ile mümkün hale gelir. Özellikle uzun vadeli büyümenin sürdürülebilir kılınabilmesi için yalnızca fiziksel sermaye yatırımları yeterli değildir; beşerî sermaye, organizasyonel verimlilik ve teknolojik altyapı da bu sürecin ayrılmaz parçalarıdır.

Neo-Klasik teoriye göre, teknolojik gelişme dışsal bir değişken olarak kabul edilir; yani ekonomik sistemin iç dinamikleriyle açıklanmaz, sistemin dışında varsayılır (Jones 2013: 78). Teknolojideki gelişmeler, sermaye ve emek kullanımının daha verimli olmasını sağlayarak üretim kapasitesini artırır ve uzun vadeli

büyümenin sürdürülebilirliğini destekler. Ancak bu dışsallık varsayımı, politika yapıcıların teknoloji geliştirme stratejilerini doğrudan modele entegre etmelerini engellemektedir. Bu da devlet destekli Ar-Ge harcamaları ya da eğitim yatırımları gibi teknolojiyi etkileyen faktörlerin büyüme üzerindeki rolünü arka planda bırakmaktadır.

Bu model çoğunlukla Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile ifade edilir:

$$Y = A \times K^{\alpha} \times L^{(1-\alpha)}$$

Burada Y toplam üretimi, A teknolojik düzeyi, K sermaye miktarını ve L emek gücünü ifade eder. Modelin varsayımlarından biri de faktör piyasalarında tam rekabetin varlığıdır. Bu durumda üretim faktörleri, marjinal verimliliklerine göre ücretlendirilir. Bu çerçevede, model ekonomide kaynakların etkin dağılımını ve üretim faktörlerinin optimal kullanımını varsayar.

Neo-Klasik yaklaşım, teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümenin devamlılığı için gerekliliğini vurgulasa da teknolojiyi dışsal bir unsur olarak ele aldığı için eleştirilmiştir. Bu durum, özellikle uzun dönemli büyüme analizlerinde yetersiz kalmasına yol açmıştır. Barro ve Sala-i-Martin (2004: 60–75), bu teorinin teknolojiyi dışsal olarak kabul etmesinin, büyümeyi tam anlamıyla açıklamakta sınırlı kaldığını ve bu nedenle daha kapsamlı modellere ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Teknolojinin dışsal bir unsur olarak kalması, üretim sürecinde yenilikçiliğin ve öğrenme dinamiklerinin modelin dışında bırakılması anlamına gelir.

Buna ek olarak, Neo-Klasik model gelir yakınsamasını varsayar. Yani sermaye yetersizliği çeken ülkelerde yatırımların daha yüksek getiri sağlayacağı ve bu sayede düşük gelirli ülkelerin zamanla yüksek gelirli ülkelere yaklaşacağı öngörülür. Ancak pratikte bu yakınsama sürecinin gerçekleşmemesi, modelin reel dünya koşullarına her zaman uymadığını göstermektedir. Özellikle beşerî sermaye eksikliği, kurumsal zayıflıklar ve altyapı yetersizlikleri gibi faktörler bu süreci yavaşlatmakta veya tamamen engelleyebilmektedir.

Tüm eleştirilere karşın, Neo-Klasik büyüme modeli iktisat literatüründe önemli bir yere sahiptir. Sermaye birikimi, emek arzı ve teknolojik gelişmenin birlikte ele alındığı bu model, ekonomik kalkınma süreçlerinin analizinde halen değerli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Modelin sunduğu çerçeve, özellikle büyüme

muhasebesi yöntemlerinin temelini oluşturur ve ülkelerin üretim faktörleri ile elde ettikleri çıktı arasındaki ilişkiyi analiz etmede kullanılır.

Son olarak Neo-Klasik büyüme teorisi, büyümenin temel belirleyicilerini sade ve sistematik bir biçimde ele alan önemli bir modeldir. Teknolojiyi dışsal olarak ele alması modelin sınırlayıcı yönlerinden biri olsa da üretim faktörlerinin etkin kullanımı ve azalan verimler yasası gibi temel iktisadi prensipleri başarılı şekilde açıklaması nedeniyle teorik önemini korumaktadır.

1.1.3. İçsel Büyüme Teorisi

İçsel büyüme teorisi, ekonomik büyümeyi sistemin dışından gelen faktörlerle değil, ekonomik yapının iç dinamikleriyle açıklayan bir yaklaşımdır. Bu teori, 1980'li yıllarda Paul Romer ve Robert Lucas gibi ekonomistler tarafından geliştirilmiş ve özellikle teknolojik yenilikler ile insan sermayesinin büyüme üzerindeki etkilerini ön plana çıkarmıştır (Romer 1986: 1011; Lucas 1988: 37). Neo-Klasik modellerin aksine, büyümeyi yalnızca dışsal faktörlere bağlamayan bu yaklaşım, üretim sürecinin içerisinde yer alan bilgi birikimi, araştırma-geliştirme faaliyetleri ve eğitim düzeyini büyümenin doğrudan belirleyicileri arasında sayar.

Geleneksel büyüme teorilerinde teknolojik ilerleme dışsal bir unsur olarak değerlendirilirken, içsel büyüme teorisinde teknolojik gelişmeler üretim sürecinin doğal bir çıktısıdır. Bilgi birikimi, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımları ve eğitim düzeyi, bu modelde büyümeyi doğrudan etkileyen faktörler arasında yer alır (Romer 1990: 85). Bu anlayışa göre, ekonomideki bireylerin ve firmaların bilinçli kararları teknolojik ilerlemeyi tetikleyebilir ve bu ilerleme doğrudan ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Bu durum, teknolojinin artık pasif bir dışsal unsur değil, büyümenin merkezinde yer alan aktif bir değişken haline geldiğini göstermektedir.

İçsel büyüme teorisine göre, bilgi ve teknoloji gibi unsurlar azalan değil artan getiriye sahiptir. Bir kez geliştirilen bilgi çok sayıda üretici tarafından kullanılabilir ve bu durum pozitif dışsallıklar yaratarak genel verimliliği artırır (Aghion ve Howitt 1998: 12–14). Bu pozitif dışsallıklar, özellikle bilgi ekonomisinin yaygınlaştığı çağımızda daha da belirgin hale gelmiştir. Ar-Ge yatırımları ise yalnızca yatırım yapan firmalara değil, tüm ekonomiye yayılabilecek faydalar üretir. Bilginin yayılabilirliği ve yeniden üretilebilirliği, içsel büyüme teorisinin sürdürülebilir

kalkınma açısından ne denli önemli bir dayanak sunduğunu ortaya koyar. Bu nedenle kamu politikalarının da bu süreci desteklemesi önem taşır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu müdahaleleri olmaksızın özel sektörün uzun vadeli Ar-Ge harcamalarına yeterince kaynak ayırması zorlaşabilmektedir.

İnsan sermayesi ise içsel büyümenin temel taşlarından biridir. Eğitimli ve nitelikli iş gücü hem verimliliği artırır hem de teknolojik yeniliklerin üretim süreçlerine entegre edilmesini kolaylaştırır. Lucas (1988: 39), insan sermayesindeki artışın bireysel değil, toplumsal düzeyde üretkenliği artıracağını ifade etmektedir. Bu nedenle devletin eğitime yönelik yatırımları uzun vadeli büyüme açısından kritik rol oynamaktadır. Eğitime yapılan kamu harcamalarının, sadece bireylerin gelir düzeyini artırmakla kalmayıp aynı zamanda toplam üretim potansiyelini genişlettiği çok sayıda ampirik çalışmayla da desteklenmiştir. Nitelikli iş gücü, sadece mevcut teknolojilerin kullanımı için değil, aynı zamanda yeni teknolojilerin üretimi ve adaptasyonu için de elzemdir.

Devlet politikaları, özellikle Ar-Ge, eğitim ve altyapı yatırımlarıyla büyüme sürecini doğrudan etkileyebilir. Bu alanlara yapılan kamu harcamaları, üretim kapasitesini artırarak yeniliği ve teknolojik gelişmeyi teşvik eder (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 75). Ayrıca, dijital altyapının güçlendirilmesi, bilgiye erişimi kolaylaştırarak üretim faktörlerinin verimliliğini artırır. Özellikle bilgiye dayalı ekonomilerde dijitalleşme, sadece özel sektörün değil, kamu yönetiminin etkinliğini de artırarak ekonomik faaliyetlerin daha koordineli ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Geniş bant internet erişimi, e-devlet uygulamaları ve dijital eğitim sistemleri gibi yapılar, içsel büyüme dinamiklerini doğrudan desteklemektedir.

İçsel büyüme teorisi, büyümenin sadece niceliksel değil, niteliksel unsurlarla da değerlendirilmesi gerektiğini savunur. İnsan sermayesinin gelişimi, teknoloji üretimi ve bilgi altyapısı gibi faktörler, sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınmanın temel yapı taşları olarak görülmektedir. Bu nedenle içsel büyüme yaklaşımı, yalnızca GSYİH büyümesine değil; kalıcı, yenilikçi ve dengeli bir kalkınma sürecine odaklanmaktadır. Büyümenin bu şekilde yapılandırılması, sadece ekonomik göstergeleri değil; toplumsal refahı, çevresel sürdürülebilirliği ve sosyal eşitliği de içine alan bütüncül bir kalkınma anlayışını beraberinde getirir.

1.2. Devletin Rolü ve Kamu Politikaları

Devletler, ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla çeşitli mali ve yapısal politika araçlarını kullanır. Bu araçlar arasında kamu yatırımları, vergi politikaları, sosyal harcamalar ve düzenleyici reformlar öne çıkar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin aktif müdahalesi, ekonomik büyümenin istikrarlı ve kapsayıcı bir şekilde gerçekleşmesi açısından kritik bir rol oynar (Todaro ve Smith 2020: 446). Devletin ekonomik alandaki müdahalesi, yalnızca kaynak tahsisiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda makroekonomik istikrarın sağlanması, gelir adaletinin temini ve üretim kapasitesinin artırılması gibi hedeflere yöneliktir.

Kamu yatırımları, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi alanlara yönelerek üretkenliği artırır ve uzun vadeli büyüme potansiyelini güçlendirir. Bu tür yatırımlar sadece ekonomik değil, sosyal kalkınmaya da hizmet eder. Özellikle eğitime yapılan harcamalar, iş gücünün niteliğini artırarak insan sermayesinin gelişmesini sağlar. Bu durum, üretkenliğe ve toplam faktör verimliliğine doğrudan katkıda bulunur (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 93). Ayrıca sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlaştırılması, iş gücünün etkinliğini artırmakla kalmayıp iş gücü piyasalarının daha kapsayıcı hale gelmesine de zemin hazırlar. Altyapı yatırımları ise lojistik ve enerji gibi temel alanlarda üretim maliyetlerini azaltarak rekabet gücünü artırır.

Vergi politikaları ise özel sektör yatırımlarını teşvik edici yönde kurgulanabilir. Düşük ve öngörülebilir vergi oranları, tasarrufları artırarak sermaye birikimini destekler. Aynı zamanda adaletli bir vergi sistemi, gelir dağılımını düzenleme işlevi sayesinde sosyal huzurun tesisine katkı sunar (Aghion ve Howitt 1998: 227). Bu nedenle, vergi politikalarının yalnızca gelir toplama amacıyla değil; yatırım, tüketim ve tasarruf kararlarını yönlendirecek şekilde tasarlanması gerekir. Vergilendirme aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesinde bir araç olarak da işlev görür. Örneğin çevresel vergiler, üreticilerin daha sürdürülebilir üretim teknolojilerine yönelmelerine neden olabilirken, yatırım teşvikleri sanayi politikaları ile uyumlu şekilde tasarlanabilir.

Ekonomik kalkınma yalnızca ekonomik büyüme ile sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal dönüşümü de içerir. Kalkınma süreci, bireylerin yaşam kalitesini yükseltmeyi, yoksulluğu azaltmayı ve toplumsal eşitsizlikleri gidermeyi hedefler

(Sen 1996: 23). Bu nedenle, devletin uyguladığı politikalar sadece makroekonomik göstergeleri iyileştirmeye değil, aynı zamanda toplumsal yapının güçlendirilmesine de hizmet etmelidir. Sosyal politikaların ekonomiyle bütünleştirilmesi, kalkınmanın sadece istatistiksel verilerle değil, insan merkezli yaklaşımlarla da ölçülmesine olanak tanır.

Piyasa mekanizması her zaman kaynakları etkin şekilde dağıtamayabilir. Özellikle altyapı, eğitim veya çevre gibi alanlarda piyasa başarısızlıkları yaşanabilir. Bu durumda devletin düzenleyici ve dengeleyici rolü öne çıkar. Örneğin, sosyal harcamalarla düşük gelirli gruplara destek sağlanması ya da çevre düzenlemeleriyle sürdürülebilirliğin güvence altına alınması, piyasa eksikliklerini telafi edebilir (Stiglitz ve Rosengard 2015: 135). Devlet bu gibi alanlarda, kamusal faydayı maksimize etmeyi hedefleyen stratejik müdahalelerle özel sektörün yetersiz kaldığı alanları tamamlayıcı bir görev üstlenir.

Devletin aynı zamanda kurumsal reformlar aracılığıyla ekonomik kalkınmayı destekleyici ortamı güçlendirmesi gerekir. Hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının güvence altına alınması, şeffaf kamu yönetimi ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda yapılacak yapısal iyileştirmeler, yatırımların önünü açar ve ekonomik güven ortamını pekiştirir. Kalkınmanın kurumsal altyapıyla olan ilişkisi, devletin sadece aktif müdahale eden değil, aynı zamanda rehberlik eden bir rol üstlenmesini de gerekli kılar.

Özetle, devletin ekonomik kalkınmadaki rolü yalnızca ekonomik düzenlemelerle sınırlı değildir. Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetler, altyapı yatırımları, kurumsal reformlar ve gelir dağılımına yönelik müdahalelerle birlikte yürütülen bütünleşik kamu politikaları, kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlayan temel unsurlardır. Devletin hem ekonomik hem sosyal sorumluluklarını eş zamanlı olarak yerine getirmesi, toplumun genel refah düzeyinin kalıcı şekilde yükseltilmesi için hayati öneme sahiptir.

1.3. İktisadi Kalkınma

İktisadi kalkınma, ekonomik büyümenin ötesine geçen, toplumun sosyal, kurumsal ve kültürel yapılarında dönüşüm yaratan çok boyutlu bir süreci ifade eder.

Bu süreç sadece üretim ve gelir artışıyla değil; aynı zamanda eğitim düzeyinin yükseltilmesi, sağlık hizmetlerine erişimin genişletilmesi, altyapının geliştirilmesi ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılması gibi birçok unsurla ilişkilidir (Todaro ve Smith 2020: 23). Büyüme ile kalkınma arasındaki bu fark, kalkınmanın sadece istatistiksel değil, aynı zamanda yapısal ve insani yönleriyle de değerlendirilmesini zorunlu kılar.

Kalkınma kavramı, iktisadi büyümenin niceliksel boyutuna ek olarak, refahın toplumun geniş kesimlerine yayılmasını da içerir. Gayrisafi yurtiçi hasıla artışı tek başına yaşam kalitesini artırmaya yetmeyebilir. Büyümenin yaratacağı faydaların belirli bir kesimle sınırlı kalması, gelir adaletsizliğini artırabilir. Bu durumda toplumsal huzur zedelenir, ekonomik eşitsizlikler kalıcı hale gelebilir. Eğer büyümeden elde edilen faydalar adil bir biçimde dağılmıyorsa veya çevresel ve sosyal maliyetler görmezden geliniyorsa, bu durum kalkınma anlamına gelmez. Dolayısıyla kalkınmanın temel amacı, ekonomik ilerlemenin sosyal bütünlükle desteklenmesidir.

Amartya Sen'in yaklaşımına göre kalkınma, bireylerin temel hak ve özgürlüklerine erişimini sağlayan, fırsat eşitliğini güvence altına alan ve bireylerin yaşamlarını dönüştürebilme kapasitelerini geliştiren bir çerçeveye dayanmalıdır (Sen 1996: 25). Bu çerçevede kalkınma, yalnızca kişi başına gelir artışı ile değil, bireylerin sağlık, eğitim ve sosyal katılım gibi alanlarda sahip olduğu imkanların genişlemesiyle ölçülmelidir. İnsani gelişme kavramı bu anlamda, kalkınmayı daha bütüncül bir biçimde ele almayı mümkün kılar.

Kurumsal yapılar da kalkınma sürecinde belirleyici bir öneme sahiptir. Mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele ve etkili kamu yönetimi gibi unsurlar, ekonomik kararların güven ortamında alınabilmesini sağlar ve yatırımları teşvik eder (Acemoğlu ve Robinson 2012: 75). İyi işleyen kurumlar, sadece ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal güveni artırarak kalkınma sürecinin tabana yayılmasına yardımcı olur. Yönetişim kalitesi düşük olan ülkelerde ise kalkınma çabaları çoğu zaman verimsiz kaynak kullanımı ve toplumsal dışlanma ile sonuçlanmaktadır.

Ayrıca, teknolojik gelişmelerin üretim süreçlerine entegre edilmesi ve beşerî sermayenin niteliğinin artırılması kalkınma dinamiklerinin merkezinde yer alır.

Bilgiye dayalı ekonomi anlayışı, teknolojik ilerlemeyi yalnızca üretim faktörlerinden biri olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir büyümenin temel koşulu olarak değerlendirmektedir. Dijital altyapının geliştirilmesi, inovasyona dayalı üretimin desteklenmesi ve girişimcilik ekosistemlerinin güçlendirilmesi, kalkınma politikalarının çağdaş boyutunu oluşturmaktadır.

Bu nedenle, kamu politikalarının yalnızca büyümeyi değil, uzun vadeli kalkınmayı da hedefleyecek şekilde tasarlanması gerekir (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 112). Eğitim yatırımları, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi, bölgesel kalkınma projeleri ve sosyal koruma mekanizmaları bu hedefin stratejik araçları arasında yer almaktadır. Ayrıca, bu politikaların etkili biçimde uygulanabilmesi için veriye dayalı karar alma süreçleri ve hesap verebilirlik ilkeleriyle desteklenmesi gerekmektedir.

Kalkınma sürecinde ekonomik göstergelerle birlikte insani ve kurumsal boyutların dikkate alınması, daha kalıcı ve kapsayıcı bir kalkınma anlayışının temelini oluşturur. Toplumun tüm kesimlerinin ekonomik büyümeden faydalanabilmesi, refahın adil bir şekilde dağıtılması ve temel ihtiyaçların karşılanması, kalkınmanın başarısını belirleyen asli unsurlar arasında yer alır.

1.3.1. İktisadi Kalkınmanın Unsurları

Ekonomik kalkınma, bir ülkenin refah düzeyini artırmak ve toplumsal yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla geliştirilen ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların bütününü ifade eder. Bu süreçte ekonomik büyüme, sürdürülebilirlik ve kapsayıcılık gibi kavramlar kalkınma politikalarının temel yapı taşlarını oluşturur. Büyüme, genellikle gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) gibi nicel göstergelerle ölçülmekle birlikte, kalkınma sadece ekonomik genişlemeyi değil, toplumsal ve çevresel dönüşümleri de içeren çok boyutlu bir süreci kapsar (Todaro ve Smith 2020: 49).

Ekonomik kalkınmanın başlıca unsurları arasında üretkenlik artışı, beşerî sermayenin niteliği, fiziksel sermaye birikimi, teknolojik gelişmeler, altyapı yatırımları, gelir dağılımı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi çok sayıda faktör yer almaktadır. Bu unsurlar birbirine bağlı şekilde çalışır ve kalkınmanın kapsamlı biçimde gerçekleşmesini sağlar. Bir ülkede sadece üretim artışı değil; aynı zamanda

sosyal hizmetlerin kapsayıcılığı ve yaşam kalitesinin artışı da ekonomik kalkınmanın bir göstergesidir.

Ekonomik büyümeyi desteklemek için kıt kaynakların etkin kullanımı büyük önem taşır. Kamu yatırımları, altyapı projeleri ve teknolojik yenilikler üretim kapasitesini artırarak büyümeyi hızlandırabilir. Ancak bu büyümenin toplumsal açıdan sürdürülebilir olabilmesi için kaynakların adil ve verimli biçimde dağıtılması gereklidir. Gelir dağılımında gözlenen eşitsizliklerin azaltılması, toplumsal refahın artırılmasında belirleyici bir role sahiptir (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 112). Ayrıca kalkınma sürecinde tasarrufların mobilize edilmesi ve yatırımlara yönlendirilmesi ekonomik istikrarı destekleyici bir etki yaratır. Gelir düzeyi yükselen bireylerin tasarruf eğilimlerinin artması, uzun vadeli sermaye birikimini kolaylaştırır ve iç finansman kaynaklarını güçlendirir.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, ekonomik büyümeyi çevresel ve sosyal etkileriyle birlikte ele alır. Bu yaklaşım, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek kuşakların yaşam kaynaklarını tüketmemeyi esas alır. Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların bilinçli kullanımı, iklim değişikliğiyle mücadele, atık yönetimi ve karbon salınımının azaltılması gibi uygulamaları içerir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar hem enerji güvenliğini artırır hem de çevresel zararların önüne geçilmesine yardımcı olur. Çevre dostu teknolojilerin üretim süreçlerine entegre edilmesi, kaynak kullanımını verimli hale getirirken ekonomik büyümeyi de destekleyebilir (OECD 2019: 63). Bu bağlamda yeşil kalkınma vizyonu, iktisadi stratejilerin çevreyle uyumlu biçimde yeniden yapılandırılmasını gerektirir.

Kapsayıcı kalkınma yaklaşımı ise, ekonomik ilerlemeden toplumun tüm kesimlerinin eşit şekilde faydalanmasını hedefler. Bu çerçevede, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarına yapılan kamu yatırımları, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayarak kalkınma sürecine katkı sağlar. Eğitimde fırsat eşitliği, iş gücünün üretkenliğini artırırken; sağlık hizmetlerine erişimin genişletilmesi toplumun genel refah düzeyini olumlu yönde etkiler. Sosyal güvenlik sistemlerinin etkin biçimde işletilmesi ise, yoksullukla mücadelede önemli bir politika aracı olarak öne çıkar. Özellikle kırsal alanlara ve düşük gelirli hanelere

yönelik sosyal harcamaların artırılması, kalkınmanın yatayda dengeli bir biçimde yayılmasına katkı sağlar.

Ekonomik kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gereklidir. Kamu yatırımları, eğitim reformları, vergi politikaları ve çevre düzenlemeleri gibi araçlar bu süreçte kalkınma hedeflerini desteklemek üzere kullanılırken, uluslararası iş birliği ve teknolojik yenilikler de kalkınma kapasitesini artıran stratejik unsurlar arasında yer alır. Ayrıca kalkınma süreci, yalnızca merkezi düzeyde geliştirilen politikalarla değil; yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün iş birliğiyle şekillendiğinde daha etkili ve sürdürülebilir hale gelir.

1.3.2. İktisadi Kalkınma Süreci

İktisadi kalkınma, tarihsel olarak yalnızca ekonomik göstergelerdeki artışlarla sınırlı olmayan, aynı zamanda üretim yapısında, toplumsal ilişkilerde ve kurumsal yapılarda dönüşüm yaratan kapsamlı bir süreçtir. Bu süreç, toplumların tarımsal üretimden sanayiye, oradan da bilgi ve hizmet temelli bir ekonomiye geçişiyle şekillenmiştir (Kuznets 1971: 248). Kalkınma, bu bağlamda ekonomik büyüme ile sektörel dönüşüm, iş gücü yapısındaki değişim, eğitim düzeyinin yükselmesi ve kurumsal yapının olgunlaşması gibi çok boyutlu gelişmeleri de içerir. Modern kalkınma yaklaşımı, artık sadece ekonomik büyüme hızını değil, bu büyümenin sosyal kapsayıcılığını, çevresel sürdürülebilirliğini ve demokratikleşme süreçleriyle etkileşimini de göz önünde bulundurmaktadır.

Sanayileşme, kalkınmanın temel evrelerinden biri olarak kabul edilir. Tarımsal üretimle sınırlı olan ekonomiler, sermaye birikimi ve iş gücünün verimliliğindeki artış sayesinde sanayi sektörüne yönelmiştir. Bu dönüşümle birlikte üretim kapasitesi artarken, şehirleşme, altyapı gelişimi ve eğitimli iş gücüne olan ihtiyaç da ön plana çıkmıştır (Chenery ve Syrquin 1975: 91). Sanayiye geçiş süreci aynı zamanda devletin ekonomideki rolünü de güçlendirmiştir; kamu yatırımları, planlama ve teşvik politikaları kalkınmanın yönünü belirleyen araçlara dönüşmüştür. 20. yüzyıl boyunca birçok ülke, beş yıllık kalkınma planları aracılığıyla bu süreci kurumsallaştırmış ve sektörler arası dengeyi sağlamaya yönelik politikalar benimsemiştir.

Kalkınma süreci, ülkelerin başlangıç koşullarına ve politika tercihine bağlı olarak farklı yollar izleyebilir. Gelişmekte olan ülkeler için dışa açık sanayileşme, ihracata dayalı büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar önemli kalkınma araçları haline gelmiştir. Bu stratejiler, küresel ticarete entegrasyonu hızlandırmakla birlikte, makroekonomik istikrarın korunmasına da katkı sunmuştur. Buna karşılık bazı ülkelerde içe dönük sanayileşme politikaları tercih edilmiş; ancak uzun vadede bu stratejilerin yapısal dengesizlikler yarattığı da gözlemlenmiştir. Özellikle ithal ikamesi stratejileri uygulayan ekonomilerde rekabetin sınırlanması, verimliliğin düşük kalmasına ve dış ticaret açıklarının derinleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle kalkınma politikalarının esnek, sektörel ihtiyaçlara duyarlı ve küresel dinamiklerle uyumlu olması büyük önem taşır.

Kalkınmanın evrimsel yapısı yalnızca sektörel dönüşümle sınırlı kalmaz. Beşerî sermayenin güçlendirilmesi, teknolojik ilerlemelerin üretim süreçlerine entegrasyonu ve kurumsal reformların gerçekleştirilmesi de bu sürecin temel bileşenleri arasında yer alır. İnsan sermayesinin niteliği arttıkça üretkenlik düzeyi yükselir; eğitimli iş gücü, yenilikçi faaliyetlerin gelişmesini destekler (Lucas 1988: 40). Teknoloji transferi, yerli inovasyon kapasitesi ve Ar-Ge harcamaları, kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından belirleyici faktörlerdendir. Aynı zamanda dijitalleşme, yeni kalkınma modellerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle dijital ekonomi, bilgi tabanlı üretimin artması ve yeni istihdam alanlarının yaratılması gibi fırsatları beraberinde getirmiştir.

Kurumsal yapıların güçlü olduğu ekonomilerde ise kaynakların etkin kullanımı, yatırım ortamının güvenliği ve sosyal istikrar daha kolay sağlanabilir (Acemoğlu ve Robinson 2012: 123). İyi işleyen kurumlar; hukuk devleti, mülkiyet hakları ve şeffaflık gibi ilkeler temelinde ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlar. Bu bağlamda kurumsal kalkınma, yalnızca ekonomik işleyişin değil, aynı zamanda demokratik temsilin, sivil katılımın ve toplumsal güvenin de bir ölçütü olarak değerlendirilir.

Kalkınma sürecinin sürdürülebilirliği, yalnızca büyümenin sağlanmasıyla değil; aynı zamanda bu büyümenin toplumsal faydaya dönüşüp dönüşmediğiyle de ilişkilidir. Bu nedenle kalkınma süreci çok katmanlı bir yapıya sahip olup, ekonomik,

sosyal, çevresel ve kurumsal gelişmelerin birlikte değerlendirilmesini gerektirir. Kalkınmanın tarihsel dönüşümü, gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı zorluklardan da dersler çıkarılmasını gerekli kılar. Böylelikle kalkınma politikalarının başarısı hem küresel eğilimlerle uyum içinde hem de yerel dinamiklere duyarlı bir yapı üzerine inşa edilebilir.

1.3.3. İktisadi Kalkınma Sürecinde Finansman Kaynakları

Birçok ülke, ekonomik kalkınma için gerekli olan temel faktörlere kısmen ya da tamamen sahip olsa da arzu edilen kalkınma düzeyine ulaşmakta zorluk yaşamaktadır. Bu zorlukların başında finansman yetersizliği gelmektedir. Kalkınmanın hızını ve sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen finansman, kalkınma politikalarının uygulanabilirliğini belirleyen en önemli unsurlar arasında yer alır (Todaro ve Smith 2020: 214). Kalkınmanın finansmanı hem iç kaynaklardan hem de dış kaynaklardan sağlanabilir; ancak iç tasarruf oranlarının yetersiz olduğu durumlarda dış kaynak kullanımı kaçınılmaz hale gelir.

Dış kaynaklar genellikle doğrudan yabancı yatırımlar, dış borçlanma ve uluslararası yardımlar şeklinde temin edilir. Doğrudan yabancı yatırımlar, teknoloji transferi, üretim kapasitesinin artması ve yeni istihdam olanakları yaratılması açısından önemli avantajlar sağlar (Borensztein De Gregorio ve Lee 1998: 124). Ancak yatırımcıların güven kazanabilmesi için hukuki altyapı, siyasi istikrar ve makroekonomik güven ortamının sağlanması gereklidir.

Dış borçlanma, özellikle gelişmekte olan ülkeler için yaygın bir finansman yöntemidir. Ancak borcun sürdürülebilirliği ve geri ödeme kapasitesi dikkatle değerlendirilmelidir. Aşırı borçlanma, makroekonomik dengeleri bozabilir ve büyümeyi sekteye uğratabilir (Reinhart ve Rogoff 2010: 577). Bu nedenle dış borçlanma, kısa vadeli finansman çözümünün ötesinde dikkatli yönetilmesi gereken bir araçtır.

Uluslararası yardımlar da kalkınma sürecinde ek kaynak yaratmak açısından işlevsel olabilir. Ancak bu yardımların proje bazlı, hedef odaklı ve etkin şekilde kullanılması gerekir. Yardımların kısa vadeli etkiler yaratması yerine, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine ve yerel kalkınma dinamiklerinin desteklenmesine katkı sunması beklenmektedir (Easterly 2006: 49).

İç kaynakların etkin kullanımı da kalkınmanın finansmanında temel bir yere sahiptir. Kamu tasarruflarının artırılması, vergi tabanının genişletilmesi ve bütçenin daha verimli yönetilmesi, içsel kaynakların mobilize edilmesine katkı sağlar (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 188). Kamu yönetiminde şeffaflık, kaynakların doğru projelere yönlendirilmesi ve yatırım önceliklerinin iyi belirlenmesi bu çerçevede kritik önem taşır.

Özel sektörün kalkınma sürecindeki rolü de giderek artmaktadır. Özellikle altyapı ve enerji gibi sermaye yoğun sektörlerde kamu-özel sektör iş birlikleri, finansman baskısını hafifletici etkiler yaratabilir. Özel sermayeyi çekebilmek için ise yatırım ortamının güçlendirilmesi, mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve bürokratik engellerin azaltılması gerekmektedir (World Bank 2020: 93).

Finansmanın sağlanması kadar bu kaynakların etkili kullanımı da kalkınma süreci açısından belirleyicidir. Kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için hem iç hem dış kaynakların verimli şekilde planlanması, yönlendirilmesi ve hesap verebilirlik ilkeleriyle yönetilmesi gerekmektedir.

Finansman Kaynakları

İç Finansman Kaynakları	Dış Finansman Kaynakları
• Vergiler • Sermaye Piyasaları • İç borçlanma • Gönüllülük esasına dayanan bireysel ve kurumsal tasarruflar • Enflasyonist finansman	• Yabancı özel sermaye • Doğrudan yabancı sermaye • Portföy yatırımları • Dış borçlanma • Kamu kesimi borçlanması • Özel kesim borçlanması • Hibe ve dış yardımlar

Devletin vergi politikası, ekonomik kalkınmanın yönünü belirleyebilecek güçlü araçlardan biridir. Vergi sisteminin tasarımı, yalnızca gelir elde etme işleviyle sınırlı değildir; aynı zamanda toplumun tüketim, tasarruf ve yatırım kararları üzerinde yönlendirici etkiye sahiptir. Bu etkiler, kaynak tahsisinin sektörler arasında daha verimli şekilde gerçekleşmesini sağlayabilir ya da yanlış tasarlanmış bir sistem

durumunda ekonomik dengesizlikleri derinleştirebilir (Musgrave ve Musgrave 1980: 486).

Devlet, zorunlu tasarrufları artıran ve yatırımları teşvik eden vergi politikaları ile büyüme sürecine katkı sunabilir. Gelişmekte olan ülkelerde, tasarruf düzeylerinin düşük olması nedeniyle devlet müdahalesi, iç kaynak yaratımında kritik rol oynar. Vergi teşvikleri yoluyla özel sektör yatırımları artırılabilir; aynı zamanda vergi tabanının genişletilmesiyle kamu harcamalarının finansmanı daha sürdürülebilir hale getirilebilir (Barro 1990: 18).

Kalkınma sürecinde devletin sadece gelir toplayıcı değil, aynı zamanda yatırımcı ve düzenleyici aktör olarak konumlanması yaygın bir yaklaşımdır. Eğitim, sağlık, altyapı ve teknoloji gibi alanlarda yapılan kamu harcamaları, toplam faktör verimliliğini artırarak büyümenin kalitesini yükseltir. Bu tür yatırımlar, yalnızca kısa vadeli istihdam yaratımı ile sınırlı kalmaz; uzun vadede üretim kapasitesini genişleterek beşerî ve fiziki sermayenin gelişimini destekler (Stiglitz ve Rosengard 2015: 221).

Özellikle özel sektörü harekete geçirecek ortamın hazırlanması, kamu-özel sektör etkileşimini kalkınma lehine çevirebilir. Bunun için düzenleyici belirsizliklerin azaltılması, yatırım ortamının öngörülebilir hale getirilmesi ve girişimciliğin teşvik edilmesi önemlidir. Böyle bir ortamda kamu politikaları, doğrudan sermaye desteği sunmadan da kalkınmayı tetikleyici rol oynayabilir.

Vergi ve harcama politikalarının etkinliği, yalnızca alınan kararlarla değil, bu politikaların diğer ekonomik ve sosyal politikalarla bütünleşik biçimde uygulanmasıyla mümkündür. Maliye politikalarının bütçe yönetimiyle uyumlu, hedef odaklı ve şeffaf şekilde yürütülmesi, kalkınma sürecinin toplumsal meşruiyetini de güçlendirecektir.

Tablo 1. Kaynaklarına Göre Vergiler

VERGİLER		
Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	**Servet Üzerinden Alınan Vergiler**	**Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler**
Gelir Vergisi	Emlak Vergisi	KDV
Kurumlar Vergisi	MTV	ÖTV
	Veraset ve İntikal Vergisi	BSMV
		ÖİV
		Damga vergisi
		Şans Oyunları Vergisi
		Gümrük Vergisi
		İthalattan Alınan Katma Değer Vergisi

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023

Gelişmekte olan ülkelerde vergi sistemi, sadece kamu gelirlerinin sağlanması açısından değil, aynı zamanda ekonomik kalkınmanın desteklenmesi açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bu ülkelerin çoğunda ortalama gelir düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve kayıt dışı ekonominin yaygınlığı gibi yapısal sorunlar, vergi politikasının etkinliğini sınırlandırmaktadır. Bu koşullar altında uygulanan dolaylı vergiler, düşük gelir gruplarına daha ağır bir yük getirmekte; bu da hem toplam vergi gelirlerini azaltmakta hem de gelir dağılımını daha da bozmaktadır (Musgrave ve Musgrave 1980: 288).

Vergileme yoluyla tasarrufları artırma amacı, özellikle yüksek gelir gruplarına yönelik vergilerle sağlanmaya çalışılır. Ancak bu tür vergiler çoğu zaman tüketimi değil, tasarruf düzeyini azaltma eğilimindedir. Bu durum, vergi politikasının kalkınma hedefleriyle çelişmesine neden olabilir. Dolaylı vergilerin tahsilat kolaylığı ve geniş tabana yayılması avantaj sağlarken, doğası gereği regresif etki yaratmaları sosyal adaleti zedeleyebilir. Buna karşın, artan oranlı dolaysız vergiler teorik olarak gelir eşitsizliğini azaltma potansiyeli taşısa da bu vergilerin tahsilat maliyetleri yüksek olabilir ve kayıt dışı ekonomi nedeniyle etkin uygulanmaları zorlaşabilir (Slemrod ve Bakija 2017: 102).

Borçlanma, gelişmekte olan ülkelerin yatırım ihtiyacını karşılamak üzere başvurdukları önemli finansman araçlarından biridir. İç borçlanma, kamu tasarruflarının artırılmasını sağlasa da özel sektörü finansman kaynaklarından

mahrum bırakma riski taşır ve faiz oranlarını yükseltebilir. Dış borçlanma ise döviz kazandırıcı projeler aracılığıyla kalkınmayı destekleme potansiyeline sahiptir. Ancak borcun vadesi, faiz oranı ve geri ödeme kapasitesi gibi unsurlar dikkatle yönetilmediğinde, dış borçlanma makroekonomik kırılganlıkları artırabilir (Reinhart ve Rogoff 2010: 578).

Doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye birikiminin artırılması, teknoloji transferi, üretkenliğin yükseltilmesi ve ihracat kapasitesinin genişletilmesi açısından kalkınma sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, yerli tasarruf oranlarının düşüklüğü nedeniyle dış sermayeye ihtiyaç duymakta; bu da onları yabancı yatırım girişine açık politikalar geliştirmeye yönlendirmektedir (Borensztein De Gregorio ve Lee 1998: 118). Yabancı yatırımların gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) üzerindeki olumlu etkisi, sermaye ve bilgi yoğun sektörlerde daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu yatırımlar aynı zamanda ülkelerin küresel üretim ağlarına entegre olmalarını sağlamakta, özellikle düşük işgücü maliyetleri sayesinde çok uluslu firmaların üretim üslerine dönüşen bölgelerde istihdam yaratılmasına katkı sunmaktadır. Ancak bu süreç, yabancı sermayeye bağımlılığın artması, kar transferleriyle kaynak çıkışı ve yerli sanayinin rekabet gücünün zayıflaması gibi olumsuz etkiler de doğurabileceğinden, dikkatli politika tasarımı gerektirmektedir (Rodrik 2007: 103).

Vergi politikaları, borçlanma stratejileri ve yabancı sermaye girişleri arasındaki denge, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma stratejilerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu araçların birbiriyle uyumlu biçimde kullanılması hem makroekonomik istikrarın korunması hem de uzun vadeli büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önemlidir.

Tablo 2. Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Makroekonomik Göstergeler

	2014-2018	2019-2023	2024-2028
Dünya GSYH Değişimi	3.5	2.5	3.1
Gelişmiş Ekonomiler	2.2	1.4	1.7
Avro Bölgesi	1.9	1.2	1.5
ABD	2.4	2.0	1.5
Japonya	1.0	0.1	0.6
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4.6	3.6	4.0
Çin	7.0	4.9	3.9
Hindistan	7.4	4.7	6.3
Brezilya	-0.7	1.1	1.9
Rusya	0.7	1.0	1.0
Türkiye	5.0	4.7	5.0
ASEAN	4.8	2.6	4.5
Orta Doğu	2.7	1.9	3.0
Kuzey Afrika	3.5	2.9	4.6
Dünya Ticaret Hacmi	3.7	1.9	3.5
Dünya Enflasyon Oranı	3.1	5.4	4.5
Gelişmiş Ekonomiler	1.2	3.4	2.2
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4.7	6.9	6.0
Genel Devlet Bütçe Dengesi/GSYH			
Gelişmiş Ekonomiler	-1.1	-4.4	-2.0
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	-2.0	-3.8	-2.7
Genel Devlet Brüt Borç Stoku/GSYH			
Gelişmiş Ekonomiler	104.5	110.1	113.1
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	41.5	57.5	68.5
Dünya İşsizlik Oranı			
Gelişmiş Ekonomiler	6.2	5.2	4.5
Avro Bölgesi	10.0	7.3	6.5

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2023.

1.3.3.1. Yurt İçi Finansman Kaynakları

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği, büyük ölçüde yurt içi tasarrufların düzeyine bağlıdır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan raporlarda, bu ülkelerde hem kamu hem de özel sektör tasarruflarının yatırım ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığına dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, sabit sermaye yatırımlarının önemli bir bölümü hâlâ yerli tasarruflarla finanse edilmekte, dış kaynaklar ise genellikle tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir (United Nations 2020: 12). Bu durum, ulusal tasarrufların kalkınma stratejilerinde merkezi bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Yerli tasarrufların yatırım düzeyiyle doğrudan ilişkili olması, gelişmekte olan ülkeler açısından bu kaynağın önemini artırmaktadır. Toplam sabit sermaye

yatırımları ile yerli tasarruf oranları arasında gözlenen korelasyon, ekonomilerin kendi kaynaklarını harekete geçirebilme kapasitesinin kalkınma sürecindeki belirleyici rolünü ortaya koyar. Dış tasarrufların payı artsa da bu kaynaklar yapısal bağımlılıklar yaratabileceğinden, yerli tasarruf düzeyinin artırılması uzun vadeli stratejik bir gereklilik olarak değerlendirilir (Chenery ve Eckstein 1970: 226). Özellikle dış borçlanmaya dayalı finansman yöntemleri, döviz kuru riski, faiz yükü ve dışa bağımlılığı artırıcı etkiler nedeniyle uzun vadede makroekonomik istikrarı tehdit edebilir.

Yurt içi tasarrufların artırılması için hem kamunun hem de hane halkının tasarruf eğilimini destekleyecek politikalar geliştirilmesi gereklidir. Vergi teşvikleri, faiz oranı politikaları, güvenli finansal piyasalar ve makroekonomik istikrar bu süreci destekleyen başlıca unsurlardır. Özellikle güvenilir bankacılık sistemleri ve finansal erişim imkânlarının genişletilmesi, bireysel ve kurumsal düzeyde tasarruf yapma kapasitesini artırabilir (World Bank, 2016: 31). Finansal kapsayıcılık, düşük gelirli grupların da tasarruf sistemine entegre olmasını sağlayarak tasarruf havuzunun genişlemesine katkıda bulunur. Ayrıca dijital bankacılık, mobil ödeme sistemleri ve mikro finans uygulamaları, tasarrufların toplanmasını kolaylaştıran yeni nesil araçlar arasında yer almaktadır.

Kamu kesiminin tasarrufları artırma kapasitesi, bütçe disiplini ve vergi gelirlerinin etkin toplanmasıyla ilişkilidir. Kamu tasarrufları yalnızca borçlanma ihtiyacını azaltmakla kalmaz, aynı zamanda kalkınma yatırımlarının daha düşük maliyetli ve daha kontrollü kaynaklarla finanse edilmesine imkân tanır. Bu bağlamda mali disiplin, iç finansmanın sürdürülebilirliği açısından temel bir ön koşul olarak öne çıkar (Aghion ve Howitt 1998: 163). Etkin maliye politikalarıyla kamu harcamalarının öncelikli alanlara yönlendirilmesi ve bütçe açıklarının kontrol altına alınması, kamu tasarruflarının yatırım kapasitesi üzerindeki etkisini artırır.

Yerli tasarrufların artırılması, aynı zamanda kültürel ve davranışsal unsurları da içeren çok boyutlu bir strateji gerektirir. Hane halklarının finansal okuryazarlık seviyesinin yükseltilmesi, bireylerin harcama-tasarruf dengesini kurmalarını kolaylaştırır. Bu doğrultuda eğitim kampanyaları, sosyal tasarruf programları ve uzun

vadeli mevduat teşvikleri gibi politikalar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde tasarruf eğilimini olumlu yönde etkileyebilir.

Yatırım kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından yerli tasarrufların artırılması, dışsal şoklara karşı daha dirençli bir ekonomik yapı oluşturur. Ekonomik kalkınmanın yerli kaynaklara dayanarak sürdürülmesi, uzun vadede ekonomik egemenliğin ve mali istikrarın korunmasını da kolaylaştırmaktadır. Kalkınmanın finansal mimarisi içerisinde yerli tasarrufların önemi, sadece finansman sağlamakla sınırlı kalmayıp ekonomik bağımsızlığı da pekiştiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

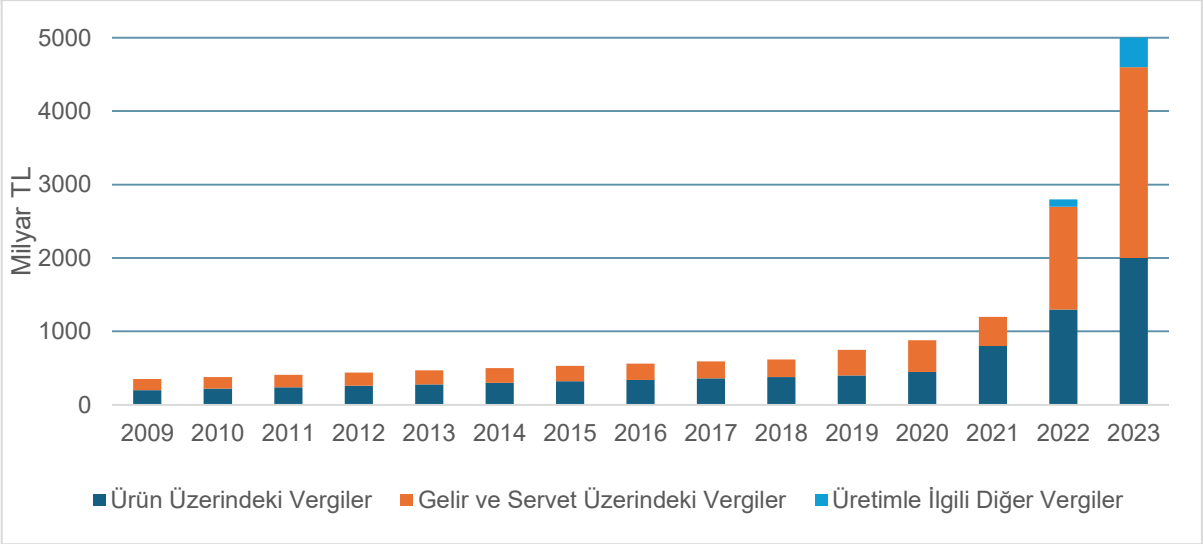

Grafik 1. Türlerine Göre Genel Devletin Toplam Vergi Gelirleri, 2009-2023

Kaynak: Devlet Hesapları Raporu 2023

Devletin vergi gelirlerinin büyük bir kısmı ürün üzerindeki vergilerden elde edilmektedir. Gelir ve servet üzerindeki vergiler ise ikinci sırada yer almaktadır. 2009-2023 yılları arasında devletin vergi gelirleri sürekli bir artış göstermiştir. 2023 yılı toplam vergi gelirleri, 2018 yılına kıyasla 7,5 kat artmıştır.

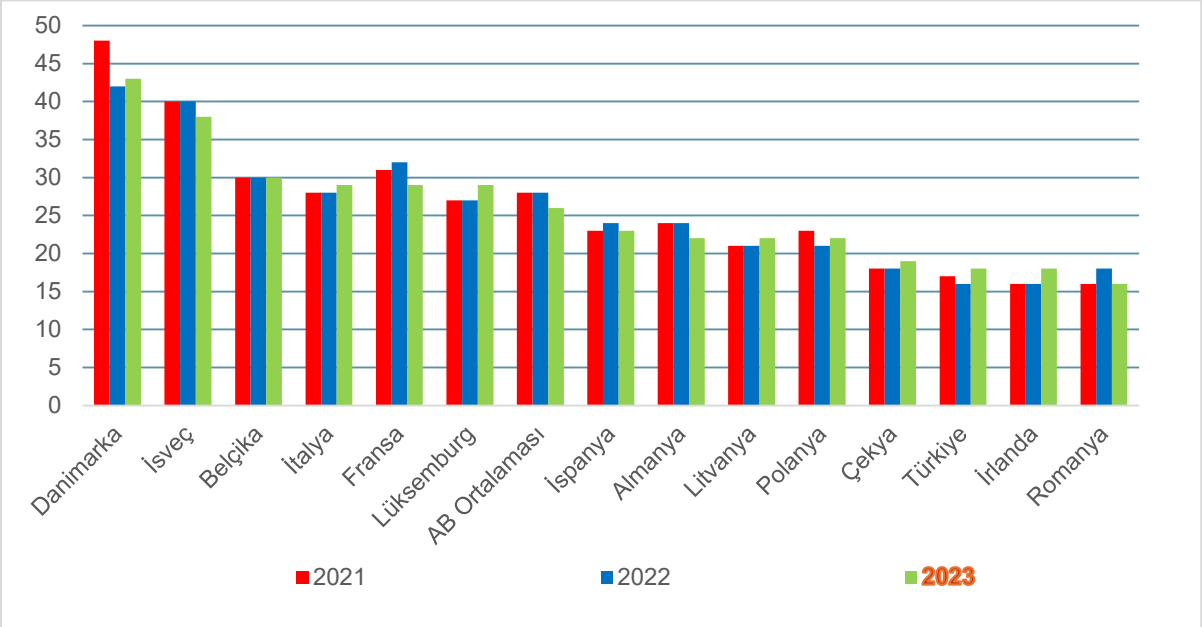

Grafik 2. Genel Devlet Vergi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı (%), Türkiye-Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması, 2021-2023

Kaynak: Devlet Hesapları Raporu 2023

Türkiye'nin toplanan vergi/GSYH oranı, seçilmiş Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında düşük seviyelerde yer almaktadır. 2023 yılında, bu oranın en yüksek olduğu Avrupa ülkesi %43,5 ile Danimarka'dır. İsveç ise %38,6 oranıyla ikinci sırada gelmektedir.

1.3.3.2. Dış Finansman Kaynakları

Gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın sürdürülebilirliği, büyük ölçüde yerli finansman kaynaklarının düzeyine ve etkinliğine bağlıdır. Dünya Bankası'nın değerlendirmelerine göre, dış finansman kaynakları kalkınma üzerinde destekleyici bir rol oynayabilse de ekonomik kırılganlıkları artırma riski taşımaktadır. Ülke risk priminin yüksek olduğu ekonomilerde dış kaynak girişleri sınırlı kalmakta, dış şoklara açıklık nedeniyle bu kaynakların maliyeti ve sürdürülebilirliği tartışmalı hale gelmektedir (World Bank 2021: 14). Dış sermayeye aşırı bağımlılık, döviz kurlarında dalgalanmaların yoğun yaşandığı ekonomilerde mali istikrarsızlıkları tetikleyebilir.

Dış kaynakların etkin kullanılabilmesi, ancak yerli tasarruflarla birlikte anlamlı bir yapıya kavuşturulduklarında mümkündür. Yerli kaynaklar, genellikle

gönüllü ve zorunlu katılım esasına dayanan mekanizmalarla oluşur. Vergiler, bu kaynakların en başta gelenidir. Vergilendirme hem kamu gelirlerinin temininde hem de ekonomik kaynakların yönlendirilmesinde kritik öneme sahiptir. Adil ve etkin bir vergi sistemi, kalkınma sürecini destekleyici bir mali yapı oluşturabilir. Aynı zamanda vergi sisteminin basit, şeffaf ve denetlenebilir olması, vergiye gönüllü uyumu artırarak iç finansmanın genişlemesine katkı sağlar.

Zorunlu katılım araçlarından biri olan enflasyonist finansman, kamu açıklarının parasallaştırılması yoluyla uygulanır. Ancak bu yöntem, fiyat istikrarını tehdit etmesi nedeniyle uzun vadede sürdürülebilir bir çözüm olarak kabul edilmez. Enflasyonun kontrolsüz yükselmesi durumunda reel gelir kayıpları yaşanmakta ve ekonomik güven zedelenmektedir. Gönüllü katılım araçları arasında yer alan iç borçlanma, yerli yatırımcıların kamu borçlanma araçlarına yönelmesini sağlar. Döviz kuru riski taşımaması bu yöntemin önemli bir avantajıdır. Ancak, borçlanmayla elde edilen kaynakların üretken projelere yönlendirilmemesi durumunda kamu maliyesi üzerinde baskı oluşabilir. İç borçlanma maliyetlerinin artması, özel sektörün finansmana erişimini de sınırlandırabilir.

Kalkınma stratejilerinin başarısı yalnızca dış kaynaklara değil, aynı zamanda yerli finansman kapasitesinin güçlendirilmesine bağlıdır. Vergi gelirlerinin artırılması, tasarruf oranlarının yükseltilmesi ve mali disiplinin sağlanması, iç kaynaklara dayalı sürdürülebilir bir büyümenin ön koşullarıdır. Bu noktada vergi oranlarının makul seviyelerde tutulması ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele, vergi tabanının genişletilmesine katkı sunar. Kayıt dışı istihdamın azaltılması, vergi gelirlerini artırmanın yanı sıra sosyal güvenlik sistemlerinin mali sürdürülebilirliğini de destekler.

Yerli finansman kaynakları ile desteklenen dış finansman, ancak dengeli ve bütüncül bir mali yapı içinde kalkınma sürecine olumlu katkı sağlayabilir; aksi halde aşırı dış kaynak bağımlılığı, artan dış borç servis yükü, kur riski ve yükselen ekonomik kırılganlıklar, kalkınma hedeflerinin gerisinde kalınmasına yol açar (Kara 2001: 102). Özellikle kısa vadeli dış sermaye girişlerine dayanan büyüme modelleri, dışsal şoklara açık kırılgan yapılar oluşturarak kalkınma sürecinin istikrarını tehdit

edebilir. Bu nedenle, dış kaynakların kullanımı yerli kapasitenin tamamlayıcısı olmalı; sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu mali stratejiler geliştirilmelidir.

Ekonomik kalkınma sürecinin sağlıklı ilerlemesi için hem kamu hem de özel sektör düzeyinde etkin finansal planlama ve kaynak yönetimi gereklidir. Bütçe disiplini, borç yönetimi ve kamu harcamalarının etkinliği, mali sürdürülebilirliği doğrudan etkileyen faktörler arasında yer alır. Yerli ve dış kaynakların birbirini tamamlayıcı şekilde bütünleştirildiği dengeli bir finansman modeli, uzun vadeli büyüme ve kalkınma politikalarının başarısını destekleyici bir çerçeve sunar.

1.3.3.3. Gönüllü Bireysel ve Kurumsal Tasarruflar

Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği, sermaye birikiminin artırılmasıyla doğrudan ilişkilidir; bu birikimin temelini ise büyük ölçüde yurt içi tasarruflar oluşturur (Sancak ve Demirci 2012: 175). Ancak gelişmekte olan ülkelerde gönüllü tasarruf oranları genellikle düşüktür. Hane halkı ve küçük işletmeler tarafından yapılan tasarruflar çoğunlukla nakit olarak saklanmakta, finansal sisteme entegre edilemediği için yatırımlara dönüştürülememektedir. Bu durum, kalkınmanın iç dinamiklere dayalı olarak finanse edilmesini sınırlamakta ve dış kaynaklara olan ihtiyacı artırmaktadır.

Tasarrufların ekonomiye kazandırılabilmesi için devletin finansal sistemin etkinliğini artırıcı politikalar uygulaması gereklidir. Finansal kurumların sayı ve çeşitliliğinin artırılması, tasarruf sahiplerinin riskten korunarak sermayelerini değerlendirmelerine olanak tanır. Bu kapsamda özel bankaların, kamuya ait yatırım kuruluşlarının, kalkınma ve kooperatif bankalarının desteklenmesi, sermayenin ekonomide üretken alanlara yönlendirilmesini kolaylaştırabilir. Ayrıca bölgesel düzeyde mikrofinans kurumlarının yaygınlaştırılması, özellikle küçük tasarrufların finansal sisteme kazandırılmasında etkili bir araç olarak değerlendirilebilir.

Sosyal güvenlik sistemleri ve bireysel emeklilik fonları da uzun vadeli bireysel tasarrufların ekonomiye aktarılmasında önemli rol oynar. Bu sistemlerin şeffaf ve sürdürülebilir biçimde işletilmesi hem sermaye piyasalarının derinleşmesini sağlar hem de kamu borçlanmasına olan bağımlılığı azaltır. Bu bağlamda bireysel emeklilik sistemlerinin teşvik edilmesi, hane halklarının düzenli tasarruf

alışkanlıkları kazanmasına katkı sağlayarak orta ve uzun vadeli finansman imkânlarını artırmaktadır.

Faiz oranları, bireylerin tasarruf kararlarını doğrudan etkileyen temel ekonomik değişkenlerden biridir. Piyasa koşullarına uygun, istikrarlı ve öngörülebilir faiz oranları, gönüllü tasarruf eğilimini güçlendirmektedir. Özellikle finansal sistemin güven verdiği ekonomilerde, yüksek tasarruf oranları uzun vadeli yatırımlara kaynak sağlar (Stiglitz ve Rosengard 2015: 287). Finansal istikrarın sağlandığı ortamlarda bireyler ve işletmeler tasarruflarını formel kanallar aracılığıyla değerlendirme konusunda daha istekli davranmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde bireyler tasarruflarını çoğunlukla sermaye piyasası araçlarıyla değerlendirirken, gelişmekte olan ülkelerde bu eğilim zayıftır. Finansal okuryazarlığın düşüklüğü, enflasyonist baskılar ve güvensizlik, bireyleri formel tasarruf araçlarından uzaklaştırmaktadır. Bu durum, iç tasarruf oranlarını azaltmakta ve kalkınmanın finansmanında dış kaynaklara bağımlılığı artırmaktadır (World Bank 2021: 18). Bu noktada kamu politikalarının yalnızca yapısal reformları değil, aynı zamanda bireylerin finansal davranışlarını da hedef alacak şekilde tasarlanması önem taşır. Eğitim programları, bilgilendirme kampanyaları ve vergi teşvikleri, tasarruf kültürünün gelişimine katkı sunabilir.

Sermaye piyasaları, tamamen gönüllü katılıma dayalı mekanizmalardır. Bu nedenle, yerli yatırımcıların tasarruflarını değerlendirerek sermaye piyasalarına yönelmeleri, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini destekleyen stratejik bir öneme sahiptir. Etkin çalışan bir sermaye piyasası, hem iç kaynakların harekete geçirilmesini sağlar hem de dış finansman baskısını azaltır. Ayrıca uzun vadeli kamu altyapı projelerinin ve özel sektör yatırımlarının finansmanı açısından da sermaye piyasaları önemli bir kaynak kanalına dönüşmektedir.

Finansal derinleşmenin sağlandığı bir ekonomi, yatırımcılar için daha fazla seçenek ve düşük sermaye maliyeti anlamına gelir. Bu sayede üretken yatırımların oranı artarken, finansal sistemin reel ekonomiye aktarım kapasitesi de güçlenir. Tasarrufların formülleştirilerek yatırımlara dönüştürüldüğü bir yapı, kalkınmanın sürdürülebilir ve içerikli olmasını sağlayan temel unsurlar arasında değerlendirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. VERGİLENDİRME VE KALKINMA

Vergilendirme, devletin egemenlik gücüne dayanarak, gerçek ve tüzel kişilerden karşılıksız ve zorunlu olarak mali kaynak toplamasını ifade eder. Bu tanım, ilk bakışta yalnızca kamu harcamalarının finansmanını çağrıştırsa da vergilendirmenin tarihsel ve iktisadi işlevleri çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Devletin varlık nedenlerinden biri olan kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi, büyük ölçüde topladığı vergi gelirlerine bağlıdır. Ancak modern kamu maliyesinde vergi, yalnızca mali bir araç değil; aynı zamanda ekonomik gelişmenin yönlendirilmesinde ve toplumsal adaletin sağlanmasında da stratejik bir araç olarak değerlendirilir (Musgrave ve Musgrave 1980: 14).

Vergilendirme kavramı, zaman içerisinde devlet-toplum ilişkilerinin derinleşmesiyle birlikte evrim geçirmiştir. Tarihi süreçte, ilk vergi uygulamaları genellikle zorunlu haraçlar veya hükümdarların kişisel harcamaları için topladığı katkılar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde vergi, hukuki bir temelden çok, otoritenin baskıcı bir uzantısı olarak işlev görmüştür. Ancak özellikle sanayi devrimi sonrasında devletin yapısal dönüşüm geçirmesi, kamu harcamalarının çeşitlenmesi ve vatandaşlık bilincinin gelişmesiyle birlikte vergilendirme meşruiyet temelli bir yapıya kavuşmuştur. Bu gelişme, "temsilsiz vergi olmaz" ilkesiyle birlikte demokratik devletlerde vergiye gönüllü uyumun ve toplumsal kabulün artmasına da katkı sağlamıştır (Tanzi ve Zee 2001: 301).

Günümüz koşullarında vergi, yalnızca devletin gelir elde etmesini sağlayan bir mekanizma olmaktan çıkmış; ekonomik davranışları yönlendiren, piyasaları dengeleyen, gelir dağılımını etkileyen ve toplumsal refahın yeniden dağılımını mümkün kılan bir kamu politikası aracına dönüşmüştür. Devlet, vergileme yoluyla tüketimi kısıtlayabilir, tasarrufları teşvik edebilir, belirli sektörleri destekleyebilir veya zararlı faaliyetleri caydırabilir. Bu yönüyle vergilendirme, mali fonksiyonların ötesine geçerek ekonomik ve sosyal düzenin şekillendirilmesinde doğrudan rol üstlenir (Stiglitz ve Rosengard 2015: 39).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, vergileme kamu kaynaklarının mobilizasyonunda belirleyici bir işlev görmektedir. Bu ülkeler genellikle iç tasarruf düzeylerinin yetersiz olması, dış finansman kaynaklarının istikrarsızlığı ve kayıt dışı ekonominin yüksek payı gibi yapısal zorluklarla karşı karşıyadır. Bu çerçevede, vergi politikaları yalnızca gelir yaratma amacı taşımamakta; aynı zamanda kaynak tahsisini iyileştirme, gelir dağılımını dengeleme ve kalkınma hedeflerine ulaşmada araç olarak kullanılmaktadır (Akdoğan 2003: 457).

Vergilendirme uygulamalarının başarısı, yalnızca teknik ve mali yeterlilikle değil, aynı zamanda halkın vergiye olan güveni ve vergi bilincinin düzeyiyle de doğrudan ilişkilidir. Vergi sisteminde adalet, açıklık, öngörülebilirlik ve uygulama kolaylığı gibi ilkelere dikkat edilmediğinde, vergiye karşı gönüllü uyum azalmakta, bu da hem gelir kaybına hem de toplumsal güven kaybına yol açmaktadır. Etkin bir vergilendirme sisteminin kurulabilmesi için bu tür yapısal ilkelerle beraber, vergi idaresinin kurumsal kapasitesinin de güçlendirilmesi gereklidir.

Günümüzde iklim değişikliği, dijitalleşme, gelir eşitsizliği ve küresel krizler gibi dinamik sorunların yaşandığı ekonomik sistemlerde vergilendirme artık yalnızca ulusal değil, aynı zamanda küresel düzeyde de ele alınması gereken bir konu haline gelmiştir. Dijital hizmet vergileri, karbon vergileri ve uluslararası vergi şeffaflığına yönelik reformlar, bu dönüşümün önemli yansımaları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla çağdaş bir vergi sistemi, yalnızca devletin mali kapasitesini değil, aynı zamanda küresel rekabete uyum kabiliyetini ve sürdürülebilir kalkınma politikalarına katkısını da yansıtmalıdır.

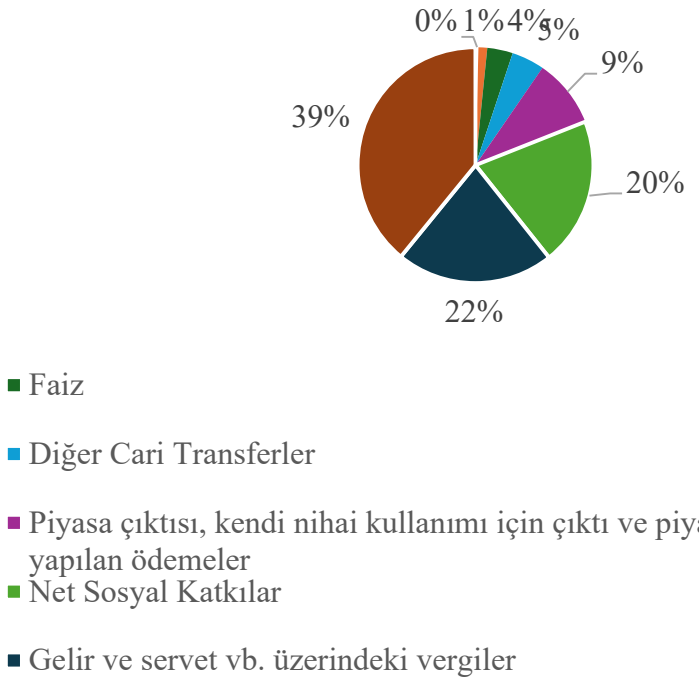

Şekil 1. Genel Devletin Gelirleri 2023

Kaynak: Devlet Hesapları Raporu 2023

Yukarıdaki şekilde gösterildiği gibi, Türkiye'de kamu gelirlerinin en büyük kısmını %39,1 oranıyla üretim ve ithalat üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır.

2.1. Vergilendirme İlkeleri

Vergilendirme ilkeleri, devletin vergi toplama sürecinde adalet, verimlilik ve etkinlik gibi temel kamu maliyesi hedefleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayan normatif kurallardır. Bu ilkeler, vergilemenin yalnızca bir gelir temin etme yöntemi değil; aynı zamanda toplumsal sözleşmenin bir parçası olarak kabul edilmesini ve vatandaşlar nezdinde meşruiyet kazanmasını sağlar. Devletin vergi uygulamaları, bu ilkelere ne ölçüde uyumluysa hem kamu gelirlerinin sürekliliği sağlanabilir hem de toplumda vergiye gönüllü uyum düzeyi yükselir (Musgrave ve Musgrave 1980: 16).

Kamu maliyesi literatüründe vergilendirme ilkeleri, esas olarak adalet, genellik, kanunilik, açıklık, iktisadilik, uygunluk, esneklik ve istikrar gibi başlıklar

altında toplanmaktadır. Bu ilkeler hem klasik maliye anlayışında hem de modern maliye politikalarında önemli yer tutar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, vergi sisteminin hem gelir yaratma kapasitesi hem de toplumsal dengeyi sağlayabilme kabiliyeti, bu ilkelere gösterilen özenle doğrudan ilişkilidir (Stiglitz ve Rosengard 2015: 52). Vergilendirme ilkeleri yalnızca teorik bir yapı sunmakla kalmayıp, maliye politikalarının etkinliğini ve toplumun vergiye ilişkin algılarını şekillendiren pratik kılavuzlar olarak da önem taşır.

Adalet ilkesi, verginin ödeme gücüne göre alınması gerektiğini ifade ederken; genellik ilkesi, tüm bireylerin gelir düzeylerine göre vergilendirilmesini vurgular. Kanunilik ilkesi, vergi yükümlülüğünün ancak yasal bir dayanakla belirlenebileceğini ortaya koyar. Bu, hem vergilendirmenin hukuki güvenlik çerçevesinde yürütülmesini sağlar hem de keyfi uygulamaların önüne geçer. Açıklık ilkesi ise vergi oranlarının, matrahlarının ve yükümlülüklerin toplum tarafından anlaşılabilir olmasını gerektirir. Vergi sisteminin şeffaf olması, kamu güveninin güçlenmesi açısından kritik bir etkendir.

Vergilemede uygunluk ilkesi, vergilerin mükellefler açısından en az maliyet yaratacak şekilde tahsil edilmesini öngörürken; iktisadilik ilkesi, vergi sisteminin vergi toplama sürecinde ekonomik kaynak israfını en aza indirecek şekilde tasarlanmasını ifade eder. Bu çerçevede vergi sisteminin tahsilat maliyetlerinin düşük tutulması, kamu kaynaklarının daha etkin kullanımına katkı sağlar. Esneklik ilkesi, vergi sisteminin ekonomik koşullardaki değişimlere kolayca uyum sağlayabilmesini ifade ederken; istikrar ilkesi, sistemin zaman içinde tutarlılığını ve öngörülebilirliğini korumasını hedefler (Buyrukoğlu ve Buzkıran 2016: 2083). Bu iki ilke, özellikle kriz dönemlerinde mali politikaların sürdürülebilirliğini sağlamak açısından önemlidir.

Bu ilkeler, yalnızca teorik bir çerçeve sunmakla kalmaz; aynı zamanda vergi reformlarının tasarımında ve uygulamada göz önünde bulundurulması gereken somut yol göstericilerdir. Özellikle kamu güveninin düşük olduğu, vergi kayıp ve kaçaklarının yüksek olduğu ülkelerde bu ilkeler ışığında geliştirilecek vergi sistemleri hem gelir üretimini artırabilir hem de vergisel adalet algısını güçlendirebilir (Akdoğan 2003: 493). Toplumun vergilendirme sürecine aktif

katılımını teşvik eden bu ilkeler, demokratik yönetişimin de önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Modern vergi sistemleri, yalnızca mali etkililik değil; aynı zamanda sosyal sorumluluk, toplumsal uzlaşı ve kurumsal güven üretmek gibi işlevleri de taşır. Bu işlevlerin başarılı biçimde yerine getirilmesi, ancak vergilendirme sürecinin bu ilkelere uygun olarak yapılandırılmasıyla mümkün olabilir. Vergi ilkeleri hem teknik birer düzenleme hem de toplum-devlet ilişkilerinde etik ve normatif bir çerçeve sunar (Atkinson ve Stiglitz 1980: 47). Bu yönüyle vergileme yalnızca mali bir araç değil, aynı zamanda kamu yönetiminin meşruiyetini ve toplumsal sözleşmenin adil işleyişini sağlayan temel kurumsal bir yapıdır.

2.1.1. Vergide Genellik İlkesi

Vergide genellik ilkesi, tüm bireylerin ve kurumların ödeme gücü oranında, herhangi bir ayrıcalığa veya muafiyete tabi tutulmaksızın vergiye tabi olması gerektiğini ifade eder. Bu ilke, vergi sisteminin toplumsal meşruiyet kazanması ve kamu güvenini koruyabilmesi açısından temel öneme sahiptir. Genellik ilkesi, aynı zamanda vergi adaletinin uygulanabilirliğini sağlayan bir ön koşuldur (Musgrave ve Musgrave 1980: 57). Vergi sisteminin tüm toplumsal kesimleri kapsayan bir yapıya sahip olması, kamu finansmanının eşitlikçi ve rasyonel temellere dayanmasını sağlar.

Bu ilke çerçevesinde vergi sisteminin kapsayıcı bir yapıya sahip olması beklenir. Yani bireylerin gelir kaynakları, sosyal statüleri veya faaliyet alanları farklı olsa da benzer ekonomik güçte olanlar eşit bir vergilendirmeye tabi tutulmalıdır. Bu durum hem dikey hem yatay adaletin sağlanmasında işlevseldir. Dikey adalet, ödeme gücü daha yüksek olan bireylerin daha fazla vergi ödemesini; yatay adalet ise benzer gelir düzeyine sahip olanların benzer vergilendirme koşullarına tabi tutulmasını gerektirir. Vergiden kaçınmanın önüne geçmek ve kayıt dışı ekonomiyi daraltmak da genellik ilkesinin fiilen uygulanmasıyla mümkündür.

Genellik ilkesi, vergi tabanının geniş tutulmasını da gerektirir. Bu sayede kamu gelirleri daha dengeli şekilde toplanabilir ve vergi oranlarının aşırı yükseltilmesine gerek kalmadan mali hedeflere ulaşılabilir. Ayrıca bu yaklaşım, vergi yükünün toplumun dar bir kesimine yığılmasını önler. Gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen vergi dışı alanlar, bu ilkenin ihlali nedeniyle devletin mali

kapasitesini sınırlamakta ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Kılıç 2018: 38). Bu bağlamda geniş bir vergi tabanı, yalnızca mali yeterlilik sağlamaz; aynı zamanda toplumsal kapsayıcılık açısından da hayati bir işlev görür.

Vergide genellik ilkesine aykırı uygulamalar, kamuoyunda vergi sistemine olan güveni zedeleyebilir. Özellikle belirli grupların vergiden muaf tutulması ya da çeşitli muafiyet ve istisnalarla yükümlülükten kaçmaları, diğer vergi mükelleflerinde adaletsizlik algısı yaratır. Bu durum, vergisel uyumu zayıflatmakta ve vergiye gönüllü katılımı azaltmaktadır. Genellik ilkesi, bu bağlamda hem ekonomik rasyonalite hem de toplumsal uzlaşı için gereklidir (Akdoğan 2003: 501). Özellikle yüksek gelirli bireylere tanınan ayrıcalıkların şeffaf olmayan yollarla kullanılması, toplumun diğer kesimlerinde vergi yükünün adaletsiz biçimde dağıtıldığı algısını güçlendirir.

Modern kamu maliyesi uygulamalarında genellik ilkesinin sağlanabilmesi için, vergi sisteminin kapsayıcı, şeffaf ve dijital destekli altyapılarla güçlendirilmesi gereklidir. Özellikle gelir beyanının otomatikleştirildiği ve kayıt dışı işlemlerin en aza indirildiği ülkelerde, bu ilkenin uygulanabilirliği artmaktadır. Dijital vergi altyapısı, denetim mekanizmalarının etkinliğini artırmakta ve vergi kaçakçılığı ile mücadeleyi kolaylaştırmaktadır. OECD ülkeleri arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, vergi uyumu ile genellik ilkesine bağlılığın doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (OECD 2022: 17). Bununla birlikte, otomatik bilgi paylaşımı ve elektronik beyan sistemlerinin yaygınlaştırılması, genellik ilkesinin kurumsal temellerini güçlendirmektedir.

Vergide genellik ilkesinin hayata geçirilebilmesi, yalnızca teknik düzenlemelerle değil; aynı zamanda siyasi kararlılık, şeffaf kamu yönetimi ve toplumsal bilinç düzeyiyle de ilişkilidir. Kamuoyunun vergilendirme süreçlerine duyduğu güvenin artırılması, bu ilkenin başarıyla uygulanmasında belirleyici bir faktördür.

2.1.2 Vergide Adalet İlkesi

Vergide adalet ilkesi, kamu maliyesinin en temel etik ve normatif değerlerinden biridir. Vergi sisteminin hem teknik işleyişinde hem de kamu vicdanında kabul görmesinde belirleyici olan bu ilke, bireylerin ödeme gücüne göre

vergilendirilmesini esas alır. Adalet ilkesinin dayandığı temel anlayış, her bireyin devlete yaptığı katkının, ekonomik gücünü yansıtması gerektiğidir. Bu yaklaşım, yalnızca mali yükümlülüklerin adil dağıtımı açısından değil; aynı zamanda devlet-toplum ilişkilerinin meşruiyet temeli bakımından da kritik önemdedir (Musgrave ve Musgrave 1980: 72).

Adalet ilkesi kendi içinde iki boyutta incelenmektedir: yatay adalet ve dikey adalet. Yatay adalet, benzer gelir ve servete sahip bireylerin aynı oranda vergilendirilmesini öngörür. Bu çerçevede eşit koşullara sahip mükellefler arasında hiçbir ayrım gözetilmemelidir. Dikey adalet ise farklı gelir seviyelerine sahip bireylerin farklı oranlarda vergilendirilmesini savunur. Dikey adaletin uygulanması, çoğu zaman artan oranlı vergi tarifeleriyle sağlanmaya çalışılır (Stiglitz ve Rosengard 2015: 59).

Gelişmekte olan ülkelerde vergide adaletin sağlanması, çeşitli yapısal zorluklar nedeniyle karmaşık hale gelmektedir. Vergi tabanının dar olması, kayıt dışı ekonominin yüksek oranlara ulaşması, gelir ve servet beyanlarının denetlenebilirliğinin sınırlı olması gibi nedenlerle, teoride savunulan adalet ilkesi pratikte yeterince uygulanamamaktadır. Bu nedenle vergi yükü, çoğu zaman dolaylı vergiler aracılığıyla toplumun alt ve orta gelirli kesimlerine yansıtılmakta, bu da sosyal adaletin zedelenmesine yol açmaktadır (Akdoğan 2003: 504).

Vergi sisteminde adaletin sağlanamaması, kamuoyu nezdinde vergiye karşı güvensizlik yaratmakta ve gönüllü uyumu azaltmaktadır. Vergi kaçakçılığı, vergi kayıpları ve kayıt dışı faaliyetler, yalnızca mali kayıplar yaratmakla kalmaz; aynı zamanda devletin gelir toplama meşruiyetini de sarsar. Özellikle yüksek gelir gruplarına tanınan muafiyet ve istisnalar, toplumun diğer kesimlerinde adaletsizlik algısını derinleştirir. Bu durum hem sosyal eşitsizlikleri pekiştirir hem de vatandaşlık bağlarını zayıflatır.

Vergide adalet ilkesi, yalnızca gelir düzeyiyle sınırlı kalmaksızın, harcama kalıpları, servet birikimi ve yaşam tarzı farklılıklarını da dikkate alan bütüncül bir yapıya kavuşturulmalıdır. Günümüzde özellikle sermaye gelirlerinin ve yüksek servetlerin vergilendirilmesindeki yetersizlikler, vergi sisteminin dikey adaleti yeterince yansıtamamasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, vergi adaletine

uygunluk sadece tarifelerin artan oranlı olmasıyla değil, aynı zamanda vergi yükünün gizli yollarla (enflasyon, tüketim vergileri, istisnalar) yeniden dağıtılmasının engellenmesiyle de ilgilidir (Atkinson ve Stiglitz 1980: 65).

Uluslararası alanda OECD ve IMF tarafından yapılan değerlendirmelerde de vergi sistemlerinde adaletin sağlanmasının, sadece gelir eşitsizliklerini azaltmakla kalmayıp, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine de katkı sunduğu ifade edilmektedir. Vergisel adaletin sağlandığı toplumlarda hem tasarruf eğilimi hem de kamu hizmetlerine olan güven artmakta; bu da toplumsal refahın güçlenmesini beraberinde getirmektedir (OECD 2017: 91).

Bu bağlamda adalet ilkesi, vergi sisteminin teknik etkinliği kadar, toplumsal kabul edilebilirliğini de belirleyen normatif bir çerçevedir. Bu ilkenin ihlali, sadece mali yapıyı değil, aynı zamanda sosyal dokuyu ve demokratik meşruiyeti de zayıflatır. Bu nedenle, vergide adaletin sağlanması; adil bir gelir dağılımının, güçlü bir kamu maliyesinin ve kalıcı bir toplumsal uzlaşının temel taşıdır.

2.1.3. Vergide İktisadilik İlkesi

Vergi sisteminin etkinliği, yalnızca toplanan gelir miktarına değil, bu gelirlerin hangi maliyetle elde edildiğine de bağlıdır. Bu bağlamda vergide iktisadilik ilkesi, vergilerin toplanmasında vergi idaresinin katlanmak durumunda olduğu masrafların mümkün olduğunca düşük olmasını ve mükelleflerin de muhasebe, danışmanlık veya zaman kaybı gibi ek maliyetlerden kaçınmasını ifade eder (Cansız 2014: 38). İktisadilik ilkesi, vergi toplama sürecinde kaynak israfını önlemeyi, gereksiz bürokratik yüklerden kaçınmayı ve idari maliyetleri asgariye indirmeyi amaçlar (Tanzi 2011: 111).

Bu ilkenin temelinde yer alan anlayış, vergi sisteminin ekonomide üretim, istihdam ve yatırım kararlarını asgari düzeyde bozacak şekilde kurgulanması gerektiğidir. Vergiler, ekonomik kararlar üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiler yarattığından, bu etkinin ölçülü olması ve kaynak tahsisinde ciddi sapmalara neden olmaması esastır. Vergi yükünün üretici davranışlarını değiştirmeyecek şekilde dengeli dağılması, iktisadilik ilkesinin gereğidir.

İktisadilik ilkesi, tahsilat maliyetleri ile vergi gelirleri arasında rasyonel bir denge kurulmasını gerektirir. Aksi takdirde, vergi gelirlerinin önemli bir kısmı

toplama maliyetlerine harcanabilir ve bu durum vergi sisteminin bütçe üzerindeki etkinliğini azaltır. Bu nedenle çağdaş kamu maliyesi uygulamalarında elektronik beyan ve tahsilat sistemleri, idari süreçleri sadeleştiren dijital altyapılar, iktisadilik ilkesini destekleyici araçlar olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır (OECD 2022: 39).

Vergide iktisadilik, sadece idari maliyetlerle sınırlı bir ilke değildir. Aynı zamanda ekonomik etkinliğin korunması açısından da önem taşır. Vergi sistemi, bireylerin tasarruf, yatırım ve tüketim kararlarını bozmayacak biçimde kurgulanmalı; piyasa mekanizmasına mümkün olduğunca az müdahale etmelidir. Bu bağlamda, vergi tabanının genişletilmesi, vergi oranlarının dengeli tutulması ve gereksiz muafiyetlerin sınırlandırılması gibi uygulamalar iktisadilik ilkesine hizmet eder (Çimen 2017: 95).

Gelişmekte olan ülkelerde vergi idaresinin zayıf olması, karmaşık mevzuat yapısı, kayıt dışı ekonomi ve dijitalleşme eksikliği, bu ilkenin uygulanmasını güçleştirmektedir (World Bank, 2019: 45). Bu tür durumlarda vergi tahsilatına harcanan kaynaklar artmakta, gelir elde etme süreci verimsizleşmekte ve kamu maliyesi üzerinde ilave yük oluşmaktadır. Bu nedenle mali yönetim reformları, yalnızca gelir artırma amacıyla değil, aynı zamanda iktisadi bir vergi sisteminin tesisi için de kritik önem taşır.

İktisadilik ilkesinin bir diğer boyutu, vergi sisteminin öngörülebilirliği ve işlem basitliğidir. Mükelleflerin vergi yükümlülüklerini kolayca anlaması, beyanname ve ödeme işlemlerini asgari zaman ve çaba ile tamamlaması, sistemin ekonomik açıdan etkinliğini artırır. Vergi mevzuatının açık ve sade olması, idare ile mükellef arasında gereksiz ihtilafların önüne geçerek mali kaynakların verimli kullanılmasını sağlar.

Uluslararası uygulamalarda, iktisadilik ilkesine uygun vergi sistemlerinin genellikle yüksek mükellef memnuniyeti, düşük tahsilat maliyeti ve daha güçlü gelir performansı ile sonuçlandığı gözlemlenmektedir (OECD 2022: 40). Dünya Bankası'nın vergi yönetimi raporları, basit, düşük maliyetli ve dijital temelli vergi idarelerinin, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde vergi uyumunu artırdığına dikkat çekmektedir (World Bank 2019: 46).

İktisadilik ilkesine uygun bir vergi sistemi, yalnızca mali yönetim açısından değil, ekonomik sürdürülebilirlik ve kamu hizmetlerinin finansmanında da pozitif etkilere sahiptir. Bu nedenle, vergi politikalarının tasarımı ve uygulamasında, gelir artırma amacı ile maliyet-etkinlik dengesi arasında sağlıklı bir uyum kurulması büyük önem taşımaktadır.

2.1.4. Vergide Eşitlik İlkesi

Vergi sisteminin kabul edilebilirliğini ve işleyiş etkinliğini belirleyen en temel unsurlardan biri eşitlik ilkesidir; bu ilke, vergi yükünün mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumlarına göre eşit bir şekilde dağıtılmasını öngörür (Çelen Erduran ve Arslan 2012: 3).

Eşitlik ilkesi çoğunlukla yatay eşitlik ve dikey eşitlik kavramları üzerinden tartışılmaktadır. Yatay eşitlik, aynı ekonomik güçte olan bireylerin aynı vergi yükünü taşıması gerektiğini ifade ederken; dikey eşitlik, farklı gelir veya servet düzeyindeki bireylerin farklı oranlarda vergilendirilmesini gerektirir. Ancak eşitlik kavramı yalnızca teknik bir dağılım ölçütü değil, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanması açısından da bir meşruiyet zemini sunar.

Vergi sisteminde eşitlik sağlanamadığı durumlarda, kamu hizmetlerinin finansmanı toplumsal dayanışma ilkesine aykırı biçimde, belirli bir gelir grubunun sırtına yüklenir. Bu durum yalnızca ekonomik dengesizlik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda toplumda vergi yükü adaletsizliğine bağlı olarak vergi direncini ve vergi kaçakçılığı eğilimini artırır (Besley ve Persson 2014: 105). Özellikle dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu sistemlerde eşitlik ilkesi ihlal edilmekte, düşük gelir grupları göreceli olarak daha ağır vergi yüküne maruz kalmaktadır.

Vergide eşitliğin sağlanması için sadece oranların değil, vergi harcamalarının dağılımının da adil olması gerekir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek gelir grupları, çeşitli muafiyet, istisna ve teşvik uygulamalarıyla vergi dışı kalmakta; bu da eşitlik ilkesine aykırı bir sonuç doğurmaktadır. Bu noktada, eşitliğin sadece hukuki değil, fiili eşitlik boyutuyla da değerlendirilmesi gerekmektedir (Karaş ve Hayrullahoğlu 2021: 97)

Eşitlik ilkesine uyum, yalnızca vergi yükünün dağılımıyla sınırlı değildir. Vergi mükelleflerinin vergisel yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesi, bilgi

düzeyi, denetime tabi olma oranı ve erişim imkanları gibi faktörler de eşitlik bağlamında dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, vergi bilincini artırıcı eğitim politikaları, dijital erişim imkanlarının yaygınlaştırılması ve mikro işletmelere rehberlik eden uygulamalar da eşitliği destekleyen yapısal önlemler olarak görülmelidir (Tanzi 2011: 109).

Uluslararası karşılaştırmalarda da görüldüğü üzere, eşitlik ilkesine uygun şekilde tasarlanmış vergi sistemleri, gelir dağılımını dengeleyici ve sosyal kapsayıcılığı artırıcı sonuçlar üretmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan sosyal katkı vergileri ve kademeli gelir vergisi yapıları hem mali verimliliği hem de toplumsal kabulü yüksek sistemler oluşturmuştur (European Commission 2021: 27).

2.1.5. Vergide Açıklık ve Basitlik İlkesi

Vergi sistemlerinin etkinliği, yalnızca adalet veya iktisadilik gibi mali ve ekonomik ilkelerle sınırlı değildir. Mükelleflerin yükümlülüklerini anlayabilmesi, doğru ve zamanında beyan yapabilmesi için sistemin açık, anlaşılır ve sade bir yapıya sahip olması da büyük önem taşır. Bu doğrultuda, vergide açıklık ve basitlik ilkesi, hem vergi idaresi açısından yönetim kolaylığı sağlamakta hem de vatandaşların sisteme duyduğu güveni artırmaktadır (Arslan 2020: 690).

Vergide açıklık ilkesi, vergiye ilişkin temel unsurların – kimlerin vergi ödeyeceği, hangi oranda ve ne zaman ödeyeceği gibi hukuki ve idari düzeyde şeffaf bir biçimde tanımlanmasını ifade eder. Bu şeffaflık, sadece mevzuat düzeyinde değil, uygulama süreçlerinde de geçerli olmalıdır. Mükellefler açısından vergi sisteminin anlaşılabilir olması, gönüllü uyumun artmasını sağlar ve vergiye olan direnç düzeyini azaltır (Kuzucu Yapar 2022: 5).

Basitlik ilkesi ise, vergi sisteminin karmaşıklıktan uzak, sade ve uygulanabilir bir yapıda kurulması gerektiğini ifade eder. Karmaşık vergi mevzuatı, özellikle küçük işletmeler ve bireysel mükellefler için idari yükleri artırır. Bu durum sadece maliyetleri yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda hata yapma riskini de beraberinde getirir. Basit vergi sistemleri, daha düşük idari maliyetlerle daha yüksek uyum düzeyine ulaşmayı mümkün kılar.

Gelişmekte olan ülkelerde vergi mevzuatının çok katmanlı, istisna ve muafiyetlerle dolu olması, açıklık ve basitlik ilkesini zedelemekte ve sistemin

bütünlüğünü bozabilmektedir. Türkiye'de de özellikle Gelir Vergisi Kanunu ve Katma Değer Vergisi Kanunu gibi temel düzenlemelerde çok sayıda istisna ve muafiyetin bulunması, mükelleflerin sisteme karşı algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi kanunlarının açık olmaması, idare ile mükellef arasında anlaşmazlıklara yol açmakta ve yargıya taşınan vergi ihtilaflarının sayısını artırmaktadır. Bu hem kamu maliyesi açısından zaman ve kaynak kaybına neden olmakta, hem de hukuki öngörülebilirliği zayıflatmaktadır. Oysa açıklık ilkesi, yalnızca mükellefin bilgiye erişimi açısından değil, aynı zamanda hukuki güvenlik açısından da vazgeçilmezdir.

Dijitalleşmenin artmasıyla birlikte, açıklık ve basitlik ilkesi artık yalnızca yasal metinlerde değil, vergi idarelerinin dijital altyapılarında da kendini göstermelidir. Vergi beyan ve ödeme işlemlerinin çevrim içi olarak gerçekleştirilebilmesi, sadeleştirilmiş formlar, otomatik hesaplamalar ve yönlendirici dijital rehberler, bu ilkelerin somut yansımalarıdır. OECD ülkelerinde bu araçların kullanımı, vergi uyumu oranlarını anlamlı biçimde artırmıştır (OECD 2022: 67).

Vergi sisteminin sade, anlaşılır ve erişilebilir biçimde tasarlanması, yalnızca idari etkinliği artırmakla kalmaz; aynı zamanda kamu güvenini pekiştirir ve vergisel uyumu güçlendirir. Açıklık ve basitlik ilkelerinin sistemin tüm bileşenlerine entegre edilmesi, çağdaş vergi yönetiminin vazgeçilmez bir gereği haline gelmiştir.

2.1.6. Vergide Kesinlik İlkesi

Vergilendirme sürecinde belirlilik, hem bireylerin devlete karşı mali yükümlülüklerini doğru ve zamanında yerine getirebilmeleri hem de devletin hukuki güvenliği sağlaması açısından önemli bir ilkedir. Vergide kesinlik ilkesi, mükelleflerin hangi vergiyi ne zaman ne miktarda ve hangi yöntemle ödeyeceklerini önceden açık bir şekilde bilmelerini ve bu bilgilere yasal güvenceyle ulaşabilmelerini ifade eder. Bu ilke, hem vergi idaresinin keyfi uygulamalarının önüne geçmekte hem de bireylerin ekonomik planlamalarını sağlıklı biçimde yapmalarına zemin hazırlamaktadır.

Kesinlik ilkesi, vergi hukukunun öngörülebilirliğini artıran ve keyfiliği sınırlandıran bir yapı sunar; mükellefler, ekonomik faaliyetlerini ve tasarruf

kararlarını vergi yükümlülüklerini bilerek alabilmeli, vergi uygulamaları ise geriye dönük veya muğlak ifadelerle değiştirilemez (Aktan 2017: 104).

Vergi denetimi, devletin vergi gelirlerini sağlama yükümlülüğünün ötesine geçerek, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen kapsamlı bir kamu yönetimi aracı olarak işlev görür; düzenli ve titiz denetimler yoluyla kaynakların doğru tahsisini ve kullanılmasını temin eder, kayıt dışı ekonomiyi daraltır ve mükelleflerin vergisel yükümlülüklere güven duymasını sağlayarak hem mali disiplinin hem de ekonomik şeffaflığın güçlenmesine katkıda bulunur (Öztürk 2018: 22).

Vergide kesinlik ilkesi yalnızca bireysel vergi mükellefleri için değil, yatırımcılar ve iş dünyası açısından da kritik öneme sahiptir. Vergi düzenlemelerinde yaşanan öngörülemezlik, yatırım risklerini artırmakta ve özellikle doğrudan yabancı yatırımların ülkeye yönelmesini engelleyebilmektedir. Uluslararası finans kuruluşları ve yatırım derecelendirme kuruluşları, ülkelerin vergi sistemlerindeki kesinlik düzeyini ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak değerlendirmektedir (IMF 2017: 51).

Vergi mevzuatının sade, açık ve yorumdan uzak bir şekilde kaleme alınması, kesinlik ilkesinin uygulanabilirliğini artıran başlıca unsurlardandır. Bu amaçla mevzuat dilinin teknik jargondan arındırılması, uygulama kılavuzlarının geliştirilmesi ve mükellef bilgilendirme sistemlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. OECD ülkelerinde dijital vergi yönetim sistemlerinin bu ilkeye büyük katkı sağladığı, mükellef davranışlarının daha öngörülebilir hale geldiği çeşitli raporlarda belirtilmektedir (OECD 2022: 71).

Vergide kesinlik ilkesi, vergilemenin meşruiyet temelinin korunması ve kamu yönetiminin güvenilirliğinin artırılması açısından vazgeçilmezdir. Belirsizliğin hâkim olduğu bir vergi sistemi, yalnızca mali dengesizlik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal güveni ve hukuk devleti ilkesini de zayıflatır. Bu nedenle vergi sisteminin tasarımında ve uygulamasında, kesinlik ilkesinin sağlanması uzun vadeli istikrarın temel dayanaklarından biri olarak görülmelidir.

2.1.7. Vergide Uygunluk İlkesi

Vergi sistemlerinin etkinliğini artıran unsurlardan biri de vergilerin toplanma sürecinde mükellefin ekonomik ve idari koşullarını dikkate almasıdır. Vergide

uygunluk ilkesi, verginin en kolay ve en az zahmetle ödenmesini sağlayacak biçimde alınmasını ifade eder. Bu ilkeye göre vergilerin tahsili, mükellefin ödeme kapasitesine ve ekonomik faaliyet ritmine uyumlu biçimde planlanmalı; tahsilat zamanı, yeri ve şekli açısından mükellef lehine düzenlemelere yer verilmelidir. Uygunluk ilkesi, sadece teknik bir uygulama değil, aynı zamanda mükellef haklarına duyarlı bir kamu yönetimi anlayışının da ifadesidir.

Uygunluk ilkesinin temelinde vergiye gönüllü uyumu teşvik etmek ve tahsilat maliyetlerini düşürmek yer alır. Vergi ödeme süreçleri ne kadar kolaylaştırılırsa, mükellefin ödeme motivasyonu da o ölçüde artar. Bu kapsamda tahakkuk ve tahsil süreçlerinde bürokratik engellerin azaltılması, dijital ödeme yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve sade beyan formlarının kullanılması önemli bir rol oynar. Ayrıca mükelleflerin vergi yükümlülüklerine ilişkin bilgilendirme faaliyetlerinin artırılması da ödeme motivasyonunu güçlendirici bir işlev görmektedir. Erişilebilir bilgi ve kullanıcı dostu dijital platformlar, bu anlamda mükellef davranışlarını olumlu yönde etkileyen faktörler arasında yer alır.

Vergide uygunluk ilkesi aynı zamanda vergi adaletine de hizmet eder. Vergi yükümlülüğünün, bireyin ekonomik hayatına ani ve olumsuz etkiler yaratmadan uyarlanması, vergilemenin sosyal sürdürülebilirliğini güçlendirir. Özellikle gelir vergisi tahsilatında taksitlendirme, ertelenmiş ödeme imkânları ve sektörel farklılıklara göre esnek uygulamalar bu ilkenin örneklerindendir (Tekin ve Gümüş 2014: 245). Bu uygulamalar, özellikle gelir akışı düzensiz olan serbest meslek erbabı ve mikro işletmeler gibi kesimlerin vergisel yükümlülüklere uyumunu kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede, sektörel analizlere dayalı dinamik bir vergilendirme planlaması, uygunluk ilkesinin hayata geçirilmesinde etkili olabilir.

Bu ilkenin uygulanabilirliği, vergi idaresinin organizasyonel kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Mükellefe yakın, erişilebilir, kullanıcı dostu ve çözüm odaklı bir idari yapı, uygunluk ilkesinin başarısını doğrudan etkiler. Türkiye'de Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından geliştirilen "Hazır Beyan Sistemi" veya e-devlet temelli ödeme altyapıları, bu kapsamda olumlu örnekler olarak değerlendirilebilir (Gelir İdaresi Başkanlığı 2022). Söz konusu sistemler, vergi beyannamelerinin otomatik doldurulmasını sağlayarak hem hata riskini azaltmakta hem de zaman ve maliyet

tasarrufu sunmaktadır. Bu teknolojik altyapılar, aynı zamanda kamu yönetiminin dijital dönüşüm sürecinde vergi sistemine entegre edilen önemli bileşenlerdir.

Vergide uygunluk ilkesine uyumun düşük olduğu ülkelerde ise vergi kaçırma eğilimleri artmakta, ödeme motivasyonu zayıflamakta ve vergi tahsilatının etkinliği düşmektedir. Bu da kamu bütçesinde öngörülemeyen açıklar yaratmakta ve dolaylı vergilere yönelimi artırmaktadır. Dolaylı vergiler ise genellikle gelir dağılımını olumsuz etkileyerek vergilendirme sisteminin adalet ilkesine zarar verebilir. Oysa OECD ülkelerinde yapılan araştırmalar, mükellefe kolaylık sağlayan sistemlerin aynı zamanda vergi gelirlerini artırdığını göstermektedir (OECD 2021: 58). Bu bulgular, vergileme sürecinde teknik kolaylıkların ekonomik çıktılar üzerinde doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Uygunluk ilkesine dayalı vergi sistemleri, idari verimlilik ile toplumsal meşruiyet arasında denge kurar. Bu denge, hem mükellef psikolojisinin dikkate alındığı bir yönetim anlayışını hem de kamu yönetiminin mali kapasitesini güçlendiren bir yaklaşımı temsil eder. Bu nedenle çağdaş vergi sistemleri, yalnızca mali değil, davranışsal iktisat perspektifiyle de uygunluğu yeniden yorumlamaktadır. Vergiyle ilgili karar süreçlerinde mükelleflerin algı ve davranışlarını da göz önüne alan politikalar, daha katılımcı ve etkili bir vergileme sistemi oluşturulmasına imkân tanır.

2.1.8. Vergide Esneklik İlkesi

Vergi sistemlerinin ekonomik değişimlere ve toplumsal dönüşümlere karşı uyum kabiliyeti, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda vergide esneklik ilkesi, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme, fiyat hareketleri ve gelir düzeylerindeki değişimlere paralel olarak artabilme yeteneğini ifade eder. Esnek bir vergi sistemi, ekonomik genişleme dönemlerinde kamu gelirlerinin artmasını, durgunluk dönemlerinde ise mükellef üzerindeki yükün otomatik olarak azalmasını sağlayarak mali istikrarın korunmasına katkı sunar (Musgrave ve Musgrave 1980: 108).

Vergide esneklik, teknik olarak vergi hasılatının milli gelirdeki değişimlere ne ölçüde duyarlı olduğunun ölçülmesiyle değerlendirilir. Bir vergi türünün esnek olması, o verginin vergi matrahındaki artışlara yüksek oranda tepki vermesi anlamına

gelir. Örneğin, artan oranlı gelir vergisi sistemleri genellikle daha yüksek esneklik düzeyine sahiptir çünkü gelir artışlarıyla birlikte vergi oranı da yükselir (Stiglitz 2000: 627).

Ancak sadece gelir vergisi değil, katma değer vergisi (KDV) gibi dolaylı vergiler de doğru şekilde yapılandırıldığında esneklik ilkesine hizmet edebilir. Özellikle tüketim alışkanlıklarının milli gelirdeki artışla birlikte değiştiği durumlarda, dolaylı vergilerden elde edilen gelirler de artış gösterebilir. Bu nedenle vergi sisteminde doğrudan ve dolaylı vergilerin dengeli bir yapıda bulunması, esneklik açısından kritik bir tasarım unsurudur (OECD 2020: 84).

Gelişmekte olan ülkelerde vergi esnekliği genellikle düşüktür. Bunun başlıca nedenleri arasında kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi tabanının dar olması ve oranların yeterince artan yapıda olmaması yer almaktadır. Bu durum, kamu gelirlerinin ekonomik büyümeyle aynı hızda artmasını engeller ve bütçe açıklarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Dolayısıyla esneklik ilkesi, yalnızca teknik bir vergi politikası tercihi değil, aynı zamanda mali planlamanın güvenilirliği açısından da değerlidir.

Esnek bir vergi sistemi aynı zamanda kriz dönemlerinde mali otoritelerin daha hızlı ve etkili kararlar almasını sağlar. Örneğin, pandemiler, savaşlar veya ani ekonomik şoklar karşısında vergi sisteminin adaptasyon kabiliyeti, kamu maliyesinin direncini belirler. OECD'nin COVID-19 sürecine ilişkin gözlem raporlarında, vergi sistemini esnekleştiren ülkelerin ekonomik toparlanma sürecine daha çabuk girdiği belirtilmektedir (OECD 2021: 59).

Vergi sisteminin yapısal reformlarla güçlendirilmesi, esneklik ilkesinin uygulanabilirliğini artıran önemli bir stratejidir. Gelir türlerinin çeşitlendirilmesi, dijital ekonomiden vergi alınması, yeşil vergilendirme gibi yeni nesil vergi araçlarının sisteme entegre edilmesi, esnekliği güçlendiren çağdaş uygulamalardandır. Böylece vergi sistemi sadece ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda dönüşen toplum yapısına da uyum sağlayabilir.

2.1.9. Vergide İstikrar İlkesi

Kamu maliyesi politikalarının uzun vadeli başarısı, yalnızca vergi sisteminin kısa süreli gelir yaratma kapasitesiyle değil, aynı zamanda bu sistemin zaman içinde

tutarlı, öngörülebilir ve güven verici bir yapıya sahip olmasıyla ölçülür. Vergide istikrar ilkesi, vergi sisteminin sık sık ve öngörülemez biçimde değişmemesi gerektiğini; böylece hem mükelleflerin hem de yatırımcıların uzun vadeli planlama yapabilmesini güvence altına almayı hedefler (Akdoğan 2006: 391).

Vergi sisteminde istikrar, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini önceden bilebilmesi ve ekonomik faaliyetlerini bu bilgilere göre yönlendirebilmesi açısından temel bir güvencedir. Özellikle sermaye yatırımları, uzun vadeli maliyet-fayda analizlerine dayandığı için, vergi kurallarındaki ani değişiklikler ekonomik davranışlarda tereddüt yaratabilir. Bu durum sadece bireysel girişimleri değil, ülkeye yönelen yabancı yatırımları da olumsuz etkileyebilir (Tanzi 2011: 85).

İstikrar ilkesine uyulmaması, vergi sisteminin etkinliğini ve kamu maliyesine olan güveni zayıflatır. Vergi oranlarının, muafiyetlerin ya da istisnaların sıkça değiştirilmesi, sistemin karmaşıklığını artırmakta; bu da hem idare hem de mükellef açısından belirsizlik yaratmaktadır. Bunun sonucunda vergi uyumu azalmakta ve mükellef davranışlarında kayıt dışılığa yönelim gibi olumsuz eğilimler ortaya çıkmaktadır (Şenyüz 1991/1992: 214).

İstikrarlı bir vergi sistemi aynı zamanda ekonomik istikrarın sürdürülmesinde de rol oynar. Kamu gelirlerinin öngörülebilir olması, bütçeleme süreçlerini kolaylaştırır ve mali disiplinin sağlanmasına katkı sunar. Vergi gelirlerindeki ani dalgalanmalar, kamu harcamalarının istikrarını tehdit edebilir ve bu da sosyal politikaların sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilir.

Vergi reformları elbette zaman zaman gereklidir; ancak bu reformlar sürekli değişen geçici düzenlemeler yerine, sistemin ana hatlarını koruyacak biçimde yapılmalıdır. Reformların geniş katılımla hazırlanması, uygulama sürecinin şeffaf yürütülmesi ve mükelleflerin önceden bilgilendirilmesi, istikrar ilkesine zarar vermeden değişimi mümkün kılar. OECD'nin önerileri de bu yöndedir: reformlar kapsayıcı, istikrarlı ve tahmin edilebilir yapılarla desteklenmelidir (OECD 2022: 49).

Günümüzde dijital ekonomi, çevre politikaları ve sosyal eşitsizliklerle mücadele gibi alanlarda yeni vergisel düzenlemeler kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak bu yenilikler, istikrar ilkesini ihlal etmeden sisteme entegre edilmelidir. Aksi takdirde kamuoyunda vergiye karşı güven kaybı yaşanması kaçınılmaz hale gelir.

2.2. Vergilemenin Ekonomik ve Sosyal Amaçları

Vergilendirme, yalnızca kamu harcamalarının finansmanına kaynak sağlama aracı olarak değerlendirilmemelidir. Günümüz kamu maliyesi anlayışında vergi, aynı zamanda ekonomik istikrarın korunması, kaynak tahsisinin yönlendirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi ve toplumsal refahın artırılması gibi çok boyutlu işlevlere sahiptir. Bu doğrultuda vergilemenin ekonomik ve sosyal amaçları hem mali sistemin dinamikleri hem de devletin ekonomik ve sosyal rolü açısından stratejik öneme sahiptir (Musgrave 1959: 6).

Ekonomik amaçlar kapsamında vergi politikaları, toplam talep ve arz düzeylerini etkilemek, tasarruf ve yatırım kararlarını yönlendirmek ve fiyat istikrarını sağlamak gibi işlevlere sahiptir. Devlet, vergilendirme yoluyla ekonomik dalgalanmaları dengelemeyi ve istikrarlı bir büyüme ortamı oluşturmayı hedefler. Özellikle artan oranlı vergilendirme sistemleri, ekonomik genişleme dönemlerinde kamu gelirlerini artırarak mali dengeye katkı sağlar; durgunluk dönemlerinde ise tüketim üzerindeki baskıyı azaltacak şekilde yeniden yapılandırılabilir (Stiglitz 2000: 645).

Sosyal amaçlar bağlamında ise vergi sistemleri, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına ve sosyal adaletin tesisine hizmet eder. Gelir düzeyi yüksek bireylerin daha yüksek oranda vergilendirilmesi, ödeme gücü ilkesine dayalı adil bir dağılım sağlar. Bu çerçevede vergiler, yalnızca bireylerden kaynak aktarımı değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine eşit erişimini temin eden bir mekanizma olarak işlev görür.

Gelişmekte olan ülkelerde vergilemenin ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmadaki rolü daha da belirgindir. Bu ülkelerde vergi sistemi, hem ekonomik kalkınma sürecinin finansmanını sağlamak hem de toplumsal bütünleşmeyi destekleyici bir araç olarak kullanılır. Ancak kayıt dışı ekonomi, zayıf vergi idaresi, düşük vergi bilinci gibi yapısal sorunlar nedeniyle vergilendirmenin bu işlevlerinin etkinliği sınırlı kalabilmektedir (Bird ve Zolt 2008: 82).

Vergi politikalarının bu çok boyutlu işlevlerini dengeli bir biçimde yürütebilmesi için, ekonomik rasyonalite ve sosyal adalet ilkeleri arasında sağlıklı bir

denge kurulmalıdır. Vergilemenin ekonomik etkinliği artırırken toplumsal eşitliği zedelememesi, buna karşılık sosyal refahı yükseltirken üretim ve yatırım motivasyonunu engellememesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında, vergi sisteminin tasarımı ve uygulanışı, yalnızca mali sonuçlar değil; aynı zamanda ekonomik büyüme, gelir adaleti ve sosyal bütünlük üzerinde kalıcı etkiler yaratmaktadır.

2.2.1. Verginin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri

Vergi politikaları, ekonomik büyüme sürecinde hem doğrudan hem de dolaylı etkiler ortaya koyan önemli araçlardan biridir. Kamu gelirlerinin sağlanmasının ötesinde, verginin üretim, yatırım, tüketim ve tasarruf gibi temel ekonomik faaliyetler üzerindeki yönlendirici etkisi, iktisadi büyüme açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, uygulanan vergi sisteminin yapısı ve adaleti, büyümenin hızını ve kalitesini doğrudan etkileyebilmektedir (Tanzi ve Zee 2000: 302).

İktisadi büyüme, bir ekonomideki üretim kapasitesinin zaman içinde artması anlamına gelir ve genellikle gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) üzerinden ölçülür. Vergi sistemleri, bu üretim kapasitesinin genişlemesinde iki yönlü işlev görür: bir yandan kamu yatırımlarını finanse ederek altyapı, eğitim ve sağlık gibi büyümeyi destekleyen harcamaları mümkün kılar; diğer yandan ise bireylerin ve işletmelerin tasarruf ve yatırım kararlarını etkileyerek büyüme dinamiklerini doğrudan şekillendirir (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 125).

Vergilerin büyüme üzerindeki etkisi, büyük ölçüde vergi yapısının tasarımına bağlıdır. Dolaysız vergiler genellikle üretim ve yatırım kararlarını daha doğrudan etkilerken, dolaylı vergiler tüketim davranışları üzerinden ekonomik dengeye yön verir. Bu çerçevede yüksek oranda uygulanan gelir vergisi, girişimcilik faaliyetlerini azaltabilirken; vergi yükünün dengeli dağılması ve vergi teşviklerinin akıllıca kullanılması, özel sektörün yatırım iştahını artırabilir (Gordon 2010: 165).

Vergi teşvikleri ve muafiyetler, belirli sektörlerin veya bölgelerin kalkınmasını desteklemek amacıyla kullanılabilir. Ancak bu tür uygulamaların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi, şeffaflık, etkinlik ve hedef odaklılık gibi kriterlere bağlıdır. Aksi takdirde vergi harcamaları, bütçe disiplini açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir ve kaynak dağılımında verimsizlik yaratabilir (OECD 2010: 17).

Gelişmekte olan ülkelerde verginin büyüme üzerindeki etkisi, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi toplama kapasitesinin sınırlılığı ve sermaye hareketlerine duyarlılık gibi faktörlerden dolayı daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu ülkelerde uygulanan yüksek oranlı ancak dar tabanlı vergi politikaları, yatırımı caydırıcı etkiler doğurabilmekte ve vergiye gönüllü uyumu azaltabilmektedir (Bird 2010: 4).

Bununla birlikte literatürde, vergi oranlarının tek başına büyüme üzerinde belirleyici olmadığı; vergi sisteminin basitliği, adaleti, öngörülebilirliği ve idari etkinliğinin de büyük rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle sadece oranlara değil, vergi yapısının bütününe odaklanan politikalar tasarlanması, uzun vadeli sürdürülebilir büyüme için daha etkili olmaktadır.

2.2.2. Verginin Gelir Dağılımı ve Sosyal Refah Üzerindeki Rolü

Vergi sistemlerinin yalnızca ekonomik büyümeyi destekleyen değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri azaltan bir yapıya sahip olması, çağdaş kamu maliyesi anlayışının temel hedeflerinden biridir. Bu doğrultuda vergi politikaları, toplumdaki gelir ve servet farklılıklarını düzenleyici bir araç olarak değerlendirilmekte; sosyal refahın artırılması yönünde stratejik bir işlev üstlenmektedir (Musgrave 1959: 8). Bu işlev, yalnızca mali kaynak yaratma kapasitesiyle değil, aynı zamanda toplumda adalet, eşitlik ve dayanışma ilkelerinin ekonomik düzlemde kurumsallaşmasıyla da ilişkilidir.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik hem ekonomik etkinliği hem de toplumsal barışı tehdit eden önemli bir yapısal sorundur. Vergi politikaları bu eşitsizliğin azaltılmasında iki yönlü işlev görebilir: doğrudan gelir düzeylerine göre farklı vergilendirme ile yeniden dağıtım sağlamak ve kamu harcamaları yoluyla alt gelir gruplarına destek sunmak. Bu bağlamda, artan oranlı gelir vergileri ve servet vergileri, dikey adaletin sağlanması açısından önemli araçlardır (Atkinson ve Stiglitz 1980: 141). Aynı zamanda, servet yoğunlaşmasının aşırı seviyelere ulaştığı ekonomilerde bu tür vergiler, hem maliye politikası aracı hem de demokratik denge unsuru olarak kullanılabilir.

Yatay adalet ilkesine uygun olarak benzer ekonomik güçteki bireylerin eşit vergilendirilmesi de gelir adaletini destekler. Ancak bu yapı, sistemin teknik tasarımı

kadar uygulama kalitesiyle de ilişkilidir. Kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma eğilimleri ve denetim yetersizlikleri, vergi sisteminin yeniden dağıtım işlevini zayıflatabilir (Tanzi 2011: 63). Bu durum, etkin bir denetim mekanizmasının ve şeffaf yönetim ilkelerinin önemini ortaya koymaktadır. Eşitlikçi vergilendirme, yalnızca vergi oranlarıyla değil; mükelleflerin fiili yükümlülükleriyle de sağlanabilir.

Sosyal refah açısından verginin rolü, yalnızca gelir düzeyine göre alınan vergiyle sınırlı değildir. Vergi gelirlerinin nasıl harcandığı da eşitlik ve refah üzerinde doğrudan etkilidir. Kamu kaynaklarının eğitime, sağlığa ve sosyal güvenliğe ayrılması, toplumun dezavantajlı kesimlerinin yaşam standartlarını yükseltmekte ve sosyal bütünleşmeyi desteklemektedir. Bu nedenle vergi politikalarının harcama politikalarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Harcama kalitesinin yükseltilmesi, vergi sisteminin sosyal etkilerini güçlendirici bir unsur haline getirir. Sosyal harcamaların etkinliği, yalnızca ekonomik göstergeleri değil, toplumsal huzuru ve vatandaş-devlet ilişkilerini de doğrudan etkilemektedir.

Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların raporları, gelişmiş ülkelerde uygulanan artan oranlı gelir vergisinin, gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisinin güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu araçlar yeterince etkili olamamakta; dolaylı vergilere daha fazla yüklenilmesi nedeniyle düşük gelir gruplarının vergi yükü artmaktadır. Bu durum hem sosyal refahı olumsuz etkilemekte hem de vergiye olan toplumsal güveni zayıflatmaktadır (OECD 2021: 91). Dolaylı vergiler, tüketim üzerinden alınmaları nedeniyle sabit ve düşük gelir gruplarını orantısız biçimde etkilemekte; bu da vergisel adaletin zedelenmesine neden olmaktadır.

Vergi politikalarının sosyal adaletle uyumlu olması, sadece ahlaki bir tercih değil; aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliğin ve demokratik meşruiyetin bir gereğidir. Gelir dağılımını dengeleyici ve refahı artırıcı bir vergi sistemi, ekonomik büyümeyi desteklerken aynı zamanda toplumsal dayanışmayı da güçlendirir. Bu bağlamda vergi politikalarının, yalnızca bütçe dengesi odaklı değil; sosyal fayda ve toplumsal bütünlük temelinde tasarlanması, refah devleti anlayışının temel koşullarından biridir. Vergi sisteminin sosyal etkileri, yalnızca iktisadi performansla değil; uzun vadeli sosyal istikrarla da yakından ilişkilidir.

2.2.3. Gelir Vergisinin Kalkınma Sürecindeki Rolü

Kalkınma süreci, yalnızca ekonomik büyümenin sağlanması değil; aynı zamanda gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal refahın artırılması ve yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Bu bağlamda, gelir vergisi gibi doğrudan vergiler hem mali kaynak yaratma hem de kalkınma hedeflerine ulaşmada yönlendirici işlev üstlenen araçlardır (Bird ve Zolt 2005: 1627).

Gelir vergisi, bireylerin gelir düzeylerine göre artan oranlı bir yapı ile alınması sayesinde, ödeme gücüne dayalı adil bir vergi sisteminin temelini oluşturur. Bu yapı, kamu gelirlerinin daha istikrarlı ve öngörülebilir şekilde toplanmasına olanak sağlarken, aynı zamanda gelir eşitsizliklerini azaltma yönünde yeniden dağıtım işlevi de görür. Kalkınmanın sadece fiziksel altyapı değil, sosyal bütünlük ve fırsat eşitliği ile ölçüldüğü günümüz iktisat anlayışında, gelir vergisi bu dönüşümün finansmanında önemli bir kaldıraç görevi üstlenmektedir (Musgrave ve Musgrave 1980: 240).

Gelir vergisinin kalkınma sürecindeki rolü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir. Bu ülkelerde sermaye birikiminin düşük olması, özel tasarrufların yetersizliği ve dış kaynaklara duyulan bağımlılık gibi yapısal sorunlar, kamu maliyesinin gelir vergisi yoluyla kaynak yaratma kapasitesine olan ihtiyacı artırmaktadır. Ancak bu kapasitenin etkin kullanımı, vergi tabanının genişliği, kayıt dışı ekonominin küçültülmesi ve vergiye gönüllü uyum gibi faktörlere bağlıdır (Tanzi ve Zee 2000: 301).

Gelir vergisinin kalkınmaya katkısı, yalnızca mali yönüyle sınırlı değildir. Bu verginin etkin biçimde uygulanması, bireylerin devlete olan aidiyet hissini güçlendirmekte; kamu hizmetlerine erişimde eşitlik sağlamakta ve sosyal uyumu pekiştirmektedir. Özellikle eğitime, sağlığa ve altyapıya yönelik kamu yatırımlarının gelir vergisinden finanse edilmesi hem kısa vadeli büyümeyi hem de uzun vadeli kalkınmayı destekleyen bütünsel bir yaklaşımı ortaya koyar (Barro 1990: 108).

Öte yandan, gelir vergisinin kalkınma üzerindeki etkisi, vergi oranlarının belirlenme biçimi kadar, muafiyet ve istisna uygulamalarının kapsamına da bağlıdır. Aşırı yüksek oranlar, yatırım ve üretim motivasyonunu olumsuz etkileyebilirken; geniş kapsamlı istisnalar ise vergi sistemini adaletsiz ve işlevsiz hale getirebilir. Bu

nedenle kalkınma odaklı bir vergi sistemi hem ekonomik teşvikleri gözeten hem de sosyal sorumluluğu önceleyen bir dengeyle kurulmalıdır (OECD 2020: 55).

Kalkınmanın finansmanında önemli bir araç olan gelir vergileri, devletlerin ekonomik politikalarında merkezi bir role sahiptir. Yüksek gelir vergisi oranları, hane halkı tasarruf oranlarını sınırlayarak sermaye birikim sürecini yavaşlatabilir. Türkiye'de bölgesel düzeyde yapılan ampirik analizler, dolaysız vergilerin tasarruflar üzerinde uzun dönemde azaltıcı etki yarattığını ortaya koymuştur (Sağdıç ve Sandalcı 2020: 227)

Gelir vergisinin etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için belirli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar arasında piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ve geçimlik ekonomik yapının önemini yitirdiği bir sistemin varlığı; güvenilir ve sağlam bir muhasebe sisteminin yaygınlaştırılması; liyakatli ve etkili bir vergi idaresinin oluşturulması; mükelleflerin vergileme sürecine uyumlu ve anlayışlı bir şekilde yaklaşmaları; yüksek gelirli kesimin siyasi organlara baskı yaparak vergi düzenlemelerine ve denetimlere karşı çıkmaması ve özellikle mükelleflerin eğitim düzeylerinin yükselmesi yer alır (Öğdüm ve Arslaner 2021: 160).Bu koşulların sağlanması, gelir vergisinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için kritik öneme sahiptir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde bu koşulların tam olarak sağlanamaması, gelir vergisinin etkin bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerde vergisel teşvikler yoluyla ekonomik büyümeyi desteklemek daha yaygın bir yöntem haline gelmiştir. Bu eğilim, özellikle 1970'li yıllardan itibaren belirgin bir şekilde kendini göstermiştir.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında talep odaklı yaklaşımlar bir çözüm olarak sunulmuş olsa da 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler bu politikaların yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Bu durum, yeni iktisat politikalarının geliştirilmesine yol açmıştır. Bu politikalar arasında öne çıkan arz odaklı iktisat yaklaşımı, vergi indirimlerini gündeme getirmiş ve bu yöntem, ekonomik büyümenin desteklenmesinde önemli bir araç haline gelmiştir (Laffer 2004: 45).

Tablo 3. Türkiye Vergi Gelirleri Hedef ve Gerçekleşmeleri (2023)

(Milyon TL)	Hedef	Gerçekleşme
Vergi Gelirleri	**4.270.668**	**4.501.109**
Gelir Vergisi	696.394	694.044
Kurumlar Vergisi	782.230	786.318
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	440.872	505.496
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	931.406	949.510
Özel Tüketim Vergisi	817.241	928.197
Diğer Vergiler	602.525	637.544

Kaynak: SBB, e-bütçe

2.2.4. Dijital Ekonomide Vergilendirme Sorunları

Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde, geleneksel vergi sistemleri, küresel ölçekte faaliyet gösteren teknoloji şirketlerinin ekonomik etkinliklerini yeterli düzeyde vergilendirmekte yetersiz kalmaktadır. Dijital platformlar aracılığıyla ülkelerde fiziki varlık bulundurmaksızın gelir elde edilebilmesi, vergi matrahlarının aşınmasına ve kamu gelirlerinde ciddi kayıplara yol açmaktadır (Eyidoğan ve Demir 2022: 5).

Dijital ekonominin doğası gereği, üretim ve tüketim süreçlerinin coğrafi sınırlardan bağımsız hale gelmesi, mevcut vergi mevzuatlarının etkinliğini azaltmıştır. Geleneksel vergilendirme prensipleri, iktisadi faaliyetin meydana geldiği yer kavramına dayalıyken, dijital faaliyetlerde bu bağlantı zayıflamış ve vergi adaletinde yeni sorunlar ortaya çıkmıştır (Aslam ve Shah 2020: 7).

Bu gelişmeler üzerine OECD tarafından başlatılan Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) süreci (vergi matrahının aşındırılması ve kâr kaydırılması), dijital ekonominin vergilendirilmesine yönelik yeni politikaların geliştirilmesini hedeflemiştir. BEPS 2.0 sürecinde geliştirilen Pillar One (çok uluslu şirketlerin tüketici ülkelerde de vergilendirilmesini öngören düzenleme) ve Pillar Two (küresel düzeyde %15 oranında asgari kurumlar vergisi uygulanmasını öngören düzenleme) ile dijital hizmetlerden elde edilen gelirlerin kaynak ülkelere daha adil biçimde dağıtılması ve küresel vergi rekabetinin azaltılması amaçlanmaktadır (OECD 2021: 8).

Türkiye de bu çerçevede önemli adımlar atmış ve 7 Aralık 2019 tarihinde yürürlüğe giren Dijital Hizmet Vergisi Kanunu ile dijital reklamcılık, dijital platform hizmetleri ve diğer aracılık hizmetlerinden elde edilen gelirleri vergilendirmeye başlamıştır. Söz konusu vergi, %7,5 oranında tahsil edilmekte olup, belirli bir hasılat eşiğinin üzerinde faaliyet gösteren işletmeleri kapsamaktadır (Resmî Gazete 2019).

Dijital hizmet vergisi uygulamalarının, uluslararası düzeyde ortak bir mutabakata dayandırılamaması durumunda çifte vergilendirme riskini artırabileceği ve ticaret ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle dijital ekonominin vergilendirilmesi, yalnızca ulusal çabalarla değil, çok taraflı iş birliği ve küresel uyum temelinde ele alınmalıdır (Kaplanhan 2021: 178). Bu yaklaşımlar, devletlerin mali yapısının güçlendirilmesi ve gelir adaletinin sağlanması bakımından stratejik bir önem taşımaktadır.

2.3. Dolaysız Vergilerin İktisadi Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri

Dolaysız vergiler, mükellefin gelir veya serveti üzerinden doğrudan alınan ve yükün başkasına devredilmediği vergi türleridir. Başta gelir ve kurumlar vergisi olmak üzere çeşitli doğrudan vergi türleri, devletin kamu hizmetlerini finanse etmesinde temel kaynaklar arasında yer alır. Ancak bu vergilerin yalnızca mali yönüyle değil, aynı zamanda üretim, yatırım, tasarruf ve istihdam gibi büyüme dinamikleri üzerindeki etkileriyle de değerlendirilmesi gerekir (Musgrave 1980: 456).

İktisadi büyüme sürecinde dolaysız vergilerin rolü, özellikle sermaye birikimi ve girişimcilik kararları üzerinde belirleyici olabilmektedir. Gelir veya kurum kazançları üzerinden yüksek oranlı vergileme, bireylerin çalışma motivasyonunu ve firmaların yatırım isteğini olumsuz etkileyebilir. Bu durum, üretim kapasitesinin genişlemesini sınırlayarak büyüme üzerinde yavaşlatıcı bir etki yaratabilir (Gordon 2010: 170). Buna karşılık, artan oranlı gelir vergileri gibi yapılar, adil bir dağılım sağlarken aynı zamanda talep yönlü büyüme politikalarıyla da uyumlu olabilir.

Dolaysız vergilerin kalkınma üzerindeki etkisi ise daha geniş bir perspektiften değerlendirilmelidir. Bu vergiler, kamu harcamaları yoluyla insan sermayesi

gelişimini (eğitim, sağlık), altyapı yatırımlarını ve sosyal güvenlik sistemlerini finanse ederek uzun vadeli kalkınma hedeflerini destekleyebilir. Ancak bu işlev, vergi sisteminin adil, etkin ve kapsamlı olması şartına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, kayıt dışı ekonomi nedeniyle vergi tabanının dar olması, dolaysız vergilerin kalkınmayı destekleme kapasitesini sınırlamaktadır (Bird ve Zolt 2008: 79).

Kurumlar vergisi gibi sermaye üzerindeki dolaysız vergiler, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde de etkili olabilmektedir. Yüksek vergi oranları, sermaye akışlarını caydırarak üretim, teknoloji transferi ve istihdam yaratma potansiyelini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle birçok ülke, kurumlar vergisinde çeşitli istisnalar ve teşviklerle yatırım ortamını cazip hale getirmeye çalışmaktadır. Ancak bu tür teşviklerin denetimsiz uygulanması, vergi adaletini zedeleyebilir ve kamu maliyesinde kalıcı gelir kayıplarına neden olabilir (OECD 2020: 19).

Son yıllarda, özellikle dijitalleşen ekonomilerde dolaysız vergilerin kapsamı yeniden tartışma konusu olmuştur. Dijital hizmetlerin vergilendirilmesi, çok uluslu şirketlerin düşük vergili ülkelere yönelme eğilimi gibi sorunlar, dolaysız vergi politikalarının küresel boyutta yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. OECD ve G20 bünyesinde yürütülen “Küresel Asgari Vergi” gibi girişimler, dolaysız vergilerin daha adil ve etkin hale getirilmesini amaçlayan yeni yaklaşımları gündeme taşımaktadır (OECD 2021: 5).

Dolaysız vergilerin büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerini dengeleyebilmek için, vergi oranlarının makul seviyelerde tutulması, vergi tabanının genişletilmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Vergi sisteminin hem mükellef davranışlarını olumsuz etkilemeyecek hem de kamu hizmetlerini finanse edecek düzeyde yapılandırılması, ekonomik ve sosyal hedeflerin birlikte gerçekleştirilmesine imkân tanır.

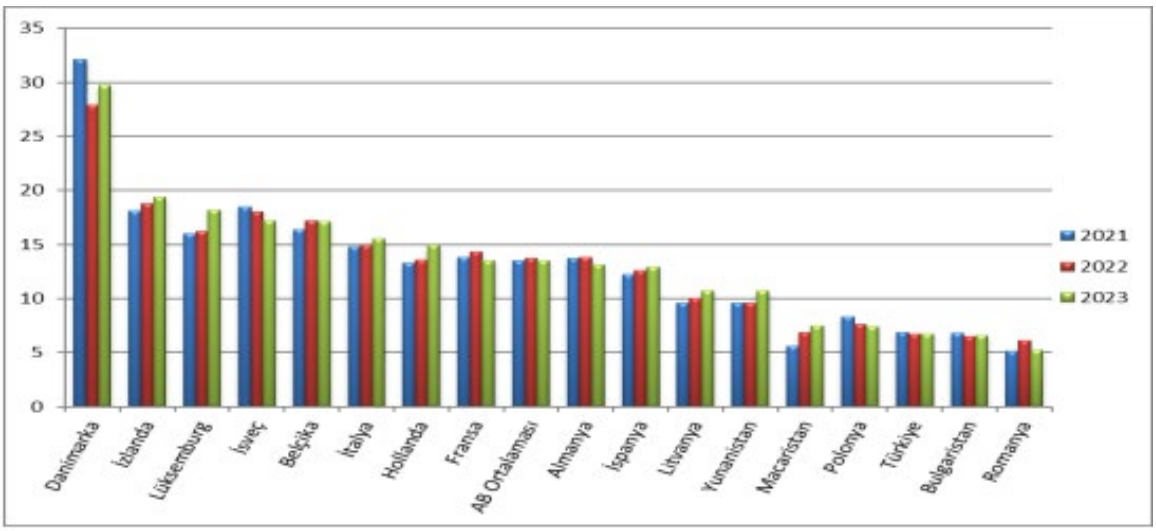

Grafik 3. Genel Devletin Dolaysız Vergi/GSYH Oranı (%), Türkiye-Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması, 2021-2023

Kaynak: Devlet Hesapları Raporu 2023

2021-2023 yılları arasındaki dolaysız vergi/GSYH oranlarına ilişkin grafikte Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkeleri karşılaştırılmaktadır. Türkiye, bu oranın düşük olduğu ülkelerden biridir. 2023 yılında ise bu oran en yüksek olarak %29,7 ile Danimarka ve %19,4 ile İzlanda'da görülmektedir.

2.3.1. Dolaysız Vergilerin Kavramsal Çerçevesi ve Mali Yapısı

Dolaysız vergiler, vergi yükünün doğrudan mükellefin üzerinde kaldığı ve başka bir kişiye aktarılmayan vergi türlerini ifade eder. Bu vergiler, genellikle bireylerin veya kurumların gelir, kâr, mülkiyet ya da servetleri üzerinden alınır ve ödeme yükümlüsü ile vergiye tabi olan kişinin aynı olması temel özelliğidir. Vergi yükünün başkasına devredilememesi, dolaysız vergilerin gelir düzeyiyle daha doğrudan ilişki kurmasını sağlar. Bu yönüyle dolaylı vergilere kıyasla daha adil bir vergileme mekanizması sunar (Musgrave 1980: 228).

Başlıca dolaysız vergiler arasında gelir vergisi, kurumlar vergisi, emlak vergisi ve veraset ve intikal vergisi yer alır. Bu vergi türleri, mükelleflerin ekonomik gücüne göre yapılandırılmıştır ve çoğunlukla artan oranlı tarifelerle uygulanır. Bu sayede, ödeme gücüne dayalı vergilendirme ilkesi daha etkin bir biçimde hayata geçirilebilir. Aynı zamanda, dolaysız vergiler kamu gelirleri içinde istikrar sağlayıcı rol oynar; çünkü ekonomik dalgalanmalara rağmen mükelleflerin gelirleri üzerinden düzenli tahsil edilebilir (Stiglitz 2000: 480).

Dolaysız vergilerin mali yapısı, devletin bütçe gelirleri içindeki payı, tahsilat oranı, idari etkinliği ve mükellef davranışları üzerindeki etkileriyle değerlendirilir. Bu vergilerin en önemli avantajlarından biri, gelir dağılımını dengeleyici işlev üstlenmeleridir. Artan oranlı yapı, yüksek gelir gruplarının daha fazla vergi ödemesini sağlayarak dikey adalet ilkesine katkıda bulunur. Ayrıca, bu vergiler sayesinde kamu harcamalarının sosyal içerikli hizmetlere (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi) yönlendirilmesi, toplumsal refah düzeyini artırabilir (Tanzi 2011: 72).

Bununla birlikte, dolaysız vergilerin mali yapısında bazı zorluklar da bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, vergi tabanının dar olması ve vergi bilincinin yeterince gelişmemesi, bu vergi türlerinin etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca, gelir ve servetin doğru beyan edilmemesi, vergi kaçakçılığı ve güçlü grupların muafiyet talepleri, sistemin mali sürdürülebilirliğini zayıflatabilir (Bird ve Zolt 2005: 1627).

Kurumlar vergisi gibi sermaye üzerindeki dolaysız vergiler, ekonomik büyüme ve yatırım kararları üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Yüksek vergi oranları, şirketlerin yatırım iştahını düşürebilir ve doğrudan yabancı yatırımların başka ülkelere yönelmesine neden olabilir. Bu bağlamda, dolaysız vergilerin oranlarının belirlenmesinde yalnızca mali ihtiyaçlar değil, ekonomik teşvik ve yatırım ortamı da dikkate alınmalıdır (Gordon 2010: 165).

Dolaysız vergilerin etkin bir şekilde işleyebilmesi için kapsamlı bir beyan sistemi, güçlü bir vergi idaresi ve şeffaf bir denetim mekanizması gereklidir. Ayrıca, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırmak adına adaletli bir tarife yapısı, basit ve anlaşılır bir mevzuat ile kamuoyuna güven veren bir kamu yönetimi anlayışı benimsenmelidir.

2.3.2. Dolaysız Vergilerin Ekonomik Dönemlerde Maliye Politikası Aracı Olarak Kullanımı

Dolaysız vergiler, yalnızca kamu gelirlerini sağlama aracı olarak değil, aynı zamanda ekonomik istikrarı korumak ve büyüme hedeflerini desteklemek amacıyla maliye politikalarının aktif bir unsuru olarak kullanılabilir. Özellikle ekonomik dalgalanmaların yoğun olduğu dönemlerde, devletin vergi sistemini bir müdahale

aracı olarak yeniden yapılandırması hem talep hem de üretim tarafında yönlendirici bir rol üstlenmesini sağlar (Blanchard 2008: 179).

Keynesyen iktisat yaklaşımı çerçevesinde, kamu otoriteleri ekonomik daralma dönemlerinde harcamaları artırarak ve vergi yükünü azaltarak talebi canlandırmaya çalışırken; enflasyonist dönemlerde kamu harcamalarını kısmak ve vergi oranlarını yükseltmek suretiyle toplam talebi dengelemeye çalışırlar. Bu bağlamda dolaysız vergiler, özellikle gelir ve kurumlar vergisi, bireylerin ve işletmelerin harcama, tasarruf ve yatırım kararlarını doğrudan etkileyerek devletin ekonomik aktivite üzerinde etkin bir biçimde rol almasına imkân tanır (Stiglitz 2000: 642).

Ekonomik durgunluk dönemlerinde uygulanan geçici gelir vergisi indirimleri, hane halkının kullanılabilir gelirini artırarak tüketimi teşvik edebilir. Özellikle düşük ve orta gelirli gruplar için vergi yükünün hafifletilmesi, marjinal tüketim eğilimi yüksek kesimlerde talep artışına yol açarak ekonomik toparlanmayı destekleyebilir. Benzer şekilde, kurumlar vergisinde yapılan indirimler ya da amortisman teşvikleri, özel sektörün yatırım iştahını artırabilir ve istihdam üzerinde olumlu etkiler doğurabilir (Elmendorf ve Furman 2008: 4).

Bununla birlikte, maliye politikalarının etkinliği, vergilendirme araçlarının zamanında ve doğru dozda kullanılmasıyla yakından ilişkilidir. Ekonomik krizlere geç tepki verilmesi ya da vergi oranlarındaki değişimlerin öngörülemez olması, mükellef davranışlarını olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, dolaysız vergilerin maliye politikası aracı olarak kullanımı, sadece ekonomik verilerle değil aynı zamanda toplumsal algı, idari kapasite ve politik istikrar gibi unsurlarla da dengeli bir şekilde ele alınmalıdır (Tanzi 2011: 94).

Dolaysız vergiler, aynı zamanda sosyal politika amaçlarına hizmet eden bir araç olarak da değerlendirilebilir. Artan oranlı gelir vergileri, sadece kamu gelirlerini artırmakla kalmaz; aynı zamanda gelir dağılımını düzeltici etkisiyle ekonomik adaletin tesisine katkı sağlar. Bu özellik, ekonomik büyümenin sadece nicel olarak değil, aynı zamanda nitel olarak da sürdürülebilir olmasına yardımcı olur (Bird ve Zolt 2008: 83).

Gelişmekte olan ülkelerde, bu tür politikaların uygulanabilirliği sınırlı olabilir. Çünkü kayıt dışı ekonomi oranı yüksek, vergi idaresi zayıf ve gelir beyanı sistematik olmayan yapılarda, dolaysız vergilerin maliye politikası aracı olarak etkili şekilde kullanılması zordur. Ancak teknolojik altyapının güçlendirilmesi, vergi uyumunun artırılması ve politika güvenilirliğinin sağlanması durumunda, dolaysız vergiler ekonomik yönetimde esnek ve güçlü bir araç haline gelebilir.

2.3.3. Dolaysız Vergilerin Kalkınma Üzerindeki Uzun Vadeli Etkileri ve Uygulama Zorlukları

Dolaysız vergiler, iktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından uzun vadeli etkiler doğurabilen önemli mali araçlardır. Bu vergiler aracılığıyla elde edilen gelirler, altyapı yatırımları, insan sermayesi geliştirme, kurumsal kapasitenin artırılması ve gelir dağılımının düzeltilmesi gibi kalkınma politikalarının finansmanında kullanılabilir. Özellikle artan oranlı gelir vergisi gibi uygulamalar hem kamu gelirlerinin artırılmasına hem de toplumsal eşitliğin güçlendirilmesine katkı sunar (Tanzi 2011: 117).

Ancak dolaysız vergilerin uzun vadeli etkileri sadece teorik katkılarla sınırlı kalmaz. Gerçek dünyada bu vergilerin kalkınmaya olan katkısı, ülkelerin ekonomik yapıları, vergi idaresinin kapasitesi, beyan sistemlerinin şeffaflığı ve siyasi istikrar gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Vergi sisteminin adil ve öngörülebilir olması, mükelleflerin devlete olan güvenini artırmakta ve gönüllü uyumu desteklemektedir. Bu durum, kamu finansmanının sürdürülebilirliğini güçlendirerek uzun vadede makroekonomik istikrarın sağlanmasına katkı sunar.

Dolaysız vergilerin kalkınmaya etkilerinden biri de yatırım kararları üzerindeki yönlendirici rolüdür. Kurumlar vergisi gibi sermaye üzerindeki vergiler, firmaların yatırım tercihlerini etkileyerek üretim kapasitesi ve istihdam dinamiklerini şekillendirebilir. Bu bağlamda, yüksek oranlı dolaysız vergiler sermaye birikimini ve girişimciliği zayıflatabilirken; dengeli ve rasyonel bir vergilendirme yaklaşımı, özel sektörün kalkınma sürecine daha aktif katılımını teşvik edebilir (Gordon ve Li 2009: 855).

Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde dolaysız vergilerin etkinliği çoğu zaman çeşitli uygulama zorlukları nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Kayıt dışı

ekonominin yaygınlığı, vergi matrahının daralmasına yol açmakta ve gelir vergisinin doğası gereği bireysel beyana dayalı olması, vergi kaçakçılığı riskini artırmaktadır. Ayrıca vergi idaresinin teknolojik ve beşerî kapasitesinin yetersizliği, dolaysız vergi politikalarının kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir engel oluşturmaktadır (Moore 2013: 17).

Vergisel teşviklerin aşırı kullanımı da bu süreçte dikkatle değerlendirilmelidir. Özellikle doğrudan yabancı yatırımları çekmek amacıyla uygulanan muafiyetler ve istisnalar, kamu gelirlerinde önemli kayıplara neden olabilir. Bu tür uygulamalar kısa vadede ekonomik hareketliliği artırsa da uzun vadede vergi tabanını aşındırarak kalkınma için gerekli mali kaynakların zayıflamasına neden olabilir (Keen ve Mansour 2009: 44).

Uzun vadede dolaysız vergilerin kalkınmayı destekleyebilmesi için sistemin geniş bir vergi tabanına dayanması, idari kapasitenin güçlendirilmesi, vergi bilincinin artırılması ve politikaların tutarlılıkla sürdürülmesi gerekir. Ayrıca, gelir vergisi tarifelerinin sadeleştirilmesi, denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi ve şeffaflık ilkesi doğrultusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi, vergi sisteminin toplumsal meşruiyetini güçlendirecektir.

2.3.4. Türkiye'de Dolaysız Vergi Politikalarının Kalkınmadaki Rolü ve Evrimi

Türkiye'de dolaysız vergi politikaları, kamu gelirlerinin sürdürülebilir biçimde artırılması ve iktisadi kalkınmanın desteklenmesi amacıyla uzun süredir temel mali araçlardan biri olarak benimsenmektedir. Gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergiler, devletin harcama kapasitesini güçlendirirken aynı zamanda gelir dağılımının düzenlenmesine de katkı sunar. Ancak ekonomik yapının dinamikleri ve küresel eğilimlere uyum çabaları, bu vergilerin rolünü ve uygulama biçimlerini sürekli olarak yeniden şekillendirmektedir (Öztürk 2021: 430).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde vergileme sistemi, daha çok dolaysız vergilere dayanmakta iken, 1980 sonrası liberal dönüşümle birlikte vergi yapısında dolaylı vergilerin payı belirgin biçimde artmıştır. Buna rağmen dolaysız vergiler, kalkınma stratejilerinin merkezinde yer almaya devam etmiştir. 2006 yılında yapılan Kurumlar Vergisi reformu ile vergi oranının %30'dan %20'ye düşürülmesi,

yatırımları teşvik etmeyi ve doğrudan yabancı sermaye girişini artırmayı amaçlamıştır (OECD 2006: 31).

Gelir vergisi açısından artan oranlı tarife sistemi sürdürülmüş olsa da gelir dilimlerinin enflasyon karşısında yetersiz şekilde güncellenmesi, özellikle orta gelir grupları üzerinde orantısız bir vergi yükü oluşturmuştur. Bu durum, gelir adaletini zedelediği gibi tasarruf ve tüketim davranışlarını da etkileyerek kalkınma sürecine dolaylı biçimde yön vermektedir. Ayrıca beyan esasına dayalı sistemin tam olarak işlerlik kazanmaması, vergi tabanının daralmasına ve kayıt dışı gelirlerin sistem dışında kalmasına yol açmaktadır.

Dolaysız vergi gelirlerinin büyük bölümünün genel bütçeye aktarılması, bu kaynakların kalkınma odaklı alanlara yönlendirilme kapasitesini de belirlemektedir. Eğitim, sağlık, altyapı ve teknoloji yatırımlarına aktarılan dolaysız vergi gelirleri, beşerî sermayeyi güçlendirerek uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynayabilir. Buna karşılık, vergi gelirlerinin büyük ölçüde cari harcamalara ayrılması, kaynak kullanımının etkinliği açısından sorunlar doğurabilmektedir (Özen, Kıdemli ve Ülger 2022: 961).

Vergi reformları ise zaman zaman gündeme gelmiş, ancak uygulamada süreklilik ve bütüncüllük sağlanamadığı için beklenen yapısal dönüşüm büyük ölçüde sınırlı kalmıştır. Özellikle sık tekrar eden vergi affı düzenlemeleri, mükellef nezdinde vergi sistemine duyulan güveni azaltarak gönüllü uyumu zayıflatmış ve dolaysız vergilerin kalkınmayı destekleyici potansiyelini törpülemiştir (Ovaz 2019: 68).

Türkiye'nin dolaysız vergi politikalarının kalkınmaya yönelik etkisinin artırılması, ancak güçlü bir vergi idaresi, etkin beyan ve denetim sistemi ile adil ve sadeleştirilmiş tarife yapılarının hayata geçirilmesiyle mümkündür. Bu tür bir yapı, hem vergiye gönüllü uyumu destekleyerek kamu gelirlerini artırabilir hem de kalkınma öncelikli alanlara yönlendirilecek kaynakların sürekliliğini sağlayabilir.

2.3.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolaysız Vergi Reformlarının Kalkınmaya Etkisi

Dolaysız vergiler, gelişmekte olan ülkelerde hem kamu gelirlerinin artırılması hem de gelir dağılımının iyileştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak bu

ülkelerde dolaysız vergi sistemleri çoğunlukla dar vergi tabanı, kayıt dışı ekonomi, beyan esasının zayıflığı ve mükellef uyumunun düşük olması gibi yapısal sorunlarla karşı karşıyadır (Bird ve Zolt 2008: 77). Bu nedenle, 1990'lı yıllardan itibaren birçok gelişmekte olan ülkede dolaysız vergilere ilişkin reform süreçleri başlatılmıştır.

IMF, Dünya Bankası ve UNDP gibi uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen bu reformlar, genellikle kurumlar ve gelir vergilerinde oranların sadeleştirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi, muafiyetlerin azaltılması ve beyan sisteminin güçlendirilmesi gibi hedeflere odaklanmıştır. Örneğin Gürcistan'da 2005 yılında uygulanan vergi reformu kapsamında gelir vergisi oranı düşürülürken, kayıt dışılıkla mücadelede dijital sistemlere geçilmiş ve vergi tahsilatında ciddi artışlar sağlanmıştır (Keen ve Mansour 2009: 44).

Latin Amerika ülkelerinde ise özellikle 2000'li yıllarda gelir vergisi reformlarıyla birlikte, orta sınıf üzerindeki yük azaltılmış, vergi bilinci artırılmaya çalışılmış ve mükellef hizmetleri dijitalleşme yoluyla yaygınlaştırılmıştır. Şili, Kolombiya ve Brezilya gibi ülkelerde vergi beyanı sistemlerinin dijitalleştirilmesi hem vergi gelirlerini artırmış hem de kurumsal güveni güçlendirmiştir (ECLAC 2018: 37).

Asya-Pasifik bölgesinde Endonezya, Filipinler ve Hindistan gibi ülkeler ise daha çok doğrudan vergi bazını genişletmeye odaklanmıştır. Hindistan'da vergi numarası sisteminin zorunlu hale getirilmesi ve mobil uygulamalar üzerinden beyan yapılabilmesi, bireysel gelir vergisinin kapsamını ciddi biçimde genişletmiştir (OECD 2021: 59).

Bu reformların iktisadi kalkınma üzerindeki etkileri ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, genel eğilim olarak, vergi tabanının genişlemesi, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve kurumsal kapasitenin güçlenmesi gibi olumlu sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Ancak reformların başarılı olabilmesi için sadece teknik düzenlemeler değil; aynı zamanda siyasi irade, güçlü idari yapı, mükellef eğitimi ve hukuki güvenlik de büyük önem taşımaktadır.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, 2000'li yıllarda yapılan gelir ve kurumlar vergisi reformlarının bazı olumlu sonuçlar doğurduğu, ancak gönüllü uyum, kayıt dışı ekonomi ve muafiyet karmaşası gibi alanlarda halen yapısal

sorunların devam ettiği görülmektedir. Türkiye'nin dolaysız vergi reformlarını başarıyla sürdürebilmesi için bölgesel ve uluslararası deneyimlerden öğrenmesi, sadeleştirilmiş bir yapı, güçlü bir dijital altyapı ve kurumsal güven inşası gibi alanlarda ilerleme sağlaması gerekmektedir.

2.3.6. Dolaysız Vergilerde Vergi Ahlakı ve Gönüllü Uyumun Kalkınmaya Katkısı

Dolaysız vergilerin etkin biçimde uygulanabilmesi, yalnızca yasal düzenlemeler ve denetim mekanizmalarıyla değil; aynı zamanda mükelleflerin gönüllü uyumu ve vergiye karşı etik yaklaşımıyla da doğrudan ilişkilidir. Vergi ahlakı, bireylerin vergi ödemeye ilişkin öznel tutum ve inançlarını; gönüllü uyum ise herhangi bir zorlama ya da yaptırım olmadan yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesini ifade eder (Torgler 2007: 27). Bu iki unsur, özellikle dolaysız vergi yapılarının dayandığı beyan sistemlerinde kritik öneme sahiptir.

Gelişmekte olan ülkelerde beyan usulüne dayalı dolaysız vergilerin yaygınlaştırılmasının önündeki en büyük engellerden biri, vergiye gönüllü uyum düzeyinin düşük olmasıdır. Bu durum, genellikle bireylerin devlete olan güven eksikliği, kamusal hizmetlerin kalitesizliği ve vergi sistemine yönelik adalet algısının zayıf olmasıyla ilişkilidir. Vergi ahlakının düşük olduğu ortamlarda, mükellefler vergi kaçırmayı meşru bir davranış olarak görebilmekte, bu da sistemin gelir üretme kapasitesini sınırlamaktadır (Alm ve Torgler 2011: 133).

Vergi ahlakının ve gönüllü uyumun kalkınma sürecine etkisi, dolaylı biçimde ancak güçlü şekilde hissedilir. Mükelleflerin vergilere yüksek düzeyde gönüllü uyum göstermesi hem kamu gelirlerini artırır hem de devletin vergi denetimi ve tahsilatına ayırdığı kaynak ihtiyacını azaltır. Bu da kalkınma harcamalarına daha fazla bütçe ayrılmasını sağlar. Ayrıca vergi sistemine duyulan güvenin artması, vergi reformlarının daha kolay kabul edilmesine olanak tanır (OECD 2013: 72).

Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'de vergi ahlakı düzeyi nispeten düşük seyretmektedir. Yapılan araştırmalar, Türkiye'de vergi ödevinin gönüllü bir yurttaşlık sorumluluğu olarak görülmediğini, bunun yerine zorunluluk veya baskı unsuru olarak algılandığını göstermektedir (Kaynar Bilgin 2011: 260). Bu

durum, özellikle gelir vergisi gibi dolaysız vergi türlerinde vergi kaçağı riskini artırmakta ve beyan sisteminin etkinliğini azaltmaktadır.

Vergi idaresinin kurumsal kapasitesi ve mükellef hizmetlerinin kalitesi, gönüllü uyum düzeyini doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır. Türkiye'de son yıllarda e-beyanname, e-defter ve dijital vergi dairesi uygulamalarının yaygınlaştırılması, mükelleflerin sistemle etkileşimini kolaylaştırmış ve şeffaflığı artırmıştır. Ancak bu teknik altyapı ilerlemelerinin yanında, vergi kültürünün de geliştirilmesi gerekmektedir. Okullarda vergi bilinci eğitimleri, kampanyalar ve mükellefle açık iletişim, bu bağlamda önemli politika araçlarıdır (Akdoğan 2003: 481).

Kalkınma politikaları çerçevesinde, vergi ahlakını ve gönüllü uyumu artırmak yalnızca mali sonuçlar doğurmaz; aynı zamanda toplumsal güven, yönetişim kalitesi ve kurumsal meşruiyet gibi kalkınmanın temel yapı taşlarını da pekiştirir. Bu nedenle dolaysız vergilerin iktisadi kalkınmadaki işlevini artırmak için, vergi politikalarının sadece teknik değil, aynı zamanda sosyal yönlerinin de güçlendirilmesi gerekir.

2.4. Dolaylı Vergilerin Ekonomik Büyüme ve Sosyal Refah Üzerindeki Etkileri

Dolaylı vergiler, mal ve hizmetlerin tüketimi üzerinden alınan, vergi yükünün nihai tüketiciye yansıdığı vergi türleridir. Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve gümrük vergileri bu grupta yer alır. Bu vergiler, uygulama kolaylığı, yüksek tahsilat oranı ve geniş vergi tabanı nedeniyle birçok ülkede kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturur. Ancak dolaylı vergilerin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi, sadece mali boyutta değil; gelir dağılımı, tüketim eğilimleri ve sosyal refah gibi alanlarda da çok yönlü biçimde değerlendirilmelidir (Cnossen 2005: 491).

Gelişmekte olan ülkelerde, vergi sistemleri genellikle dolaylı vergilere dayanmakta; bu durum kalkınmanın finansmanında kısa vadeli gelir sağlasa da uzun vadede bazı yapısal sorunlara neden olabilmektedir. Özellikle tüketim üzerinden alınan bu vergiler, gelir düzeyinden bağımsız olarak uygulandığı için düşük gelirli gruplar üzerinde orantısız bir yük oluşturur. Bu adaletsizlik, tüketim gücünü

zayıflatarak iç talebi baskılar ve sosyal refah düzeyini düşürür. Oysa sürdürülebilir kalkınma, yalnızca büyüme değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimlerinin refah düzeyinin artmasıyla mümkündür.

İktisadi kalkınma sürecinde, dolaylı vergilerin yüksek oranlarla uygulanması, kayıt dışı ekonomiyi teşvik edebilir. Tüketici fiyatlarını artıran vergiler, özellikle küçük işletmelerin vergi sisteminden kaçmasına neden olabilir. Bu durum hem vergi tabanının daralmasına hem de kamu gelirlerinin azalmasına yol açar. Kalkınma hedefleri açısından bu tür kaçaklar, yatırımların ve kamu hizmetlerinin finansmanında ciddi riskler oluşturur (Tanzi ve Zee 2000: 303).

Bununla birlikte, dolaylı vergilerin etkin biçimde düzenlenmesi durumunda, kalkınma sürecine olumlu katkılar sağlanabilir. Özellikle lüks tüketim ürünlerine yönelik seçici vergiler hem gelir yaratır hem de kaynakların üretken alanlara yönlendirilmesine yardımcı olur. Ayrıca çevre dostu politikalarla entegre edilen dolaylı vergi uygulamaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyebilir. Örneğin karbon vergileri, çevresel maliyetleri azaltırken kamu gelirlerini artırabilir (OECD 2022: 67).

Kalkınmanın toplumsal yönü açısından bakıldığında, dolaylı vergilerin geri dağıtım mekanizmaları ile desteklenmesi büyük önem taşır. Elde edilen gelirlerin, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerine yönlendirilmesi, sosyal refahın artmasına ve toplumsal bütünlüğün güçlenmesine katkı sağlar. Bu durum, verginin sadece mali değil, aynı zamanda kalkınmacı bir araç olarak tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Burgess ve Stern 1993: 781).

2.4.1. Dolaylı Vergilerin Kalkınma Sürecindeki Kavramsal Etkileri

Dolaylı vergiler, tüketim üzerinden alınan ve vergi yükünün nihai tüketiciye yansıtıldığı vergilerdir. Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), damga vergisi ve gümrük vergileri bu gruba girer. Bu vergilerin teknik olarak tahsili kolay, idari maliyeti düşük ve kaçakçılığa karşı daha dayanıklı olması nedeniyle birçok ülke tarafından yaygın şekilde tercih edildiği görülmektedir (Cnossen 2005: 489). Ancak dolaylı vergilerin bu teknik üstünlükleri, kalkınma sürecine katkılarını tartışmasız hale getirmez.

Kalkınma süreci yalnızca ekonomik büyüme değil, aynı zamanda sosyal refah, gelir adaleti ve üretim yapısının dönüşümünü de içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, dolaylı vergilerin adalet ilkesine yeterince katkı sunmadığı söylenebilir. Çünkü bu vergiler, gelir düzeyine bakılmaksızın tüm bireylerden aynı oranla alınır. Bu durum, düşük gelirli grupların gelirinin görece daha büyük bir kısmını vergiye ayırmak zorunda kalmasına neden olarak gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir (Bird ve Zolt 2005: 1627).

Kalkınma sürecinde dolaylı vergilerin fiyatlar üzerinden etkili olması, tüketici davranışlarını ve dolayısıyla iç talebi şekillendirir. Yüksek oranlı KDV uygulamaları, özellikle temel tüketim maddeleri üzerindeki fiyat baskısını artırarak yoksul kesimlerin alım gücünü zayıflatabilir. Bu durum hem sosyal refah seviyesini düşürür hem de kayıt dışı ekonomi eğilimini teşvik edebilir. Vergi oranlarının yüksekliği, küçük işletmelerin ve bireylerin vergi sisteminden kaçınma motivasyonunu artırarak vergi tabanının daralmasına yol açar (Moore 2013: 19).

Dolaylı vergilerin kalkınmaya katkısı, uygulama şekli ve kapsamına bağlı olarak değişebilir. Örneğin, lüks tüketime yönelik seçici vergiler aracılığıyla kaynakların daha verimli kullanılması teşvik edilebilir. Aynı şekilde çevreye zarar veren tüketim kalemlerine yönelik vergilendirme, kalkınmanın sürdürülebilirliğini destekleyebilir. Bu bağlamda çevre vergileri hem kamu gelirlerini artıran hem de uzun vadeli kalkınma hedeflerine hizmet eden dolaylı vergi türleri arasında yer alabilir (OECD 2021: 73).

Gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler, vergi sisteminin temelini oluşturmasına rağmen, bu vergilerin kalkınmayı destekleyici biçimde yapılandırılması oldukça zordur. Yetersiz denetim mekanizmaları, güçlü grupların muafiyet talepleri ve siyasi popülizm, dolaylı vergilerin etkinliğini sınırlayan başlıca unsurlar arasında yer alır. Ayrıca bu ülkelerde dolaylı vergi gelirlerinin, sosyal politika araçlarıyla yeterince bütünleştirilmemesi, sosyal refah hedeflerinin gerçekleşmesini engelleyebilmektedir (Tanzi 2011: 79).

Dolaylı vergilerin kalkınmaya pozitif katkı sunabilmesi için vergi oranları ile sosyal destek mekanizmaları arasında denge kurulması gerekmektedir. Temel tüketim maddelerine uygulanan düşük oranlar, ihtiyaç sahibi grupların korunmasına olanak

tanırken, lüks tüketime yüksek oran uygulanması gelir eşitsizliğini azaltabilir. Bu şekilde yapılandırılmış bir vergi sistemi, kalkınma sürecinde hem mali dengeyi hem de toplumsal bütünlüğü destekleyebilir.

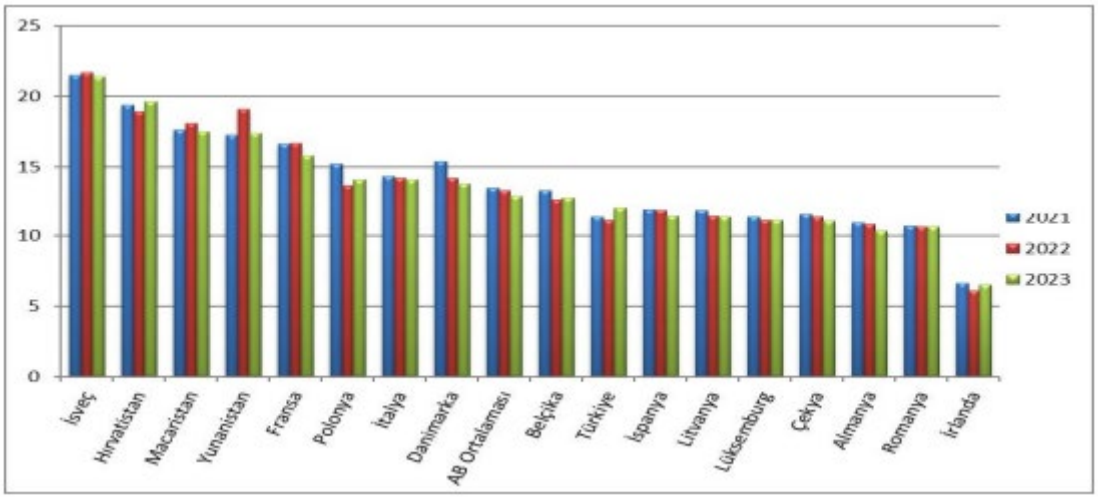

Grafik 4. Genel Devletin Dolaylı Vergi/GSYH Oranı (%), Türkiye-Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması, 2021-2023

Kaynak: Devlet Hesapları Raporu 2023

2021-2023 yılları arasındaki dolaylı vergi/GSYH oranlarına ilişkin grafikte, Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkeleri karşılaştırılmaktadır. 2023 yılında Türkiye'nin oranı %12,1 olup, bu oran %12,9 olan AB ortalamasının altındadır. İsveç, %21,4 ile 2023 yılında bu oranın en yüksek olduğu Avrupa ülkesi olmuştur. Hırvatistan ise %19,6 oranıyla onu takip etmektedir.

Türkiye'de KDV, 1985 yılında yürürlüğe girmiştir ve mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtım süreçlerinde katma değer üzerinden alınan bir vergidir. KDV, Türkiye'de vergi gelirlerinin önemli bir kaynağıdır ve vergi tabanının genişletilmesine katkı sağlamaktadır. ÖTV ise 2002 yılında uygulanmaya başlanmış ve lüks tüketim, tütün, alkol gibi belirli ürünlerde tüketimi azaltmayı ve kamu gelirlerini artırmayı hedeflemiştir. Gümrük vergileri, ithalat üzerinden alınan ve yerli üretimi koruma amacı taşıyan vergilerdir. Damga vergisi ise belirli belgeler üzerinden alınan bir dolaylı vergi türüdür.

Dolaylı vergilerin Türkiye'deki gelişimi, ekonomik reformlar ve mali ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. 1980'li yıllarda Türkiye'nin ekonomi politikalarında

yaşanan değişimler, dolaylı vergilerin önemini artırmıştır. Bu dönemde yapılan yapısal reformlar, dolaylı vergilerin vergi sistemindeki payını artırmış ve KDV'nin yürürlüğe girmesi ile dolaylı vergilerin kapsamı genişlemiştir. 2002 yılında ise ÖTV'nin uygulanmaya başlaması, dolaylı vergilerin gelir yaratma kapasitesini daha da artırmıştır.

Dolaylı vergilerin gelişimi, aynı zamanda ekonomik krizler ve bütçe açıkları gibi mali sıkıntıların yönetilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler, devletin kamu gelirlerini artırma ihtiyacını doğurmuş ve dolaylı vergilerin oranları artırılmıştır. 2000'li yıllarda ise mali disiplin ve vergi tahsilatının artırılması hedeflenmiş ve dolaylı vergilerin denetimi ve tahsilatı güçlendirilmiştir.

Dolaylı vergilerin Türkiye'deki gelişimi, AB uyum süreci çerçevesinde de önemli değişimlere uğramıştır. AB'ye uyum sürecinde, dolaylı vergilerin oranları ve uygulama şekilleri AB normlarına uygun hale getirilmiş ve vergi tabanı genişletilmiştir. Bu süreç, dolaylı vergilerin daha etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamış ve vergi gelirlerinin artırılmasına katkı sağlamıştır.

Dolaylı vergiler, ekonomik ve sosyal açıdan çeşitli etkiler yaratmaktadır. Ekonomik açıdan, dolaylı vergiler, kamu gelirlerinin artırılması ve bütçe dengesi sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dolaylı vergilerin geniş bir vergi tabanına yayılması, vergi gelirlerinin daha istikrarlı ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, dolaylı vergiler, tüketim üzerindeki etkileri ile ekonomik büyüme ve istikrarı desteklemektedir.

Sosyal açıdan ise dolaylı vergiler, tüketim alışkanlıklarını yönlendirme ve sosyal adaleti sağlama açısından önemli bir araçtır. Örneğin, ÖTV'nin tütün ve alkol gibi zararlı maddeler üzerinde uygulanması, bu ürünlerin tüketimini azaltmayı amaçlamakta ve toplum sağlığını korumayı hedeflemektedir. Ancak, dolaylı vergilerin regresif niteliği, düşük gelirli gruplar üzerindeki yükünün daha fazla olmasına neden olabilmektedir. Bu durum, sosyal adalet açısından çeşitli tartışmalara yol açmakta ve dolaylı vergilerin oranlarının ve kapsamının yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Türkiye'de dolaylı vergiler, vergi sisteminin önemli bir bileşeni olarak kamu gelirlerinin artırılmasında, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve sosyal politikaların uygulanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Dolaylı vergilerin gelişimi, ekonomik ve mali reformlar çerçevesinde şekillenmiş ve AB uyum süreci ile daha etkin hale getirilmiştir. Dolaylı vergilerin ekonomik ve sosyal etkileri, vergi politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında dikkate alınması gereken önemli faktörlerdir. Türkiye'nin maliye politikaları çerçevesinde, dolaylı vergilerin oranları ve kapsamı, ekonomik büyüme ve sosyal adalet hedeflerine ulaşmak için sürekli olarak değerlendirilmekte ve gerektiğinde yenilenmektedir.

2.4.2. Dolaylı Vergilerin Kalkınma Politikalarına Entegrasyonu

Dolaylı vergilerin kalkınma politikalarıyla entegrasyonu, sadece mali sürdürülebilirlik sağlama amacını değil; aynı zamanda ekonomik yapının dönüştürülmesi, kaynak tahsisi ve üretim-tüketim ilişkilerinin yönlendirilmesi gibi hedefleri de kapsar. Bu vergiler, politika yapıcılar için hem gelir yaratıcı hem de davranış şekillendirici bir araç olarak kullanılabilir. Ancak etkin bir entegrasyon, sadece vergi kanunlarıyla değil; sanayi, çevre, sosyal refah ve dış ticaret politikalarıyla da uyum içinde şekillendirilmelidir (Cnossen 2005: 495).

Katma Değer Vergisi (KDV), bu entegrasyonun en yaygın ve etkili örneklerinden biridir. Tek oranlı KDV sistemleri mali yönetimi kolaylaştırırken, çok oranlı yapılar ise farklı tüketim kalemleri üzerinden toplumsal etki yaratmak için kullanılabilir. Örneğin temel gıda ürünlerine düşük KDV oranı uygulanması, yoksul kesimlerin korunmasına katkı sağlayabilirken; lüks tüketim mallarına yüksek oran getirilmesi hem gelir yaratır hem de sosyal adalet hedeflerini destekler (Mirrlees et al., 2011: 185).

Çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle bütünleşmiş dolaylı vergiler de kalkınma politikalarıyla uyumluluk gösteren uygulamalardır. Karbon vergisi, plastik poşet vergisi ya da enerji tüketimi vergileri gibi uygulamalar çevreye zarar veren faaliyetleri azaltmakla kalmaz; aynı zamanda yeşil dönüşüm yatırımlarına kaynak sağlar. OECD ülkelerinde bu tür çevresel vergiler hem davranışsal yönlendirme hem de bütçe gelirlerini artırma potansiyeli taşımaktadır (OECD 2021: 88).

Sanayi politikalarıyla ilişkili olarak, dolaylı vergiler aracılığıyla yerli üretim teşvik edilebilir. Gümrük vergileri veya seçici ÖTV uygulamaları, dışa bağımlı tüketim kalemlerini sınırlandırarak yerli sanayi üretimini destekleme işlevi görebilir. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme sürecinin hızlandırılması bakımından önemlidir. Ancak bu politikaların sürdürülebilirlik taşıması için, sektörler arası dengeyi bozmayacak biçimde tasarlanması ve sık yenilenmemesi gerekir (Rodrik 2007: 18).

Dolaylı vergilerin kalkınma stratejilerine entegrasyonunda, sosyal transferler ve destek mekanizmaları da önemli rol oynar. Yüksek dolaylı vergi yükünün yaratabileceği olumsuz etkiler, hedefli sosyal yardımlarla dengelenebilir. Türkiye'de 2000'li yıllarda sosyal desteklerin yaygınlaştırılması, dolaylı vergi sisteminin yeniden yapılandırılması sürecini desteklemiştir (Boz 2025: 10).

Vergi politikalarının kalkınma hedefleriyle bütünleşmesi, sadece teknik bir tasarım meselesi değil; aynı zamanda kurumsal kapasite, şeffaflık, mükellef güveni ve siyasi irade ile de yakından ilişkilidir. Kalkınmaya entegre edilmiş dolaylı vergi sistemleri, bu bağlamda sadece gelir yaratmaz; aynı zamanda ekonomi politikalarının etkinliğini ve toplumsal meşruiyetini de pekiştirir.

2.4.3. Dolaylı Vergilerin Uzun Vadeli Etkileri ve Uygulama Zorlukları

Dolaylı vergilerin uzun vadeli etkileri, yalnızca mali sürdürülebilirlik açısından değil; aynı zamanda ekonomik yapı, gelir dağılımı, tüketim alışkanlıkları ve kurumsal güven düzeyi gibi kalkınmanın temel bileşenleri üzerinden değerlendirilmelidir. Bu vergilerin geniş tabanlı ve uygulama kolaylığı yüksek olması, kısa vadede kamu gelirlerini artırsa da uzun vadede önemli yapısal sorunlar doğurabilir (Keen 2012: 48).

Vergi yükünün tüketim üzerinden alınması, düşük gelirli bireylerin harcanabilir gelirleri üzerindeki baskıyı artırır. Zaman içerisinde bu durum, sosyal refahın zayıflamasına, tasarruf oranlarının düşmesine ve iç talepte dengesizliğe neden olabilir. Özellikle temel ihtiyaç maddelerine uygulanan dolaylı vergiler, uzun vadede tüketici refahını olumsuz etkileyerek toplumsal eşitsizliği derinleştirme riski taşır (Atkinson ve Stiglitz 1980: 208).

Dolaylı vergilerin uzun vadeli etkileri, vergiye gönüllü uyumu da şekillendirmektedir. Aşırı yüksek oranlar, vergi adaletinin sorgulanmasına neden olurken, mükelleflerin sisteme olan güvenini zayıflatabilir. Bu güvensizlik, kayıt dışı ekonomi eğilimini teşvik ederek vergi tabanını daraltır ve kamu maliyesinin uzun vadeli planlamasını zorlaştırır (Moore 2013: 21).

Bir diğer uzun vadeli sorun alanı, vergi istisnaları ve muafiyetlerin artmasıdır. Vergi sisteminin karmaşık hale gelmesi hem uygulama maliyetlerini artırmakta hem de etkinlik düzeyini azaltmaktadır. Ayrıca bu istisnaların sık değişmesi, yatırımcı beklentilerini olumsuz etkileyerek ekonomik istikrarı zayıflatabilir (Baunsgaard ve Keen 2010: 12). Bu nedenle sade, öngörülebilir ve tutarlı bir vergi rejimi, uzun vadeli kalkınma hedefleriyle daha uyumludur.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulama zorlukları, kurumsal kapasite eksiklikleriyle doğrudan ilişkilidir. Vergi idaresinin zayıflığı, denetim mekanizmalarının yetersizliği ve teknolojik altyapı eksikliği, dolaylı vergi sistemlerinin etkinliğini sınırlayan başlıca faktörlerdir. Bu sorunların aşılması, dijital dönüşüm süreçlerinin hızlandırılması ve otomatik veri paylaşımı gibi uygulamalarla mümkün olabilir. Latin Amerika ülkelerinde uygulanan elektronik fatura sistemleri, bu konuda başarılı örnekler sunmaktadır (ECLAC 2018: 52).

Uzun vadeli etkiler açısından dolaylı vergilerin kalkınma politikalarıyla uyumu, aynı zamanda toplumun vergiye bakış açısıyla da doğrudan ilişkilidir. Vergi sisteminin adaletli, şeffaf ve istikrarlı bir çerçevede işlemesi hem vergiye uyumu artırır hem de kalkınma sürecinde vergi sisteminin meşruiyetini güçlendirir.

2.4.4. Türkiye'de Dolaylı Vergilerin Kalkınma Politikalarındaki Yeri ve Dönüşümü

Türkiye'de dolaylı vergiler, uzun süredir kamu gelirlerinin temelini oluşturan ve mali yapıyı şekillendiren başlıca unsurlardan biri olmuştur. Özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan dışa açık büyüme modeli, dolaylı vergilerin payını artırmış ve bu vergiler hem bütçe gelirlerinin sürdürülebilirliği hem de ekonomik yönlendirme aracı olarak öne çıkmıştır. Türkiye'de Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), gümrük vergileri ve damga vergisi gibi uygulamalar, kalkınma politikalarının mali zeminini oluşturmaktadır.

KDV sistemi, 1985 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'de dolaylı vergi sisteminin merkezine yerleşmiştir. Geniş tabanlı ve çok oranlı yapısıyla hem gelir üretme hem de tüketim davranışlarını yönlendirme işlevi taşımaktadır. Ancak uygulamada, istisna ve muafiyetlerin yaygınlaşması, sistemin basitlik ve adalet ilkeleriyle çelişmesine neden olmuştur. Yüksek oranların bazı temel tüketim maddelerine de uygulanması, dar gelirli gruplar üzerinde orantısız bir yük oluşturarak sosyal refahı zayıflatabilmektedir (Karabağ 2005: 45).

ÖTV, başta tütün, alkollü içecekler ve yakıt gibi zararlı tüketim kalemlerinde yüksek oranlarla uygulanarak hem gelir yaratmayı hem de sosyal yönlendirme işlevini üstlenirken, zaman içinde popülist çıkarlarla kapsamının genişletilmesi vergileme politikasının etkinliğini azaltmıştır (Mercan ve Dündar 2003: 120).

Türkiye'de dolaylı vergilerin bütçe gelirleri içindeki payı yıllar içinde artış göstermiş ve 2020'li yıllara gelindiğinde toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %65-70'ine ulaşmıştır. Bu durum, vergi sisteminin ağırlıklı olarak tüketim üzerinden şekillendiğini ve dolaylı vergilerin kalkınma sürecinde mali dayanak olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ancak bu yapının uzun vadede sürdürülebilirliği, vergi adaleti ve refah etkileri bağlamında sorgulanmaktadır.

Dolaylı vergilerin kalkınma politikalarıyla uyumlu hale getirilmesi adına çeşitli reform çalışmaları gündeme gelmiştir. Özellikle AB üyelik süreci kapsamında yapılan yasal ve idari düzenlemeler, KDV sisteminin sadeleştirilmesi, kayıt dışılıkla mücadele ve dijital vergi yönetimi gibi alanlarda ilerlemeler sağlanmasını hedeflemiştir. Ancak uygulamadaki süreklilik eksikliği, siyasi istikrarsızlıklar ve yapısal eşitsizlikler nedeniyle reformların etkisi sınırlı kalmıştır (OECD 2022: 67).

Türkiye'de dolaylı vergi sisteminin kalkınma politikalarıyla daha uyumlu hale gelmesi, yalnızca gelir odaklı bir perspektifle değil, aynı zamanda refah, üretim yapısı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi çok yönlü hedefleri gözeten bütüncül bir yaklaşımla mümkün olabilir. Bu bağlamda sade, adil ve etkili bir vergi yapısı, Türkiye'nin kalkınma sürecine hem mali hem de sosyal açıdan güçlü bir zemin sunabilir.

2.4.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolaylı Vergi Sistemleri ve Kalkınma Uyumları

Gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler, kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu ülkeler, tahsilat kolaylığı ve geniş taban özelliği nedeniyle Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), gümrük vergileri gibi dolaylı vergi türlerini yoğun biçimde kullanmaktadır. Ancak bu vergilerin iktisadi kalkınma hedefleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu, uygulama kapasitesi, toplumsal etkiler ve uzun vadeli sürdürülebilirlik bağlamında çeşitli tartışmaları gündeme getirmektedir (Cnossen 2005: 490).

Birçok gelişmekte olan ülke, 1990'lı yıllardan itibaren KDV sistemine geçerek vergi reformları gerçekleştirmiştir. Örneğin, Bangladeş ve Nepal'de uygulanan KDV reformları, vergi gelirlerinde kısa vadeli artış sağlamış; ancak yeterli idari kapasite eksikliği nedeniyle sistemin adaletli işleyişi sınırlı kalmıştır. Özellikle düşük gelir grupları üzerindeki orantısız vergi yükü, kalkınma sürecinde sosyal refahı olumsuz etkileyen bir unsur haline gelmiştir (Bird ve Gendron 2007: 121).

Latin Amerika'da ise dolaylı vergilerin kalkınma politikalarıyla uyumlu hale getirilmesi yönünde önemli girişimler olmuştur. Brezilya ve Meksika gibi ülkeler, çok oranlı KDV sistemleriyle lüks tüketimi vergilendirirken, temel tüketim maddelerinde daha düşük oranlar uygulamış; bu yolla hem gelir elde etmeyi hem de sosyal adaleti gözetmeyi hedeflemiştir (ECLAC 2018: 44). Ancak bu sistemlerin karmaşık hale gelmesi, vergi uyumunu olumsuz etkileyebilmiştir.

Afrika ülkeleri arasında ise Ruanda, Uganda ve Gana gibi ülkeler, dijital vergi platformları aracılığıyla KDV sistemini modernize etmiş ve kayıt dışı ekonominin azaltılması yönünde kayda değer ilerlemeler sağlamıştır. Bu sayede hem gelirler artırılmış hem de vergi sistemine olan güven pekiştirilmiştir (ICTD Policy Brief 7, 2020: 5–7).

Gelişmekte olan ülkelerde gümrük vergileri, ithalat kontrolü ve yerli üretimin teşviki amacıyla kullanılmakta; ancak serbest ticaret anlaşmaları ve küreselleşme baskısı altında bu vergilerin etkinliği azalmaktadır. Kalkınma hedefleri doğrultusunda bu vergilerin stratejik biçimde yeniden konumlandırılması gerekmektedir (Tanzi ve Zee 2000: 303).

Bu ülkelerde görülen bir başka ortak sorun ise vergi istisna ve muafiyetlerinin yaygınlığıdır. Vergi teşviklerinin kötüye kullanılması, kamu gelirlerinde kayıplara ve vergilendirmede etkinlik sorunlarına yol açmakta; bu durum uzun vadede mali disiplini ve kalkınma finansmanını zayıflatmaktadır (Baunsgaard ve Keen 2010: 567).

Dolaylı vergi sistemlerinin kalkınma hedefleriyle tam uyumlu hale gelmesi için yalnızca vergi tasarımı değil, aynı zamanda güçlü bir idari yapı, dijital altyapı, kamuoyu bilinci ve uluslararası iş birliği gerekmektedir. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, dolaylı vergiler sadece gelir yaratma aracı değil; aynı zamanda kalkınma politikalarının etkin bir bileşeni haline gelebilir.

2.4.6. Dolaylı Vergi Tahsilatında Dijitalleşme ve Kurumsal Kapasitenin Kalkınmaya Etkisi

Günümüzde dijitalleşme, kamu maliyesi alanında vergi tahsilatının etkinliğini ve şeffaflığını artıran temel araçlardan biri haline gelmiştir. Özellikle dolaylı vergilerde KDV, ÖTV, gümrük vergileri gibi tahsilatın büyük ölçüde işletmeler üzerinden gerçekleşmesi, bu alanlarda dijital altyapının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dijitalleşme yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda kurumsal kapasitenin artışı, denetim mekanizmalarının etkinleşmesi ve kalkınma hedefleriyle daha uyumlu bir mali yapı inşası anlamına gelmektedir (OECD 2021: 64).

Kalkınmakta olan ülkelerde dijital dönüşüm, dolaylı vergi tahsilatında vergi kaçağının önlenmesi, vergi uyumunun artırılması ve kayıt dışı ekonominin daraltılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin Şili, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerde KDV sistemlerinin dijital fatura uygulamalarıyla entegre edilmesi, gelir artışının yanı sıra vergiye gönüllü uyumun da yükselmesini sağlamıştır. Bu ülkelerde e-fatura zorunluluğu, hem vergi idarelerinin anlık izleme yetisini artırmış hem de işletmelerin denetlenebilirliğini güçlendirmiştir (ECLAC 2020: 91).

Türkiye'de de 2000'li yılların ortalarından itibaren dolaylı vergilerin tahsilat süreçlerinde önemli dijital reformlar gerçekleştirilmiştir. Gelir İdaresi Başkanlığı'nın e-beyanname, e-fatura, e-arşiv, e-tebligat ve e-defter sistemlerini hayata geçirmesiyle birlikte, özellikle KDV alanında kayıt dışı işlemler önemli ölçüde izlenebilir hale gelmiştir. Bu sistemler sayesinde sadece vergi tahsilatı değil, aynı zamanda vergi

denetimi ve mükellef hizmetleri de dijital ortamda yürütülmeye başlanmıştır (GİB 2023).

Ancak dijitalleşmenin kalkınma üzerindeki etkisi, sadece teknolojik altyapıyla sınırlı değildir. Bu altyapının etkili bir şekilde çalışabilmesi için güçlü bir kurumsal kapasite, nitelikli insan kaynağı ve teknik uyum süreci gereklidir. Vergi idaresinin reformlara ayak uydurabilme yeteneği, dijital sistemlerin sürdürülebilirliğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Ayrıca, küçük işletmelerin sisteme uyumu için teknik destek programları ve mükellef eğitimi de kalkınma süreciyle uyumlu bir vergi sisteminin oluşturulmasında önemlidir (World Bank 2022: 41).

Dijitalleşme aynı zamanda vergi adaletini destekleyici bir işlev görebilir. Kayıtlı işletmelerin yükünün hafifletilmesi, yüksek riskli sektörlerin izlenmesi ve gelir dağılımının daha doğru ölçülebilmesi açısından dijital altyapılar, mali yapının sosyal etkilerini daha adil hale getirme potansiyeli taşır. Bu yönüyle dijitalleşme, sadece teknik bir araç değil, aynı zamanda kalkınma politikalarının etkili yürütülmesini sağlayan kurumsal bir yapı taşıdır.

2.5. Vergilendirmenin Kalkınma Sürecindeki İşlevsel Rolü

Vergilendirme, yalnızca devletin gelir elde etme aracı değil; aynı zamanda ekonomik yapının şekillendirilmesinde, toplumsal refahın artırılmasında ve kalkınma politikalarının etkinleştirilmesinde çok yönlü bir işlev üstlenmektedir. Kamu maliyesi literatüründe bu işlevler genel olarak dört ana başlık altında incelenmektedir: gelir sağlama, ekonomik istikrar, kaynak tahsisi ve gelir dağılımını düzenleme (Musgrave 1980: 7). Bu bölümde, vergilendirmenin söz konusu işlevleri üzerinden kalkınma sürecine nasıl katkı sunduğu sistematik biçimde analiz edilecektir.

Vergilendirmenin temel işlevlerinden biri, kamu harcamalarının finansmanıdır. Eğitim, sağlık, altyapı, çevre gibi kalkınmanın temel alanlarında sürdürülebilir kamu yatırımlarının yapılabilmesi, vergi gelirlerinin yeterliliği ve düzenliliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, sağlam bir vergi altyapısı kalkınma sürecinin mali temelini oluşturur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış borç ve

yardımların sürdürülebilir olmaması, iç kaynaklara dayalı kalkınmanın gerekliliğini artırmıştır (Tanzi ve Zee 2000: 301).

Vergilerin teşvik edici ve yönlendirici işlevi de kalkınma stratejilerinin etkinliği açısından büyük önem taşır. Vergi politikaları; yatırımları, tasarrufları, istihdamı ve üretimi doğrudan etkileyebilecek şekilde yapılandırılabilir. Örneğin, belirli sektörlere sağlanan vergi indirimleri veya istisnalar, bu alanlara yönelen yatırımların artmasına katkıda bulunur. Bu sayede devlet, ekonomik kalkınma öncelikleri doğrultusunda sermayenin yönünü belirleyebilir (Bird ve Zolt 2005: 1627).

Kaynak tahsisi açısından bakıldığında ise vergiler, piyasa mekanizmasının aksaklıklarını düzeltici rol oynayabilir. Örneğin, çevreyi kirleten faaliyetlerden alınan vergiler, dışsallıkların maliyetini içselleştirerek kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlar. Benzer şekilde, ithal ürünlere uygulanan vergiler yoluyla yerli üretim desteklenebilir. Bu yönüyle vergilendirme, kalkınma politikalarının stratejik hedefleriyle bütünleşerek ekonomik yapının dönüşümüne katkıda bulunur (Cnossen 2005: 494).

Vergilendirmenin bir diğer önemli boyutu, gelir dağılımını düzenleyici etkisidir. Artan oranlı vergi sistemleri ve servet vergileri gibi araçlar, gelir adaletsizliğini azaltıcı işlev görebilir. Bu durum hem sosyal refahın artırılması hem de iç talebin dengelenmesi bakımından kalkınma sürecine olumlu yansımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi sistemi çoğu zaman adaletli bir yapıya sahip olmadığından, bu işlev tam olarak yerine getirilememektedir (Stotsky 1995: 20).

Ayrıca, vergilendirme yoluyla makroekonomik istikrarın sağlanması da kalkınma sürecinin sürdürülebilirliğini doğrudan etkiler. Dönemsel vergi düzenlemeleri, kamu açıklarının kontrol altında tutulması, enflasyonla mücadele ve cari denge gibi alanlarda etkili olabilir. Mali disiplinin sağlanması, yatırım ortamının güvenilirliğini artırarak ekonomik büyümeyi destekler (IMF 2011: 3).

Vergilendirme, yalnızca devletin mali ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet eden bir sistem değil; aynı zamanda ekonomik yapının dönüştürülmesi, toplumsal refahın güçlendirilmesi ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde işlevsel bir politika

aracıdır. Etkin ve adil bir vergi yapısı, kalkınma sürecine hem mali hem de kurumsal katkılar sunarak sürdürülebilirliği destekler.

2.6. Kalkınma Politikaları Bağlamında Vergi Affı

Vergi affı uygulamaları, kamu maliyesi politikaları içerisinde sıkça başvurulan, ancak iktisadi ve yapısal etkileri bakımından yoğun biçimde tartışılan araçlar arasında yer almaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu gelirlerinin artırılması, kayıt dışı ekonominin sistem içine çekilmesi ve mükelleflerle devlet arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi amacıyla dönemsel olarak vergi affına başvurulmaktadır. Bu uygulamalar, ilk bakışta kısa vadeli mali rahatlama sağlaması ve vergi tahsilatını hızlandırması bakımından faydalı gibi görünse de uzun vadeli etkileri açısından karmaşık sonuçlar doğurabilmektedir (Baer ve Le Borgne 2008: 2).

Vergi affı, vergi sisteminin kurumsal bütünlüğü, hukuki güvenilirliği ve gönüllü uyum düzeyleri üzerinde doğrudan etkili olan bir politika aracıdır. Bu yönüyle sadece mali bir uygulama olarak değil, aynı zamanda devletin vergiyle kurduğu ilişkiyi, vatandaşın vergiye yüklediği anlamı ve vergi idaresinin meşruiyetini etkileyen sosyal bir olgu olarak da değerlendirilmektedir. Söz konusu uygulamaların sık tekrar edilmesi, mükelleflerin gelecekteki yükümlülüklere ilişkin beklentilerini şekillendirmekte; vergi ahlakının zayıflamasına, gönüllü uyumun düşmesine ve mali disiplinde bozulmalara yol açabilmektedir (Torgler ve Schaltegger 2005: 10).

Bu bölümde, vergi affı uygulamaları kalkınma politikaları çerçevesinde çok boyutlu olarak ele alınacaktır. Öncelikle vergi affının kavramsal çerçevesi ve türleri açıklanacak, ardından bu uygulamanın kısa vadeli ekonomik etkileri ve uzun vadeli kurumsal riskleri analiz edilecektir. Türkiye'deki örnekler üzerinden ampirik bir değerlendirme sunularak, vergi affının kalkınma hedefleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu tartışmaya açılacaktır. Böylece, vergi affının salt tahsilat aracı olmanın ötesinde, kamu yönetimi, toplumsal sözleşme ve kalkınma paradigması içerisindeki rolü daha net bir biçimde ortaya konulacaktır.

2.6.1. Vergi Affı Kavramı ve Uygulama Türleri

Vergi affı, geçmiş dönemlere ait vergisel yükümlülüklerin tamamının ya da bir kısmının devlet tarafından silinmesi, yapılandırılması veya tahsilat koşullarının kolaylaştırılması anlamına gelir. Bu uygulama, kamu alacaklarının hızlı biçimde tahsil edilmesini sağlamak amacıyla dönemsel olarak gündeme gelmekte; özellikle mali krizler, ekonomik daralmalar ve kayıt dışılığın yaygınlaştığı dönemlerde daha sık başvurulan bir politika aracı haline gelmektedir (Baer ve Le Borgne 2008: 4).

Vergi affı kavramı, tek bir uygulamayı değil; çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan politika setlerini ifade eder. Literatürde bu uygulamalar genel olarak üç ana türde sınıflandırılmaktadır:

Tam Af (General Amnesty):
Geçmişe dönük vergisel yükümlülüklerin ve bunlara ilişkin cezaların tümüyle silinmesidir. Devlet, bu tür bir af ile mükelleflerin eski dönem borçlarını tamamen ortadan kaldırır. Bu uygulama kamu gelirlerinde kalıcı kayıplara yol açabileceği için nadiren tercih edilir.

Kısmi Af / Yapılandırma (Partial Amnesty / Tax Settlement):
Vergi borçlarının asıllarının korunarak, faiz, gecikme zammı ya da cezaların kısmen veya tamamen silinmesidir. Ayrıca borcun belirli bir takvim çerçevesinde yapılandırılarak ödenmesine olanak tanınır; Türkiye'de en sık karşılaşılan uygulama türüdür (Yelman 2017: 72).

Beyan Affı (Voluntary Disclosure / Tax Pardon):
Mükelleflerin geçmişe dönük vergi yükümlülüklerini gönüllü olarak beyan etmeleri durumunda, cezai yaptırımların kaldırılması veya azaltılmasıdır. Bu tür uygulamalar, vergi kaçıran bireyleri sisteme kazandırmak ve kayıt dışılığı azaltmak amacıyla yürürlüğe sokulur (Slemrod 2007: 30).

Vergi affı uygulamaları teoride gönüllü uyumu teşvik eden bir "yumuşatma" aracı gibi görülse de uygulamada bu hedefin ne ölçüde gerçekleştiği oldukça tartışmalıdır. Af uygulamalarının başarıya ulaşması, vergi idaresinin güvenilirliği, mükelleflerin vergi sistemine olan inancı ve düzenli denetim kapasitesi gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu nedenle vergi affı, yalnızca mali bir araç olarak değil; aynı

zamanda vergi politikalarının toplumla kurduğu ilişkinin bir göstergesi olarak da değerlendirilmelidir (Torgler ve Schaltegger 2005: 12).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıkça başvurulan bu tür uygulamalar, kısa vadeli mali rahatlama sağlamakla birlikte, sistemin kurumsallığı ve vergi ahlakı açısından riskler barındırır. Bu sebeple, vergi affının biçimi, süresi ve sıklığı gibi unsurlar, uygulamanın kalkınma hedefleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu belirlemede kritik rol oynar.

Türkiye'de uygulanan vergi affı mekanizmaları yalnızca klasik anlamda "tam af" veya "yapılandırma" ile sınırlı değildir. Vergi sisteminde yer alan çeşitli uygulamalar, teknik olarak "af" olarak adlandırılmasa da mükelleflere geçmiş borçlarını indirimli ya da cezasız ödeme imkânı tanıyarak benzer sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, uygulama türlerinin yelpazesi oldukça geniştir.

Bunlardan biri olan uzlaşma uygulaması, mükellef ile vergi idaresinin tespit edilen vergi ve cezalar konusunda karşılıklı anlaşmaya varması yoluyla kesinleşmiş alacakların bir kısmından feragat edilmesini sağlar. Uzlaşma ile borcun tahsili kolaylaşırken, idarenin dava süreçlerinden doğacak maliyetleri de azalır. Vergi Usul Kanunu'nda düzenlenen bu yöntem, af niteliği taşımamakla birlikte pratikte fiilen borcun bir kısmının silinmesi anlamına geldiği için af etkisi yaratmaktadır.

Pişmanlık ve ıslah düzenlemeleri ise mükellefin kendiliğinden beyan yoluyla geçmişteki eksik ya da hiç bildirilmemiş yükümlülüklerini cezai yaptırıma maruz kalmadan yerine getirmesini sağlayan bir uygulamadır. Bu tür mekanizmalar, gönüllü uyumu teşvik eden ancak aynı zamanda affın kurumsallaşmasına yol açabilecek uygulamalar arasında değerlendirilmektedir.

Varlık barışı gibi uygulamalar ise, yurt içi ve yurt dışındaki kayıt dışı varlıkların herhangi bir vergi yükümlülüğü doğurmaksızın beyan edilmesine ve sisteme dahil edilmesine olanak tanır. Türkiye'de farklı yıllarda çıkarılan varlık barışı düzenlemeleri (2009, 2013, 2020), af niteliğinde olup, çoğu zaman ekonomiyi canlandırma ve döviz girişini artırma amacıyla gündeme gelmiştir (GİB 2021).

İzaha davet mekanizması ise daha önleyici bir uygulama olarak, vergi idaresinin mükellef nezdinde şüpheli bir durumu önce açıklamasını istemesi ve ceza

uygulamasını geciktirmesi esasına dayanır. Her ne kadar bir af değilse de uzlaşmacı ve mükellef dostu yaklaşımlar açısından affa benzer etkiler doğurabilir.

Bu uygulamaların tümü, klasik vergi affı kavramının ötesine geçerek affın işlevsel alanını genişletmektedir. Ancak bu tür düzenlemelerin sık kullanımı, sistemdeki denetim zayıflığı ya da yapısal sorunların bir sonucu olarak görülmekte ve kalıcı reform ihtiyacını öteleyebilmektedir.

2.6.2. Vergi Affının Kısa Vadeli Ekonomik Etkileri

Devlet, zamanında tahsil edilemeyen vergi alacaklarını belirli tavizlerle geri kazanarak, mali disiplini bozmadan bütçeye kısa vadeli kaynak sağlayabilir. Bu tür uygulamalar sayesinde devlet, geçmiş yıllardan kalan tahsil edilememiş vergisel alacaklarını daha hızlı ve daha düşük maliyetle tahsil etme imkânı elde edebilir. Özellikle ekonomik daralma dönemlerinde vergi gelirlerinde yaşanan düşüşe karşılık, af yoluyla ek gelir sağlanması kamu bütçesinin nefes almasına katkıda bulunabilir (Baer ve Le Borgne 2008: 5).

Kısa vadeli etkilerden biri, vergi af uygulamalarının kamu maliyesi açısından kısa vadeli iyileşme sinyalleri verebilir. Vergi affının yürürlüğe girdiği yıl içinde kamu gelirlerinde ortalama %15 oranında ek tahsilat artışı kaydedilmiştir (Çoban 2024: 54).

Bir diğer kısa vadeli etki, kayıt dışı ekonomideki aktörlerin sisteme dahil edilme potansiyelidir. Af kapsamındaki beyan affı veya varlık barışı uygulamaları, kayıt dışı gelir sahiplerine belirli avantajlar sunarak onları vergi sistemine dâhil etmeye çalışır. Bu da orta vadede mükellef tabanının genişlemesine ve beyan düzeyinin artmasına katkıda bulunabilir.

Vergi affı aynı zamanda mükellef davranışlarını psikolojik açıdan da etkileyebilir. Özellikle zor ekonomik koşullarda af uygulamaları, bireylere “yeni bir başlangıç” yapma imkânı sunarak vergi ödeme isteğini artırabilir. Bu bağlamda aflar, vergiye gönüllü uyumu teşvik eden bir unsur olarak da değerlendirilebilir (Torgler ve Schaltegger 2005: 14).

Ancak bu kısa vadeli faydaların kalıcı hale gelip gelmeyeceği, vergi idaresinin performansına, denetim kapasitesine ve sistemin kurumsal gücüne

bağlıdır. Af sonrasında etkin bir takip ve denetim süreci yürütülmediği takdirde, kazanılan geçici gelirler orta vadede sürdürülebilir olmayabilir. Bu nedenle vergi affının kısa vadeli faydaları, ancak iyi yapılandırılmış bir kamu maliyesi yönetimi çerçevesinde değerlendirildiğinde kalkınma açısından anlamlı hale gelebilir.

2.6.3. Vergi Affının Uzun Vadeli Riskleri ve Kurumsal Etkileri

Bu tür mali düzenlemeler, kamu gelirlerinde geçici bir artış sağlayarak bütçe açığını daraltma potansiyeli taşır uzun vadede ortaya çıkan etkiler genellikle kamu maliyesi yönetimi açısından daha tartışmalı bir tabloyu beraberinde getirir. Bu tür uygulamalar, tekrarlandıkça vergi sisteminin kurumsal bütünlüğünü zedeler, vergi ahlakını aşındırır ve gönüllü uyumu düşürerek kalkınma sürecini dolaylı yoldan olumsuz etkileyebilir (Tanzi ve Zee 2000: 307).

En temel uzun vadeli risk, "ahlaki tehlike" olarak adlandırılan durumdur. Vergi mükellefleri, affın düzenli aralıklarla gündeme geldiğini gözlemlediklerinde, yükümlülüklerini zamanında yerine getirme motivasyonlarını kaybedebilir. Bu durum, vergi ödeme davranışlarında gevşeme ve mükellefiyetlerin ertelenmesi eğilimi yaratır. Araştırmalar, affın sık uygulandığı ülkelerde vergi kaçırma eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Luitel ve Sobel 2007: 38).

Vergi affının bir diğer uzun vadeli riski, kurumsal zafiyet algısını artırmasıdır. Mükellef nezdinde, vergi idaresinin tahsilat kapasitesinin ve sistemin yaptırım gücünün yetersiz olduğu izlenimi oluşabilir. Bu durum, sadece bireysel mükellefler açısından değil, yabancı yatırımcılar nezdinde de sistemin güvenilirliğine gölge düşürebilir (Bird ve Zolt 2008: 82).

Ayrıca vergi affı, vergiye gönüllü uyum gösteren mükellefler açısından adaletsizlik duygusu yaratabilir. Vergi borcunu düzenli olarak ödeyen bireylerin, cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalmadan borçlarını geciktirenlerle aynı seviyeye getirilmesi, sistemde güven sorununa neden olabilir. Bu adaletsizlik algısı hem toplumsal sözleşme hem de mali katılım açısından olumsuz yansımalar doğurur (Torgler 2007: 42).

Kalkınma hedefleri açısından değerlendirildiğinde ise, vergi affı uygulamaları çoğu zaman reform ihtiyacını öteleme riski taşır. Sistemsel eksikliklerin çözümü

yerine geçici kolaylıklar sunan aflar, vergi sisteminin yapısal dönüşümünü geciktirebilir. Bu durum hem mali sürdürülebilirlik hem de kamu yönetiminin kurumsallaşması açısından tehdit oluşturur (IMF 2011: 5).

Vergi affı uygulamalarının uzun vadeli etkileri, yalnızca mali disiplin üzerinde değil; aynı zamanda yönetişim kalitesi, kamu güveni, toplumsal adalet ve kalkınma kapasitesi üzerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, söz konusu uygulamaların kapsamı, sıklığı ve zamanlaması, kalkınma stratejileriyle eşgüdümlü bir biçimde değerlendirilmelidir.

2.6.4. Türkiye'de Vergi Affı Uygulamaları: 1980 Sonrası Deneyimler

Türkiye'de vergi affı uygulamaları, kamu gelirlerini artırma, kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına alma ve vergi tahsilatını hızlandırma hedefleriyle uzun yıllardır kamu maliyesi politikalarının bir parçası olmuştur. 1980 sonrası dönemde siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların, yüksek enflasyonun ve bütçe açıklarının etkisiyle vergi affı düzenlemeleri neredeyse her 5–6 yılda bir gündeme gelmiş ve çeşitli şekillerde yasalaşmıştır.

1985'te çıkarılan 3239 sayılı Kanun ile mükelleflerin geçmiş vergi borçları yeniden yapılandırılmış ve bazı faiz ile cezalar affedilmiştir. 1991'de yürürlüğe giren 3710 sayılı Kanun, kapsamı genişleterek matrah artırımı imkânı sunmuş; 2003 tarihli 4811 sayılı "Vergi Barışı" Kanunu ise geçmiş dönem borçlarına ödeme kolaylığı sağlayarak mükelleflerin kayıt dışından sisteme yeniden dönmesini hedeflemiştir (Edizdoğan ve Gümüş 2013: 104)

2011 yılında yürürlüğe giren 6111 sayılı Kanun, modern dönem vergi affı uygulamaları içinde en kapsamlı olanlardan biridir. Bu düzenlemeyle birlikte vergi borçlarının yapılandırılmasına ek olarak sosyal güvenlik primleri, idari para cezaları ve çeşitli kamu alacakları da af kapsamına alınmıştır. Benzer şekilde 2016'da 6736 sayılı yasa ve 2021 yılında yürürlüğe giren 7326 sayılı yapılandırma kanunları da geniş kapsamlı tahsilat hedefleri ve kayıt dışılıkla mücadele gerekçeleriyle çıkarılmıştır (GİB 2021: 4).

Ancak bu uygulamaların sık tekrarlanması, kamuoyunda vergi affı beklentisinin yerleşmesine yol açmış; mükellefler, vergi borçlarını zamanında

ödemek yerine af çıkmasını beklemeyi bir strateji haline getirmiştir. Bu durum, özellikle vergiye gönüllü uyum gösteren kesimlerde adalet duygusunun zedelenmesine ve vergi sistemine olan güvenin azalmasına neden olmuştur.

Türkiye'deki vergi affı deneyimleri, bu uygulamaların kısa vadeli mali rahatlama sağladığını, ancak uzun vadeli kalkınma hedefleriyle sınırlı düzeyde örtüştüğünü göstermektedir. Vergi sisteminin etkinliği, öngörülebilirliği ve adaleti açısından, affın bir "istikrar aracı" olarak değil; ancak olağanüstü koşullarda ve sınırlı çerçevede kullanılabilecek istisnai bir politika olması gerektiği daha net biçimde ortaya çıkmaktadır.

2.6.5. Kalkınma Açısından Değerlendirme: Af mı Reform mu?

Vergi affı uygulamaları, kamu maliyesi yönetiminde zaman zaman etkili bir araç olarak görülebilse de uzun vadeli kalkınma hedefleri açısından yapısal reformların yerini alması mümkün değildir. Geçici tahsilat artışları ve sistem içi geri dönüşler, sürdürülebilir kamu gelirleri ve kurumsal güvenin tesisinde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle vergi affı politikalarının, ancak reform süreçlerini tamamlayıcı nitelikte ve istisnai koşullar altında başvurulabilecek araçlar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (IMF 2011: 10).

Vergi affının sık uygulanması, mali disiplinin zayıflamasına ve vergi sistemine duyulan güvenin azalmasına yol açmaktadır. Mükelleflerin geçmiş borçlarını zamanında ödemeyenlerin affedileceğine dair beklenti geliştirmesi hem vergiye gönüllü uyumun hem de sistemin adalet algısının zedelenmesine neden olmaktadır. Bu tür bir yapının uzun vadede kalkınma hedefleriyle uyumlu bir mali altyapı oluşturması mümkün değildir (Baer ve Le Borgne 2008: 6).

Kalkınma odaklı bir yaklaşımda, vergi sisteminde kapsamlı ve adil reformların yapılması öncelikli hale gelmelidir. Bu reformlar, vergi tabanının genişletilmesi, dolaylı vergilere bağımlılığın azaltılması, kayıt dışı ekonominin denetim altına alınması ve vergi idaresinin dijitalleşmesi gibi çok yönlü yapısal dönüşümleri kapsamalıdır. Etkin denetim mekanizmalarının kurulması, mükellef hizmetlerinin iyileştirilmesi ve vergi kültürünün geliştirilmesi ise bu sürecin tamamlayıcı unsurlarıdır (Bird ve Zolt 2005: 1627).

Vergi affının reformun yerini alması, ilk aşamada mali baskıları hafifletse de yapısal dönüşüm ihtiyacını öteleyerek kalkınma sürecini sekteye uğratabilir. Aksine, sık tekrar edilen aflar sistemin kurumsallaşmasını engellemekte, mükellef davranışlarını bozmaktadır. Bu bağlamda vergi affı yerine, sürekli ve şeffaf bir vergi politikası çerçevesinde sistemin yeniden yapılandırılması çok daha etkili ve uzun vadeli sonuçlar doğuracaktır.

Vergilendirme süreci, yalnızca gelir yaratmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik yönlendirme, toplumsal denge ve kurumsal güven inşasında da belirleyici bir role sahiptir. Bu işlevlerin sürdürülebilir şekilde yerine getirilebilmesi, aflar yerine reformlara öncelik verilmesini gerekli kılmaktadır. Kamu maliyesinin kalkınma odaklı yeniden yapılandırılması ancak bu yolla mümkün olabilecektir.

2.6.6. Vergi Affı Uygulamalarının İktisadi Kalkınma Üzerindeki Çok Boyutlu Etkileri

Vergi affı uygulamaları, yalnızca kamu gelirlerinin tahsiline yönelik mali araçlar olarak değil, aynı zamanda iktisadi kalkınma sürecini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen çok boyutlu politika mekanizmaları olarak değerlendirilmelidir. Kalkınma yalnızca ekonomik büyümeyi değil; mali sürdürülebilirlik, kurumsal güven, sosyal adalet ve yapısal dönüşüm gibi birçok alanı içeren dinamik bir süreçtir. Bu bağlamda, vergi affı uygulamalarının kalkınma üzerindeki etkileri de yalnızca bütçe perspektifiyle değil, daha geniş bir iktisadi çerçeveyle analiz edilmelidir (Bird ve Zolt 2008: 73).

Mali sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde, vergi affı uygulamaları kısa vadede bütçeye gelir katkısı sağlasa da af gelirleri çoğunlukla süreklilik arz etmeyen geçici gelirlerdir ve maliye politikalarının istikrarı açısından kalıcı çözüm sunmaz ve kalıcı gelir politikalarının yerini tutamamaktadır. Ayrıca affın tekrarlanması, kamu gelirlerinin öngörülebilirliğini ve maliye politikasının istikrarını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, kamu yatırımlarının sürekliliğini tehdit ederek kalkınma hedeflerinin sekteye uğramasına neden olabilir (IMF 2011: 12).

Kurumsal güven boyutunda ise, vergi affı uygulamalarının sık tekrar edilmesi, vatandaşlar nezdinde “hukuka uyumun ödüllendirilmediği” algısına yol açmaktadır. Vergi sistemine olan güvenin zayıflaması, uzun vadede vergiye gönüllü

uyumu azaltmakta ve kayıt dışı ekonomiyi teşvik etmektedir. Bu da kalkınmanın en temel bileşenlerinden biri olan kurumsallaşma sürecine zarar vermektedir (Torgler 2007: 52).

Sosyal kalkınma açısından bakıldığında, vergi affı uygulamaları sıklıkla vergi adaleti ilkesini zedeler. Düzenli vergi ödeyen bireylerle, yükümlülüklerini ihmal eden mükelleflerin aynı koşullarda değerlendirilmesi, gelir dağılımı adaletini zedeleyen bir durum yaratabilir. Bu tür uygulamalar, toplumsal güveni ve vergi sisteminin meşruiyetini sorgulatabilecek yapısal eşitsizlikleri derinleştirebilir (Stotsky 1995: 19).

Yatırım ortamı ve girişimcilik üzerinde de vergi affı politikalarının etkileri bulunmaktadır. Sık aralıklarla çıkarılan aflar, yatırımcılar açısından vergi sisteminin öngörülemezliğini artırmakta ve uzun vadeli yatırım kararlarının ertelenmesine yol açmaktadır. Bu durum, üretken sermaye yatırımlarının azalmasına ve kalkınma sürecinde önemli bir rol oynayan özel sektör dinamizminin zayıflamasına neden olabilir (OECD 2021: 18).

Kalkınma sürecinde vergi affının rolü ancak istisnai, şeffaf, adil ve sınırlı çerçevede tasarlandığında olumlu olabilir. Aksi takdirde bu tür uygulamalar hem kamu maliyesini hem de toplumsal bütünlüğü zedeleyerek kalkınma hedeflerinden sapmalara neden olabilir. Bu nedenle, vergi affı politikaları yerine kalıcı, kurumsal, adil ve kapsayıcı vergi reformlarının hayata geçirilmesi, iktisadi kalkınmanın çok boyutlu doğasıyla daha uyumlu bir yaklaşım olacaktır.

2.7. Uzlaşma ve Benzeri Vergisel Uygulamaların Rolü

Vergi sistemlerinde uzlaşma, pişmanlık ve ıslah, izaha davet gibi uygulamalar; klasik vergi tahsil yöntemlerinin dışında, mükelleflerin gönüllü katılımını artırmayı ve vergi uyuşmazlıklarını hızlı bir şekilde çözmeyi hedefleyen araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür uygulamalar, kısa vadede tahsilat etkinliğini artırmak ve yargı mercilerinin iş yükünü azaltmak amacıyla geliştirilmiş olsa da uzun vadeli iktisadi kalkınma sürecine olan etkileri açısından çok daha kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirir.

Uzlaşma uygulaması, vergi idaresi ile mükellef arasında oluşan uyuşmazlıkların dava yoluna gitmeden çözülmesini sağlayarak, devletin tahsilat kapasitesini artırmakta ve hukuki süreçlerin yol açtığı maliyetleri azaltmaktadır. Bu durum, kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına olanak tanıyarak kalkınma için gerekli mali kaynakların artırılmasına katkı sağlar. Ancak uzlaşma uygulamasının sık kullanılması, vergi disiplinini zayıflatabileceği gibi, vergi mükelleflerinde "bekle-gör" davranışı oluşturabilir. Bu da vergiye gönüllü uyumun azalmasına yol açarak uzun vadede mali sürdürülebilirliği zedeleyebilir.

Pişmanlık ve ıslah hükümleri, mükelleflerin gönüllü beyanını teşvik ederek kayıt dışı ekonominin sisteme entegrasyonuna katkı sağlar. Bu mekanizmalar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi tabanının genişletilmesi ve dolaylı vergilere aşırı bağımlılığın azaltılması açısından önem taşır. Ancak pişmanlık uygulamalarının düzenli olarak gündeme gelmesi, mükelleflerin risk algısını değiştirebilir ve düzenli vergi ödeme davranışının yerleşmesini geciktirebilir (Alm 1999: 19).

İzaha davet uygulaması, vergi idaresinin mükellefe açıklama yapma fırsatı tanıyarak doğrudan ceza uygulamasına gitmeden önce anlaşma zemini aramasını sağlar. Bu yaklaşım, vergi idaresi ile mükellefler arasındaki güven ilişkisinin güçlendirilmesine hizmet eder. Kalkınma süreci için kritik olan kurumsal güvenin inşasında, izaha davet gibi müzakere temelli mekanizmalar önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Varlık barışı uygulamaları ise, yurt içi ve yurt dışındaki kayıt dışı varlıkların sisteme dahil edilmesini sağlayarak ekonomik kaynakların üretime yönlendirilmesini hedefler. Teorik olarak, sermaye birikimini artırarak yatırımları destekleyebilir ve büyümeye ivme kazandırabilir; ancak bu tür düzenlemelerin sık tekrarlanması, vergi adaleti ve mali disiplin ilkelerini zayıflatabilir (Saraçoğlu ve Ömercioğlu 2024: 34;).

Bu uygulamaların tümü, doğru çerçevede ve sınırlı sıklıkla kullanıldığında iktisadi kalkınma sürecine destek verebilir. Ancak sık, plansız ve geniş kapsamlı af ve uzlaşma uygulamaları, vergi sisteminin adalet, etkinlik ve sürdürülebilirlik ilkelerine zarar vererek kalkınma sürecini uzun vadede olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, uzlaşma ve benzeri araçlar birer geçici çözüm değil, stratejik bir kamu maliyesi politikasının dikkatli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

2.8. Kalkınma Sürecinde Etkin Vergi Politikalarının Önemi

Kalkınmayı destekleyen vergi politikaları; ekonomik verimliliği artıran, gelir adaletini gözeten ve mali istikrarı sağlamayı amaçlayan bütüncül vergilendirme stratejileridir. Bu politikalar, yalnızca kamu gelirlerini artırma amacına hizmet etmekle kalmayıp aynı zamanda yatırımları teşvik etme, üretkenliği artırma ve sosyal refahı yaygınlaştırma gibi kalkınmaya yönelik çok boyutlu etkiler oluşturmaktadır. Vergi sisteminin bu çok yönlü fonksiyonu, kalkınma sürecinde yalnızca mali araç değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal politikaların tamamlayıcısı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Vergi sisteminin yatırım ortamı üzerindeki etkisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde dikkatle değerlendirilmelidir. Sade, anlaşılır ve öngörülebilir vergi mevzuatı, özel sektör yatırımlarını olumlu yönde etkileyerek üretim kapasitesinin artmasına ve istihdamın güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Tekin 2009: 303). Ayrıca vergi teşviklerinin etkinliği, yatırım kararlarında önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırımcı dostu bir vergi ortamı, yerli ve yabancı sermaye girişlerini teşvik ederken ekonomik büyüme ve yapısal dönüşümün hızlanmasına da imkân tanımaktadır.

Gelir dağılımını iyileştirmek, ekonomik kalkınmanın sosyal boyutunun güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Vergilendirme yoluyla yüksek gelir gruplarından daha fazla kaynak aktarılması, sosyal devlet anlayışının kuvvetlenmesine ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Artan oranlı gelir vergisi ve servet vergisi gibi uygulamalar, iç talebi canlı tutarak büyümeyi destekleyen bir mekanizma oluşturabilmektedir (Akalın 2021: 253). Bu tür adalet odaklı politikalar, sadece ekonomik istikrarı değil, aynı zamanda toplumsal barış ve sosyal uyumu da pekiştirici niteliktedir.

Çevresel sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda uygulanan vergilendirme politikaları da kalkınmanın çağdaş bileşenleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de uygulanan çevre vergileri, enerji verimliliğini artırmayı ve yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu tür vergilendirme mekanizmaları, çevresel kaynakların korunmasına katkı sağlayarak sürdürülebilir kalkınmanın

finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Karbon vergileri, çevresel tahribatı azaltırken aynı zamanda yeşil büyüme hedefleriyle uyumlu mali düzenlemelerin parçası hâline gelmektedir.

Vergi politikalarının etkinliği yalnızca mevzuat düzenlemeleriyle değil, vergi idaresinin kurumsal kapasitesi ve denetim sistemlerinin etkinliği ile de yakından ilişkilidir. Dijitalleşme yoluyla geliştirilen vergi denetim sistemleri, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli kazanımlar sağlamış ve mali disipline katkı sunmuştur. Türkiye'de son yıllarda uygulamaya konulan elektronik denetim mekanizmaları, mükellef davranışlarını doğrudan etkileyerek vergiye gönüllü uyumu artırmaktadır (Yıldız 2024: 128). Aynı zamanda, dijital vergi uygulamaları şeffaflığı ve denetlenebilirliği artırmakta, kamu güvenini ve sistemin etkinliğini pekiştirmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yalnızca gelir artırmaya odaklanan değil; üretkenliği, adaleti ve sürdürülebilirliği birlikte hedefleyen vergi politikalarının benimsenmesi, kalkınmanın temel dinamikleri açısından zorunluluk arz etmektedir. Bu bağlamda, vergi politikalarının hem mali performans hem de sosyal etki analizi çerçevesinde değerlendirilmesi, kalkınma planları ile entegrasyonu ve uzun vadeli stratejilere dayanması, kamu maliyesi yönetiminin çağdaş anlayışına uygun düşmektedir.

2.9. Ekonomik Kalkınmada Etkin Vergi Denetiminin Önemi

Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde sağlanabilmesi için kamu gelirlerinin istikrarlı bir biçimde artırılması ve mali kaynakların etkin kullanılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, vergi denetimi yalnızca devletin gelir toplama işlevinin bir parçası değil, aynı zamanda kalkınmayı destekleyen bir kamu yönetimi aracı olarak da değerlendirilmektedir. Etkin vergi denetimi hem kamu maliyesinin güçlendirilmesine hem de ekonomik yapının şeffaflaşmasına önemli katkılar sunmaktadır (Tak 2023: 44).

Vergi denetimi, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede en etkili araçlardan biridir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yüksek olduğu ülkelerde vergi gelirleri azalmakta, kamu yatırımlarının finansmanı zorlaşmakta ve gelir dağılımı adaletsizliği

artmaktadır. Etkili denetim mekanizmaları, ekonomik aktörlerin beyan ettikleri gelirlerin doğruluğunu artırarak, kayıt dışı ekonominin daralmasına yardımcı olmaktadır (Bilen 2007: 136). Bu durum hem vergi tabanının genişletilmesi hem de kamu gelirlerinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Vergi denetiminin etkinliği, aynı zamanda mükelleflerin gönüllü uyum düzeylerini yükselterek daha adil ve kapsayıcı bir vergi sistemi oluşmasına katkı sağlar. Yapılan ampirik çalışmalar, denetim sıklığı arttıkça gönüllü vergi uyum oranlarının da yükseldiğini göstermektedir (İpek ve Kaynar 2009: 180). Bu bağlamda, denetim mekanizmalarının yalnızca cezai amaçla değil, aynı zamanda eğitici ve yönlendirici bir perspektifle yapılandırılması gerekmektedir. Vergi bilincinin artırılması ve vergi ödeme kültürünün yaygınlaştırılması, uzun vadede kalkınmanın finansmanını güçlendirecektir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte, vergi denetimi süreçlerinde dijitalleşmenin önemi giderek artmaktadır. Elektronik denetim sistemleri, denetim kapasitesini artırmakta ve vergi kaçakçılığının tespit edilmesini kolaylaştırmaktadır. Türkiye'de e-fatura, e-defter, e-arşiv gibi uygulamalarla dijital denetim sistemlerinin yaygınlaşması, vergi gelirlerinin artırılmasına ve kayıt dışılığın azaltılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Dijitalleşmenin sağladığı hızlı veri erişimi ve analiz kapasitesi, vergi idarelerinin risk odaklı denetim stratejileri geliştirmesine olanak tanımaktadır.

Yetersiz denetim, vergi adaletini zedeler, kamu maliyesinde gelir kayıplarına yol açar ve yatırım ortamının güvenirliğini azaltır. Vergi yükünün adil dağılmadığı bir ortamda, düşük gelir gruplarının üzerindeki vergi baskısı artarken, yüksek gelir grupları avantajlı konumda kalmaktadır. Bu durum hem sosyal refahın azalmasına hem de uzun vadede ekonomik büyümenin sürdürülemez hale gelmesine yol açabilir (Akbey 2014: 82).

Türkiye'de son yıllarda geliştirilen denetim reformları ve teknolojik yenilikler, vergi denetim etkinliğini artırmakla birlikte, henüz tam anlamıyla sistematik bir entegrasyon sağlanamamıştır. Gelecek dönemde, denetim kapasitesinin artırılması, denetim elemanlarının sürekli eğitimi ve denetim süreçlerinin şeffaflaştırılması öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Ayrıca, mükellefleri

vergiye gönüllü uyuma teşvik edecek bilinçlendirme kampanyaları da denetim sisteminin tamamlayıcı unsurları arasında değerlendirilmelidir.

Kalkınmanın mali altyapısını güçlendirmek ve toplumsal refahı artırmak için, vergi denetimi sistemlerinin daha etkin, teknolojik ve mükellef odaklı bir yapıya kavuşturulması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Etkin bir vergi denetimi, yalnızca bugünün kamu finansmanını güvence altına almakla kalmayacak, aynı zamanda uzun vadeli iktisadi kalkınma hedeflerinin de en önemli destekleyicilerinden biri olacaktır.

2.10. İktisadi Kalkınmada Vergi Politikalarının Rolü

İktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliği, sadece yatırım ve üretim hacmindeki artışla değil, aynı zamanda etkin bir kamu maliyesi yönetimiyle mümkündür. Vergi politikaları, bu bağlamda ekonomik kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirilir. Vergilendirme, kamu gelirlerinin sağlanmasını ve kamu hizmetlerinin finansmanını temin etmenin yanı sıra gelir dağılımını düzenleme, üretim faktörlerinin etkin kullanımını teşvik etme ve makroekonomik istikrarı güçlendirme gibi işlevleri de yerine getirir (Şeker 2023: 17).

Gelişmiş ülkelerde, vergi sistemleri güçlü kurumlar, geniş tabanlı doğrudan vergilendirme ve yüksek uyum oranları ile karakterizedir. Bu ülkelerde vergi gelirleri, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlara yönlendirilerek beşerî sermayeyi güçlendirir ve uzun vadeli büyümeye katkı sağlar (Musgrave 1959: 250). Aynı zamanda progresif vergi yapıları, gelir eşitsizliğini azaltarak toplumsal istikrarı destekler.

Gelişmekte olan ülkelerde vergi sistemleri çoğunlukla dolaylı vergilere dayalıdır; idari kapasitenin yetersizliği ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü vergi uyumunu zayıflatırken, dolaylı vergilerin ağırlığı özellikle düşük gelir grupları üzerinde orantısız bir yük oluşturarak kalkınmanın sosyal boyutunu zayıflatmaktadır (Ayaşlı ve Talaşlı 2008: 151; Zararsız ve Barlas 2024: 16).

Kalkınma sürecinde vergi politikalarının etkin olabilmesi için bazı temel kriterlerin sağlanması gereklidir. Bunlar arasında vergi tabanının genişletilmesi, vergi sisteminin adil ve şeffaf olması, idari kapasitelerin güçlendirilmesi ve kayıt dışı ekonomiyle etkili mücadele ön plana çıkmaktadır (Karaş ve Selen, 2020: 273).

Vergi adaleti, kalkınma sürecinde sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal bir gereklilik olarak da öne çıkmaktadır. Düşük gelirli grupların üzerinde orantısız bir vergi yükü oluşması, sosyal huzursuzluklara ve kalkınmanın toplumsal destekten yoksun kalmasına yol açabilir. Bu nedenle, gelir düzeyine duyarlı artan oranlı vergi tarifeleri, kalkınma politikalarının ayrılmaz bir parçası olmalıdır (Durmaz 2023: 11).

Vergi teşvikleri, iktisadi kalkınmanın desteklenmesinde kullanılan önemli araçlardan biridir. Ancak teşvik politikalarının etkinliği, hedef odaklı olmasına ve kaynakların verimli kullanımına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen geniş kapsamlı ve kontrolsüz vergi teşvikleri, kamu gelirlerini aşındırmakta ve istenilen ekonomik etkilerin oluşmasını engelleyebilmektedir (Bird 2013: 271). Bu nedenle teşvik politikalarının tasarımı ve uygulanması dikkatle yürütülmelidir.

Vergi politikalarının iktisadi kalkınmaya etkisi yalnızca mevcut kamu gelirleri üzerinden değil, aynı zamanda gelecekteki büyüme potansiyeli ve üretim kapasitesi üzerinde de ölçülmelidir. Stiglitz (2000: 307) vergi sisteminin, yatırım ve tasarruf kararlarını doğrudan etkileyerek ekonominin büyüme dinamiklerini şekillendirdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, vergi oranlarının belirlenmesinde yalnızca kısa vadeli bütçe hedefleri değil, uzun vadeli kalkınma vizyonu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Dijitalleşme, modern vergi yönetiminde devrim niteliğinde değişimlere yol açmıştır. E-fatura, e-defter ve risk odaklı analiz sistemleri sayesinde vergi idareleri daha etkin bir şekilde mükellef davranışlarını izleyebilmekte ve kayıt dışı ekonomiyle daha güçlü mücadele edebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için bu tür dijital dönüşümler, idari kapasite eksikliğini telafi eden önemli fırsatlar sunmaktadır.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında vergi politikalarının kalkınmaya etkisi bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde vergi sistemleri daha çok refah devleti anlayışı çerçevesinde yeniden dağıtım ve sosyal koruma hedeflerine hizmet ederken, gelişmekte olan ülkelerde vergi politikaları daha çok büyümenin finansmanı ve makroekonomik istikrarın sağlanması amacıyla kullanılmaktadır.

Son yıllarda küresel düzeyde, vergi sistemlerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyumlu hale getirilmesi yönünde eğilimler güçlenmiştir. OECD ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi adaletinin güçlendirilmesi, çok uluslu şirketlerden alınan vergilerin etkinleştirilmesi ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele gibi konularda reform çağrıları yapmaktadır (Bird 2013: 276).

Gelecekte iktisadi kalkınmayı destekleyen vergi sistemleri, sadece gelir toplama işlevini değil, çevresel sürdürülebilirlik, dijital ekonomi yönetimi ve küresel eşitsizliklerle mücadele gibi yeni nesil kalkınma hedeflerini de içermelidir. Bu doğrultuda, vergi politikalarının tasarımında bütüncül bir bakış açısının benimsenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

2.11. Vergi Teşvikleri

Vergi teşvikleri, devletlerin ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için başvurdukları en önemli mali politika araçlarından biridir. Vergi yükümlülüklerinde sağlanan indirim, istisna veya gecikmeli ödeme gibi düzenlemelerle işletmelerin ve bireylerin belirli ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu tür teşvikler, üretken yatırımların artırılması, sanayileşmenin desteklenmesi, istihdam yaratılması ve bölgesel kalkınmada eşitsizliklerin azaltılması gibi amaçlarla yaygın şekilde kullanılmaktadır (OECD 2021: 84).

Vergi teşviklerinin ekonomik kalkınmaya katkısı, doğrudan ve dolaylı etkiler üzerinden değerlendirilebilir. Doğrudan etkiler, yatırım maliyetlerini azaltarak yeni yatırımların yapılmasını kolaylaştırırken, dolaylı etkiler uzun vadede üretkenliğin artması, teknolojik yeniliklerin yaygınlaşması ve rekabet gücünün yükselmesi şeklinde kendini göstermektedir (Barro ve Sala-i-Martin 2004: 134-139). Özellikle sermaye yoğun sektörlerde, yüksek başlangıç maliyetleri yatırım kararlarını olumsuz etkileyebildiğinden, vergi teşvikleri bu engelleri aşmak için kritik bir rol oynamaktadır.

Ancak vergi teşvikleri yalnızca yatırım seviyesini artırmakla sınırlı kalmaz. İnovasyon faaliyetlerini destekleyerek Ar-Ge harcamalarının artmasına,

dijitalleşmenin hızlanmasına ve yeşil dönüşüm süreçlerinin teşvik edilmesine de önemli katkılarda bulunabilir. OECD ülkelerinde yapılan araştırmalar, hedefe yönelik vergi teşviklerinin bilgi ve teknoloji yoğun sektörlerde yatırım hacmini ciddi ölçüde artırabildiğini ortaya koymuştur (OECD 2019: 65).

Vergi teşviklerinin başarısı, uygulama sürecinin tasarımına ve izleme mekanizmalarına bağlıdır. Etkin bir teşvik sistemi oluşturabilmek için, sağlanan avantajların açık ve ölçülebilir hedeflere dayanması, süre ve kapsam açısından net bir şekilde tanımlanması ve düzenli performans değerlendirmelerine tabi tutulması gerekmektedir (IMF 2019: 47-50). Aksi takdirde, kötü tasarlanmış veya süresi belirsiz teşvikler, kaynakların verimsiz alanlara yönelmesine, kamu maliyesinde açıkların büyümesine ve piyasa işleyişinin bozulmasına neden olabilmektedir.

Türkiye'de vergi teşvikleri, kalkınma politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak uygulanmaktadır. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile sağlanan vergi indirimleri, yatırım teşvik belgeleri kapsamında uygulanan destekler ve 5746 sayılı Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun gibi düzenlemeler, yatırım ortamının geliştirilmesine ve teknoloji odaklı büyümenin hızlandırılmasına hizmet etmektedir. Bununla birlikte, Organize Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgelerde sunulan vergi avantajları da bölgesel kalkınma açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

Özellikle Ar-Ge ve teknoloji geliştirme bölgelerinde uygulanan vergi muafiyetleri, girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesinde etkili olmuştur. Nitelikli işgücü çekme, patent üretimini artırma ve katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesini teşvik etme gibi hedeflerde somut ilerlemeler sağlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi 2023). Ancak bu tür teşviklerin kalıcı etkiler yaratabilmesi için, yalnızca başlangıç aşamasında değil, aynı zamanda büyüme ve olgunluk evrelerinde de destek mekanizmalarının devam ettirilmesi önem arz etmektedir.

Vergi teşviklerinin uluslararası uygulamalarında da çeşitlilik gözlemlenmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde, çevre dostu yatırımları teşvik etmek amacıyla karbon vergisi istisnaları ve yeşil teknoloji yatırımlarına yönelik vergi kredileri gibi yeni nesil teşvik araçları öne çıkmaktadır (European Commission,

2022: 55). Gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok doğrudan yabancı yatırım çekmek amacıyla kurumlar vergisi indirimleri ve ithalat vergisi muafiyetleri gibi geleneksel teşvikler tercih edilmektedir.

Başarılı bir vergi teşvik sistemi oluşturulurken göz önünde bulundurulması gereken temel ilkeler arasında şeffaflık, hedef odaklılık, süreklilik, performans ölçümü ve kamuoyu bilgilendirme mekanizmalarının varlığı yer almaktadır. OECD tarafından yapılan değerlendirmelerde, kamu bütçesinde gizli harcamalara yol açan, amacı ve etkisi belirsiz teşviklerin uzun vadede büyüme üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceği vurgulanmaktadır (OECD 2021: 90).

Son yıllarda Türkiye'de de teşviklerin etkinliğini artırmaya yönelik reform çalışmaları yürütülmektedir. Maliye politikalarında vergi harcaması raporlarının hazırlanması, teşviklerin bütçe üzerindeki yükünün hesaplanması ve etki değerlendirme mekanizmalarının oluşturulması yönünde adımlar atılmıştır. Bu sayede kamu kaynaklarının daha verimli kullanılması ve sağlanan teşviklerin ekonomik büyümeye olan katkısının artırılması hedeflenmektedir (European Commission 2022: 53).

Vergi teşvikleri yalnızca ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda sosyal refahın artırılmasının da önemli bir aracıdır. İstihdamı destekleyen, bölgesel farklılıkları azaltan ve teknoloji transferini hızlandıran vergi teşvikleri, kapsayıcı kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu etkilerin sürdürülebilmesi için teşviklerin düzenli olarak gözden geçirilmesi, ihtiyaçlara göre güncellenmesi ve sonuç odaklı performans kriterlerine dayalı olarak yönetilmesi gerekmektedir.

2.11.1. Vergi Teşvik Türleri

Vergi teşvikleri, ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda devletler tarafından kullanılan enstrümanlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerden sanayileşmiş ülkelere kadar pek çok devlet, yatırımı artırmak, istihdamı genişletmek, bölgesel kalkınmayı desteklemek ve stratejik sektörleri güçlendirmek amacıyla çeşitli vergi teşvik mekanizmalarına başvurmaktadır. Vergi teşvikleri sayesinde özel sektörün yatırım yapma iştahı artırılmakta, üretim kapasitesi genişletilmekte ve teknoloji transferi gibi dolaylı olumlu etkiler yaratılmaktadır

(James 2009: 22). Bu bağlamda teşvik politikaları, makroekonomik istikrarı güçlendiren, yerli ve yabancı sermaye için cazip yatırım ortamı oluşturan bir araç olarak da değerlendirilmektedir.

Vergi teşviklerinin uygulama biçimi ülkeden ülkeye ve hedeflenen kalkınma önceliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Bazı ülkelerde sabit sermaye yatırımlarına ağırlık verilirken, bazı ekonomilerde araştırma-geliştirme (Ar-Ge), yenilenebilir enerji, dijitalleşme veya ihracat gibi belirli alanlara yönelik vergi destekleri ön plana çıkmaktadır (OECD 2020: 59). Bu çeşitlilik, vergi teşviklerinin tek tip bir politika aracı olmadığını, aksine esnek ve ülke ihtiyaçlarına göre şekillenebilen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu farklılaşma, kamu politikalarının sektörel ve bölgesel önceliklere duyarlılığını da artırmaktadır.

Uygulamada vergi teşvikleri temel olarak iki ana eksende sınıflandırılabilir:

Yatırım ve üretim odaklı teşvikler: Sanayi yatırımlarını teşvik etmeyi amaçlayan bu tür destekler; vergi indirimi, yatırım indirimi, amortisman kolaylıkları, KDV istisnası, kurumlar vergisi muafiyeti gibi araçları içermektedir. Bu tür teşviklerin amacı, üretim kapasitesini artırmak, teknolojik modernizasyonu hızlandırmak ve sanayi altyapısını güçlendirmektir. Özellikle imalat sanayii ve ihracat odaklı yatırımlar bu kapsamdaki teşviklerden öncelikli olarak faydalanmaktadır.

Bölgesel ve sektörel odaklı teşvikler: Belirli bölgelerdeki kalkınma dengesizliklerini gidermek veya stratejik sektörlerde üretim ve istihdam yaratmak amacıyla sağlanan özel vergi avantajlarıdır. Bu kapsamda kalkınmada öncelikli yöreler, organize sanayi bölgeleri ve teknoloji geliştirme bölgeleri gibi alanlarda uygulanan teşvikler öne çıkmaktadır. Tarım, savunma sanayii, bilişim teknolojileri ve enerji gibi öncelikli sektörlere yönelik farklılaştırılmış destekler de bu grubun içindedir (Zee, Stotsky ve Ley 2002: 1493).

Vergi teşviklerinin etkili olabilmesi için yalnızca mali avantaj sunması yeterli değildir. Teşviklerin tasarım aşamasında hedef kitlelerin doğru belirlenmesi, uygulama sürecinde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine bağlı kalınması ve

sonuçlarının düzenli olarak ölçülmesi büyük önem taşımaktadır. Etki analizlerinin yapılmaması veya ölçüm kriterlerinin belirsizliği, teşviklerin verimliliğini azaltmakta ve kamu maliyesi üzerinde gereksiz yükler yaratabilmektedir. Bu nedenle, teşviklerin performans temelli uygulanması ve geri bildirim mekanizmalarının kurumsallaştırılması gereklidir (World Bank 2020: 81).

Vergi teşvikleri, yalnızca kısa vadeli ekonomik hareketlilik sağlamayı değil, aynı zamanda uzun vadeli yapısal dönüşümü desteklemeyi amaçlamalıdır. Bu çerçevede Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması, yüksek katma değerli sektörlerin büyümesi, çevre dostu üretim teknolojilerinin teşviki gibi uzun vadeli hedeflere yönelik teşviklerin önemi giderek artmaktadır. Ayrıca, yeşil büyüme, dijital dönüşüm ve küresel değer zincirlerine entegrasyon gibi çağdaş kalkınma alanlarında vergi teşviklerinin stratejik rolü daha fazla öne çıkmaktadır (UNCTAD 2019: 88). Bu bağlamda teşvik politikalarının, yalnızca iktisadi değil; aynı zamanda çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği de gözeten bir anlayışla şekillendirilmesi gerekmektedir.

Bu bölümde, uygulamada en sık rastlanan vergi teşvik türleri detaylı olarak ele alınacaktır. Her bir teşvik türü, uygulama yöntemleri, hedefleri ve ekonomik etkileri bakımından ayrı ayrı analiz edilecektir. Ayrıca bu teşviklerin kamu maliyesine etkisi ve kalkınma stratejileri ile olan ilişkisi çerçevesinde değerlendirmeler yapılacaktır.

2.11.1.1. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, işletmelerin yapmış oldukları yatırım harcamalarının belirli bir oranını gelir veya kurumlar vergisi matrahından düşmelerine imkân sağlayan önemli bir vergi teşvik mekanizmasıdır. Bu uygulama, yatırım maliyetlerini azaltarak yeni yatırımların teşvik edilmesini, teknolojik gelişimin hızlandırılmasını ve üretim kapasitesinin artırılmasını amaçlamaktadır (James 2009: 41).

Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından yatırım indirimleri, özel sektörün üretken yatırımlara yönelmesini destekleyen etkili bir politika aracıdır. Yatırım indirimleri sayesinde firmalar, özellikle uzun vadeli ve yüksek sermaye gerektiren projelere daha fazla kaynak ayırabilmektedir. Bu durum, ülkelerin üretim

yapısının modernleşmesine ve ihracat potansiyelinin artmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Yatırım indirimlerinin etkinliği büyük ölçüde tasarım özelliklerine bağlıdır. İndirimin oranı, kapsamı, uygulama süresi ve yararlanabilecek yatırım türlerinin belirgin bir şekilde tanımlanması yatırımcı güvenini artırmaktadır. Ayrıca, vergi indirimlerinin yalnızca sabit sermaye yatırımlarına değil, aynı zamanda Ar-Ge ve teknoloji geliştirme yatırımlarına da uygulanması, ekonomik büyümenin kalitesini yükseltici etkiler yaratmaktadır (Klemm 2010: 318).

Türkiye'de yatırım indirimi uygulamaları tarihsel olarak çeşitli değişimlere uğramıştır. 1930'lu yıllarda başlayan ilk teşvik düzenlemeleri, 1980'lerden itibaren ihracat odaklı büyüme modeline paralel olarak genişletilmiş, 2000'li yıllarda ise daha sistematik bir yatırım teşvik sistemi oluşturulmuştur (Yılmaz, 2020: 432–433). Bugün, yatırım teşvik belgeleri kapsamında yatırımcılar, sabit yatırım tutarlarına bağlı olarak kurumlar vergisinde önemli oranlarda indirim avantajı elde edebilmektedir.

Yatırım indirimlerinin uluslararası deneyimleri incelendiğinde, Güney Kore, İrlanda ve Singapur gibi ülkelerin kalkınma süreçlerinde bu tür teşviklerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu ülkeler, yatırım indirimlerini yüksek teknoloji ve ihracat odaklı sektörlere yönlendirerek, sanayi yapılarında hızlı ve kalıcı dönüşümler gerçekleştirmişlerdir (UNCTAD 2019: 122).

Bununla birlikte, yatırım indirimi gibi teşviklerin kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Etkin bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmadığı takdirde, kamu bütçesinde vergi harcaması yoluyla oluşan gelir kayıpları, beklenen ekonomik büyüme etkisini yaratmayabilir. Bu nedenle yatırım indirimleri, net ekonomik getirisi yüksek, stratejik öneme sahip sektörlere odaklanarak ve süreli olarak uygulanmalıdır (World Bank 2020: 77).

2.11.1.2. Kurumlar Vergisi İndirimi

Kurumlar vergisi indirimi, şirketlerin belirli yeni yatırımlarından elde ettikleri kazançların daha düşük bir oran üzerinden vergilendirilmesini sağlayan bir vergi teşvikidir. Bu uygulama, işletmelerin vergi yükünü azaltarak yatırım maliyetlerini

düşürmeyi ve böylece yatırım yapma kararlarını olumlu yönde etkilemeyi amaçlamaktadır. Nitekim yüksek kurumlar vergisi oranları yatırımları azaltıcı etki yapabilirken, kurumlar vergisi sistemindeki indirim ve istisnalar yatırımları teşvik edici bir rol oynayabilmektedir. Kurumlar vergisinde yapılan oran indirimlerinin özel sektörün yatırım iştahını artırarak istihdamı ve ekonomik büyümeyi destekleyebileceği de ekonomik literatürde vurgulanmıştır (Elmendorf ve Furman 2008: 4).

2000'li yıllarda uygulanan vergi reformları çerçevesinde, ülkemizde yatırımların vergisel teşvikinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Uzun yıllar yürürlükte kalan yatırım indirimi istisnasının kaldırılmasının ardından, yatırımları teşvik etmek için indirimli kurumlar vergisi sistemi getirilmiştir. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 32/A maddesi uyarınca, teşvik belgesi kapsamındaki yatırım harcamaları üzerinden hesaplanan bir yatırıma katkı tutarı belirlenmekte ve bu tutara ulaşılıncaya kadar ilgili yatırımın sağladığı kazançlar indirimli oranlı kurumlar vergisine tabi olmaktadır. Bu mekanizma sayesinde şirketler, belirli bir yatırım için devletçe karşılanacak vergi tutarı dolana kadar daha düşük efektif vergi oranı ödemektedir. Bölgesel ve sektörel teşvik mevzuatı uyarınca indirimli kurumlar vergisi oranı ve yatırıma katkı oranı, yatırımın yapıldığı bölgenin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekte; az gelişmiş bölgelerde şirketlere kurumlar vergisinde %90'a kadar indirim ve yatırım tutarının %70'ine kadar yatırıma katkı sağlanabilmektedir (Kalkınma Bakanlığı 2014: 130).

Kurumlar vergisi indirimi, ekonomik kalkınmayı hızlandırma ve uluslararası sermaye çekme hedefleri doğrultusunda önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Örneğin, 2006 yılında gerçekleştirilen kurumlar vergisi reformu ile genel oranının %30'dan %20'ye düşürülmesi, doğrudan yabancı yatırımları ve iç piyasada sabit sermaye yatırımlarını teşvik etmeyi amaçlayan bir politika olarak uygulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı 2014: 141). Yapılan çalışmalar, kurumlar vergisi yükünün azaltılmasının yatırım düzeyini artırma yönünde olumlu etkileri olabileceğini göstermektedir (Elmendorf ve Furman 2008: 4). Dolayısıyla, kurumlar vergisi indirimi şeklindeki teşvikler, devletin vergi yoluyla özel sektöre dolaylı destek sunarak üretim kapasitesini ve istihdamı yükseltmeyi hedefleyen bir kalkınma politikası aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu tür vergi teşvikleri, kamunun

vergi gelirlerinden vazgeçmesi anlamına geldiği için bir vergi harcaması niteliği taşır; dolayısıyla etkinliği ve maliyeti, sağladığı ekonomik faydalarla birlikte değerlendirilmektedir (OECD 2010: 24).

2.11.1.3. KDV İstisnası ve İadesi

Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası ve iadesi, ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, üretim ve yatırım maliyetlerini azaltmak amacıyla uygulanan dolaylı vergi destekleri arasında önemli bir yer tutmaktadır (Şahin 2017: 90).

KDV istisnası, belirli mal ve hizmet teslimlerinde vergi hesaplanmamasını sağlarken; KDV iadesi, yüklenilen ancak indirilemeyen vergi tutarlarının mükellefe iade edilmesi sürecini ifade etmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı 2023).

KDV teşvikleri, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu ile düzenlenmekte olup, özellikle ihracat işlemleri, yatırım teşvik belgeli makine ve teçhizat teslimleri, savunma sanayii projeleri gibi belirli ekonomik faaliyetlerde KDV istisnası uygulanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı 2023). Bu uygulamalar, yatırım ve üretim süreçlerindeki dolaylı vergi yükünü azaltarak, yatırımcıların ve üreticilerin finansman maliyetlerini hafifletmeyi amaçlamaktadır.

İhracat sektöründe KDV istisnası ve iadesi uygulamaları, uluslararası rekabet gücünün korunmasına katkı sağlamaktadır. İhracat işlemleri, KDV'den istisna tutulmakta; ihracatçılar yurt içinde satın aldıkları girdilere ödedikleri KDV'yi iade alma hakkına sahip olmaktadır. Bu sayede, ihracat maliyetleri düşürülmekte ve Türk firmalarının uluslararası pazarlarda rekabet gücü artırılmaktadır.

Yatırım teşvik belgeli projelerde yatırımcılar, makine ve teçhizat alımlarında KDV istisnası uygulaması sayesinde başlangıçtaki sermaye yükünü azaltabilmektedirler. Ayrıca büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar için yüklenilen ancak indirilemeyen KDV'nin nakden iadesi, yatırımcıların likidite sorunlarını azaltarak yatırım süreçlerini hızlandırmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2022: 99).

KDV iadesi süreçlerinde yaşanan idari gecikmeler ve belge yükü, yatırımcıların ve ihracatçıların maliyetlerini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkay ve Ünsal 2008: 90). Bu nedenle iade süreçlerinin

sadeleştirilmesi, dijital başvuru sistemlerinin yaygınlaştırılması ve risk bazlı denetim mekanizmalarının geliştirilmesi, vergi idaresi tarafından öncelikli reform alanı olarak belirlenmiştir. OECD'nin vergi politikaları raporlarında da KDV iade sistemlerinin etkinliğinin artırılmasının yatırım ve ticaret performansını doğrudan etkilediği vurgulanmaktadır (OECD 2022: 66).

KDV teşviklerinin sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmesi için, uygulamaların şeffaf, öngörülebilir ve mükellef dostu şekilde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

2.11.1.4. Gelir Vergisi Muafiyeti

Gelir vergisi muafiyeti, devletin belirli gelir unsurlarını vergi dışında tutarak ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, belirli grupları desteklemek veya sosyal amaçlara ulaşmak için uyguladığı doğrudan vergi teşviklerinden biridir. Bu muafiyetler, mükelleflerin vergi yükünü azaltarak tasarruf ve yatırım oranlarını artırmakta, aynı zamanda ekonomik büyüme üzerinde dolaylı bir etki yaratmaktadır.

Ülkemizde gelir vergisi muafiyetleri, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu kapsamında düzenlenmektedir. Kanunun çeşitli maddelerinde, genç girişimciler, ihracatçılar, Ar-Ge faaliyetlerinde bulunanlar ve serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler gibi belirli gruplara gelir vergisi muafiyeti sağlanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı 2023). Örneğin, genç girişimciler için sağlanan 29 yaş altı mükelleflere yönelik gelir vergisi muafiyeti uygulaması, yeni iş kurmayı teşvik eden önemli desteklerden biridir.

İhracat gelirlerinin desteklenmesi amacıyla da bazı kazançlar gelir vergisinden istisna tutulmaktadır. Özellikle serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, ürettikleri malların ihracından elde ettikleri kazançlar üzerinden gelir vergisi muafiyetinden yararlanabilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı 2022: 115).

Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine ilişkin muafiyetler ise, teknoloji geliştirme bölgelerinde ve Ar-Ge merkezlerinde faaliyet gösteren firmalara yönelik olarak uygulanmaktadır; 4691 sayılı Kanun'un Geçici 2. maddesi uyarınca, bu bölgelerde gerçekleştirilen Ar-Ge ve yazılım faaliyetlerinden elde edilen kazançlar gelir ve kurumlar vergisinden istisna edilmektedir (Gülpeşe, Çolakoğlu ve Kaya 2015: 92).

Gelir vergisi muafiyetlerinin etkinliği, sadece vergi yükünü azaltmakla sınırlı kalmayıp belirli stratejik alanlara yatırım yapılmasını özendirerek uzun vadeli ekonomik yapının güçlenmesine de hizmet etmektedir (Rakıcı 2004: 118).

2.11.1.5. Bölgesel ve Sektörel Vergi Teşvikleri

Bölgesel ve sektörel vergi teşvikleri, devletlerin iktisadi kalkınma hedefleri doğrultusunda coğrafi ve sektörel dengesizlikleri azaltmak amacıyla geliştirdiği doğrudan destek mekanizmaları arasında önemli bir yer tutmaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2019: 43).

Gelişmiş bölgelerle geri kalmış bölgeler arasındaki iktisadi farklılıkları azaltmak, işsizliği düşürmek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak amacıyla uygulanan bu tür teşvikler, vergi sistemleri içerisinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda stratejik sektörlerin desteklenmesi suretiyle ülkenin uluslararası rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir.

Türkiye'de bölgesel vergi teşvikleri, 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar kapsamında yürütülmektedir. Bu karar uyarınca ülke, sosyoekonomik göstergeler dikkate alınarak altı farklı bölgeye ayrılmıştır. Bölgelere göre farklılaştırılan teşvik oranları, kurumlar vergisi indirimi, KDV istisnası, sigorta primi işveren hissesi desteği ve faiz desteği gibi unsurları kapsamaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023). Özellikle beşinci ve altıncı bölgeler gibi görece az gelişmiş bölgelerde yatırım yapan işletmelere daha yüksek teşvik oranları ve daha uzun destek süreleri sunularak bölgesel kalkınmanın hızlandırılması hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı 2014: 85).

Bölgesel teşviklerin yanı sıra sektörel bazda da belirli öncelikli alanlara vergi teşvikleri sağlanmaktadır. Bilgi teknolojileri, savunma sanayii, yenilenebilir enerji, biyoteknoloji ve ilaç üretimi gibi yüksek katma değer yaratan sektörler gerek doğrudan vergi indirimi gerekse Ar-Ge destekleri yoluyla desteklenmektedir (Kutbay ve Öz 2017: 789). Bu sektörlerde sağlanan teşvikler, uzun vadeli ekonomik büyüme hedeflerine ulaşılması açısından kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca sektörel teşvikler, Türkiye'nin ihracat kompozisyonunun teknoloji yoğun mallar lehine değişmesine katkı sunmaktadır.

OECD raporlarına göre, bölgesel kalkınma politikalarında vergi teşviklerinin başarıya ulaşabilmesi için, altyapı yatırımları, insan sermayesi gelişimi ve finansmana erişim gibi tamamlayıcı politikalarla desteklenmesi gerekmektedir (OECD 2018: 65). Vergi teşvikleri, tek başına bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak için yeterli değildir; bu nedenle, teşvik paketlerinin kapsamlı bir kalkınma stratejisiyle entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde uygulanan bölgesel teşviklerin etkinliği, aynı zamanda bu bölgelerde yapılan kamu yatırımları, eğitim projeleri ve sosyal destek programlarının başarısıyla doğrudan ilişkilidir (Yıldız 2008: 290).

Bölgesel ve sektörel teşvik uygulamalarının uzun vadede sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabilmesi için, sağlanan desteklerin sonuçlarının düzenli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. World Bank raporları, etkili bölgesel kalkınma politikalarının ölçülebilir hedefler belirlemesi ve elde edilen çıktılara göre teşvik sistemlerini sürekli olarak yenilemesi gerektiğini vurgulamaktadır (World Bank 2020: 58). Bu çerçevede Türkiye'de de teşvik sisteminin esnek ve performansa dayalı bir yapıya kavuşturulması yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

2.11.1.6. Ar-Ge ve İnovasyon Teşvikleri

Ar-Ge ve inovasyon teşvikleri, bilgi temelli ekonomik yapının güçlendirilmesi, rekabet gücünün artırılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacıyla devletler tarafından uygulanan doğrudan destek mekanizmaları arasında yer almaktadır. Günümüzde ülkeler, yalnızca üretim kapasiteleriyle değil, yenilikçilik kapasiteleriyle de küresel rekabet ortamında öne çıkmaktadır. Bu nedenle Ar-Ge harcamalarının artırılması, inovasyon kültürünün geliştirilmesi ve teknoloji odaklı yatırımların teşvik edilmesi, kalkınma politikalarının merkezinde yer almaktadır.

Türkiye'de Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri için sağlanan teşvikler, 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu gibi mevzuatlar çerçevesinde yürütülmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı 2023). Bu düzenlemeler kapsamında, Ar-Ge ve tasarım merkezlerinde yürütülen projelere çeşitli vergi muafiyetleri ve indirimleri sağlanmakta; kurumlar vergisi indirimi, gelir vergisi stopajı teşviki,

sigorta primi desteği ve KDV istisnası gibi uygulamalarla firmaların Ar-Ge yatırımları desteklenmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023).

Ar-Ge teşvikleri yalnızca büyük ölçekli firmaları değil, aynı zamanda KOBİ'leri ve start-up girişimlerini de hedeflemektedir. Özellikle TÜBİTAK tarafından yürütülen destek programları ve KOSGEB'in Ar-Ge destekleri, küçük ve orta ölçekli işletmelerin inovasyon süreçlerine aktif katılımını teşvik etmektedir (TÜBİTAK 2022).

İnovasyonun teşviki açısından teknoparklar önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye'de teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren firmalara sağlanan gelir ve kurumlar vergisi muafiyetleri, hem girişimcilerin Ar-Ge projelerine yönelmelerini hem de teknoloji yoğun üretimi artırmalarını desteklemektedir (Tüm ve Dokuzoğlu 2020: 17). Teknoloji geliştirme bölgelerinde elde edilen kazançların belirli oranlarda vergiden istisna edilmesi, bilgi tabanlı girişimlerin sayısında artışa yol açmıştır.

OECD verilerine göre, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payının artırılması, uzun vadeli ekonomik büyüme ve yüksek verimlilik artışları için kritik önemdedir (OECD 2021: 112). Türkiye, son yıllarda Ar-Ge teşvik politikalarıyla bu alandaki yatırımlarını artırsa da GSYH içindeki Ar-Ge harcamaları oranı henüz gelişmiş ülkeler ortalamasının altında seyretmektedir. Bu durum, Ar-Ge ve inovasyon teşviklerinin daha da güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Ar-Ge ve inovasyon teşviklerinin etkinliğinin artırılabilmesi için, sağlanan desteklerin proje çıktıları ile ilişkilendirilmesi ve performans esaslı bir değerlendirme sisteminin oluşturulması gerekmektedir (Giray ve Ömür 2014: 50). Sadece vergi indirimi sağlamak yerine, yenilikçilik kapasitesi yüksek projelerin seçilmesi ve desteklenmesi, uzun vadeli ekonomik etkilerin güçlenmesini sağlayacaktır.

2.11.1.7. Gümrük Vergisi Muafiyeti

Gümrük vergisi muafiyeti, uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, yatırımların artırılması ve üretim maliyetlerinin azaltılması amacıyla devletler tarafından sağlanan önemli dolaylı vergi teşviklerinden biridir (Ateş 2017: 74).

Türkiye’de gümrük vergisi muafiyetleri, 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve ilgili mevzuatlar çerçevesinde yürütülmektedir. Ayrıca, 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile yatırım teşvik belgesi sahibi firmalara, yatırım kapsamında ithal edecekleri makine ve teçhizat için gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı 2023). Bu uygulama sayesinde, yatırımcılar ithalat aşamasında gümrük vergisi ödemekten muaf tutularak yatırım maliyetlerini düşürmekte ve yatırımlarını daha hızlı bir şekilde hayata geçirebilmektedirler.

Gümrük vergisi muafiyetinin yatırım kararları üzerindeki olumlu etkisi, özellikle Organize Sanayi Bölgeleri’ndeki firmaların finansal fizibilite analizlerinde net biçimde ortaya çıkmıştır. Çam ve Esengün (2011: 60), Osmaniye OSB’de yaptıkları saha çalışmasında, teşvik kapsamındaki makine ve ekipman ithalatında gümrük vergisi muafiyeti sayesinde yatırım projelerinin geri ödeme sürelerinin kısaldığını ve net bugünkü değer hesaplamalarının olumlu yönde etkilendiğini tespit etmişlerdir.

Dış ticaret politikaları çerçevesinde de gümrük vergisi muafiyeti, serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara ve ihracat odaklı üretim yapan kuruluşlara önemli avantajlar sunmaktadır. Serbest bölgelerde ithal edilen makine, ekipman ve hammaddeler, gümrük vergisi ve KDV'den muaf tutulmakta, böylece bu bölgelerde rekabetçi üretim koşulları oluşturulmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2022).

OECD’nin dış ticaret politikalarına ilişkin analizlerinde, gümrük vergisi muafiyetlerinin doğrudan yatırımları teşvik etmede ve küresel değer zincirlerine entegrasyonu artırmada önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (OECD 2021: 88). Ancak bu tür muafiyetlerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, ithalatın sadece yatırım ve üretim amaçlı kullanılması gerektiği, aksi halde yerli üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği belirtilmektedir.

Türkiye'de uygulanan gümrük vergisi muafiyeti sistemi, yatırım teşvik belgeli projelerle sınırlı tutulmakta ve ithal edilecek ürünlerin nitelik ve kullanım alanlarına ilişkin sıkı düzenlemelere tabi olmaktadır. Bu durum hem yatırım ortamını iyileştirmekte hem de sanayinin katma değerli üretime yönelmesini teşvik etmektedir (Kılıçaslan ve Kılıç 2016: 3975).

Etkin bir gümrük vergisi muafiyeti sistemi, yatırımların hızlandırılmasına, üretim maliyetlerinin azaltılmasına ve ihracatın artırılmasına doğrudan katkı sağlayarak iktisadi kalkınma hedeflerine hizmet etmektedir.

2.11.1.8. Vergi İndirimi

Vergi indirimi, devletlerin ekonomik büyüme, bölgesel kalkınma ve sektörel gelişmeyi teşvik etmek amacıyla sıkça başvurduğu dolaylı mali araçlardan biridir. Bu uygulama, mükelleflerin belirli koşulları sağlaması durumunda ödemeleri gereken vergi tutarında indirim yapılmasına imkân tanımaktadır. Yatırımcılar açısından vergi indirimi, yatırım maliyetlerini düşürerek yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyen kritik bir teşvik mekanizması olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de vergi indirimi uygulamaları, özellikle 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 32/A maddesi ile düzenlenmiştir. Yatırım teşvik belgesi sahibi mükellefler, belirli yatırım tutarları ve sektörlerde gerçekleştirdikleri yatırımlar için kurumlar vergisi oranlarında indirime hak kazanmaktadırlar (Gelir İdaresi Başkanlığı 2023). Bu sistemde yatırımın büyüklüğüne, bölgesine ve stratejik niteliğine göre indirim oranları değişmektedir.

Vergi indirimi mekanizmasının yatırımlar üzerindeki etkisine ilişkin yapılan çalışmalarda, özellikle sabit sermaye yatırımlarının finansmanında bu tür teşviklerin belirleyici olduğu ortaya konulmuştur (Zee vd., 2002: 152). Vergi indirimi, sadece sermaye maliyetlerini azaltmakla kalmamakta; aynı zamanda yatırımın geri dönüş süresini kısaltmakta ve firmaların risk algısını azaltmaktadır (Klemm 2010: 315).

OECD'nin 2021 tarihli raporunda da vergi indirimlerinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım girişlerini artırdığı, ancak etkili sonuçlar elde etmek için şeffaf ve öngörülebilir uygulamaların şart olduğu ifade edilmektedir (OECD 2021: 42).

Türkiye'de vergi indirimi sisteminin, 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile bölgesel farklılıkları azaltmaya yönelik olarak da yapılandırıldığı görülmektedir. Bu yapı, yatırımcılara sadece vergi indirimi sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal ve ekonomik dengesizliklerin giderilmesine de katkı sunmaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023).

Bu çerçevede, vergi indirimi teşviklerinin etkili olabilmesi için hem yatırımcıların finansal yapısına uygun şekilde tasarlanması hem de teşviklerin performans ölçümlerine dayalı olarak izlenmesi gerektiği konusunda akademik literatürde geniş bir uzlaşı bulunmaktadır (James 2013: 28).

2.11.1.8.1. Vergi İndiriminin Ekonomiye Etkisi

Vergi indirimleri, ekonomik canlanmayı teşvik etmek amacıyla uygulanan önemli maliye politikası araçları arasında yer almaktadır. Devletler, bireylerin harcanabilir gelirlerini artırmak ve işletmelerin yatırım maliyetlerini azaltmak suretiyle toplam talebi desteklemeyi hedeflemektedir. Özellikle durgunluk dönemlerinde yapılan vergi indirimi uygulamaları, tüketim ve yatırım eğilimlerinde artışa neden olarak ekonomik büyümeye katkı sunmaktadır (Mahdavi Kia ve Tanrıöven 2022: 1235).

Vergi indiriminin ekonomiye etkisi, iktisat literatüründe sıklıkla Laffer Eğrisi ile açıklanmaktadır. Arthur B. Laffer tarafından geliştirilen bu model, vergi oranları ile devletin elde ettiği toplam vergi geliri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Laffer Eğrisi ‘ne göre, vergi oranı sıfır olduğunda devletin vergi geliri bulunmamaktadır; ancak vergi oranı %100'e ulaştığında da bireylerin ve firmaların çalışma ve üretim motivasyonları ortadan kalkacağı için vergi geliri yine sıfırlanacaktır. Bu iki uç arasında, devletin vergi gelirini maksimize edebileceği bir optimal vergi oranı bulunmaktadır (Laffer 2004: 3).

Bu ilişkiyi görsel olarak ifade eden Laffer Eğrisi, aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

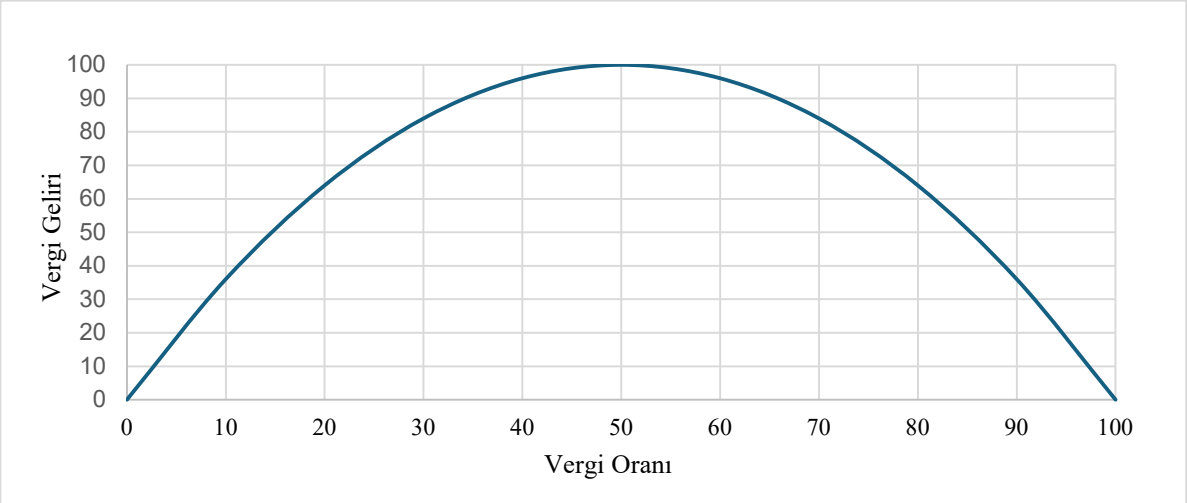

Şekil 2. Laffer Eğrisi

Kaynak: Laffer, Arthur B. (2004). "The Laffer Curve: Past, Present, and Future." The Heritage Foundation, No. 1765.

Laffer Eğrisi, vergi oranlarının çok yüksek seviyelerde iken vergi gelirlerini azaltabileceğini; optimal bir seviyeye kadar vergi oranı indiriminin ise vergi gelirlerini artırabileceğini göstermektedir (Kaynar-Bilgin 2018: 84).

Vergi indirimlerinin yatırımlar üzerindeki etkisi de dikkat çekicidir. Türkiye üzerine yapılan bir çalışmada, vergi teşviklerinin özellikle imalat sanayi sektöründe yatırımları artırdığı, buna karşın hizmet sektöründe sınırlı bir etki oluşturduğu görülmüştür (Dinçer 2011: 115). Bu durum, vergi indirimi politikalarının sektör bazlı farklılıklar dikkate alınarak tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1980'li yıllarda uygulanan vergi indirimleri, arz yönlü ekonomi politikalarının en bilinen örneklerinden birini oluşturmaktadır. Reagan yönetimi tarafından yapılan gelir vergisi indirimleri sonrasında büyüme oranlarında ve istihdam düzeylerinde önemli artışlar gözlenmiş, ancak aynı dönemde bütçe açıklarında da ciddi artışlar yaşanmıştır (Stiglitz 2015: 421).

Türkiye'de de vergi indirimi uygulamaları çeşitli dönemlerde ekonomik canlanmayı desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin, 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sonrasında otomotiv ve dayanıklı tüketim malları sektörlerinde uygulanan Katma Değer Vergisi (KDV) indirimi, kısa vadeli üretim ve

satış hacimlerinde önemli artışlar sağlamıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2010: 67).

Vergi indirimi uygulamalarının başarıya ulaşabilmesi için hedef kitlenin doğru belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle düşük ve orta gelir gruplarına yönelik yapılan KDV indirimlerinin, marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle toplam talep üzerinde daha güçlü bir etki yarattığı belirtilmektedir (Demir ve Balkı 2023: 324).

Vergi indiriminin kamu maliyesi üzerindeki etkileri de dikkate alınmalıdır. Kısa vadede bütçe gelirlerinde azalmaya yol açabilecek olan vergi indirimleri, orta ve uzun vadede genişleyen vergi matrahı ve artan ekonomik büyüme yoluyla telafi edilebilir. Ancak bu dengenin kurulabilmesi, makroekonomik istikrarın korunması ve kamu harcamalarının etkin bir şekilde yönetilmesine bağlıdır (Saraç 2019: 47).

2.11.1.8.2. Vergi İndirimlerinin Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Vergi indirimi politikaları, bireylerin ve işletmelerin tasarruf ve yatırım kararları üzerinde doğrudan etkili olan önemli araçlardan biridir. Vergi yükünün azaltılması, bireylerin elde ettiği gelir üzerinde daha fazla tasarruf yapabilmesine ve işletmelerin yatırım maliyetlerini düşürerek daha fazla yatırım gerçekleştirebilmesine imkân tanımaktadır (Mankiw 2021: 550).

Teorik çerçevede değerlendirildiğinde, tasarruf oranları üzerinde vergi indiriminin etkisi, gelir ve ikame etkilerinin büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir. Gelir etkisi, bireylerin daha yüksek harcanabilir gelire sahip olmasıyla birlikte tasarruflarını artırabileceklerini belirtirken; ikame etkisi, gelecekteki tüketimin bugünkü tüketime göre daha cazip hale gelmesi sonucu bireylerin daha fazla tasarruf yapmaya yönelmesini ifade eder. Dolayısıyla, vergi indirimi, ikame etkisi baskın olduğu durumlarda tasarruf oranlarını artırıcı bir rol oynamaktadır (Stiglitz 2015: 380).

Yatırımlar açısından bakıldığında, vergi oranlarının düşürülmesi işletmelerin kârlılık beklentilerini artırmakta ve yatırım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle kurumlar vergisi oranlarında yapılan indirimlerin, firmaların sermaye birikimi üzerinde önemli etkiler yarattığı, yapılan ampirik çalışmalarla ortaya

konmuştur (OECD 2020: 45). Düşük kurumlar vergisi oranları, yatırım maliyetlerini düşürerek firmaların daha fazla üretim kapasitesi oluşturmasına imkân sağlamaktadır.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar da vergi teşviklerinin yatırımlar üzerinde pozitif etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle sanayi sektöründe uygulanan vergi teşvikleri, firmaların sabit sermaye yatırımlarını artırmalarına katkıda bulunmuştur (Mahdavi Kia ve Tanrıöven 2022: 1242). Ancak bu etkinin sektörel farklılıklara bağlı olarak değiştiği ve bazı sektörlerde sınırlı kaldığı da gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte, vergi indirimlerinin tasarruf ve yatırım üzerindeki etkisi, uygulamanın süresine ve kapsamına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Geçici vergi indirimleri, çoğu zaman bireylerin kalıcı gelir algısını değiştirmediği için sınırlı bir tasarruf etkisi yaratabilirken; kalıcı vergi indirimi uygulamaları bireylerin uzun vadeli finansal davranışlarını değiştirme potansiyeline sahiptir (Elmendorf ve Furman 2008: 44).

Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından, tasarrufların artırılması ve yatırımların desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Vergi indirimleri bu hedeflere ulaşmada önemli bir araç olmasına rağmen, mali disiplini koruyacak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Aksi halde, kamu açıklarının artması ve makroekonomik istikrarın zedelenmesi gibi riskler ortaya çıkabilmektedir (Demirli 2011: 54).

2.11.1.8.3. Vergi İndirimlerinin Emek Arzı Üzerindeki Etkisi

Vergi indirimi politikaları, bireylerin emek arzı kararlarını doğrudan etkileyen önemli araçlar arasında yer almaktadır. Çalışanların elde ettiği gelir üzerinde uygulanan vergi oranlarının azaltılması, net gelir artışı sağlayarak bireylerin işgücü piyasasına katılım motivasyonunu artırabilmektedir (Mankiw 2021: 542).

İktisat literatüründe, vergi indiriminin emek arzı üzerindeki etkisi, ikame etkisi ve gelir etkisi çerçevesinde analiz edilmektedir. Vergi indirimi sonucunda, çalışmanın fırsat maliyeti azalmakta ve ikame etkisi baskın hale gelerek bireylerin daha fazla çalışmayı tercih etmelerine yol açabilmektedir. Ancak aynı zamanda gelir etkisi nedeniyle, belirli bir gelir seviyesine ulaşan bireylerin boş zaman talebinin artabileceği ve çalışma saatlerini azaltabilecekleri de ifade edilmektedir (Saez 2001: 215).

OECD tarafından yapılan araştırmalar, düşük ve orta gelir gruplarında vergi indiriminin emek arzını daha fazla teşvik ettiğini göstermektedir. Yüksek gelir gruplarında ise vergi oranlarındaki değişimlerin emek arzı üzerinde daha sınırlı etkiler yarattığı tespit edilmiştir (OECD 2019: 37).

Türkiye'de vergi yükünün işgücü arzı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, panel ekonometrik yöntemlerle incelendiğinde; vergi yükündeki artışların kısa dönemde istihdamı olumsuz etkilediği, uzun dönemde ise büyüme hızını yavaşlattığı ortaya konmuştur (Önder 2023: 390).

Türkiye'de 2008 yılında uygulamaya konulan Gelir Vergisi Reformu sonrasında, düşük gelirli kesimlerin vergi yükünde azalma sağlanmış, bu durum işgücü piyasasına katılım oranlarında kısmi artışlara yol açmıştır. Ancak yapısal işsizlik, kayıt dışılık gibi faktörler dikkate alındığında, vergi indiriminin etkilerinin sınırlı düzeyde kaldığı da gözlemlenmiştir.

Vergi politikalarının tasarımında emek arzını teşvik edici unsurların ön planda tutulması, ekonomik büyüme ve sosyal refahın artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle vergi indirimi politikalarının, sadece mali gelir hedeflerine değil, işgücü piyasası dinamiklerine de duyarlı bir şekilde kurgulanması gerekmektedir.

2.11.1.8.4. Vergi İndirimlerinin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi

Vergi indirimi politikaları, devletin vergi toplama kapasitesi ve mükellef davranışları üzerinde çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Özellikle vergi kayıp ve kaçakları gibi kamu gelirlerini tehdit eden unsurlar üzerinde vergi indirimlerinin nasıl bir etki yarattığı, maliye politikalarının etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır. Vergi oranlarının düşürülmesi, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu teşvik ederek kayıtlı ekonomiye katılımı artırabileceği gibi; bazı durumlarda kamu gelirlerini azaltarak vergi tabanında daralma riskini de beraberinde getirebilmektedir (OECD 2017: 45).

Teorik yaklaşımlara göre, yüksek vergi oranları mükellefler üzerinde vergi kaçakçılığına yönelme eğilimini güçlendirmekte, dolayısıyla vergi kaybını artırmaktadır. Buna karşılık, daha makul seviyelere çekilen vergi oranları, bireylerin vergi kaçırma motivasyonunu azaltarak vergi uyumunu güçlendirebilmektedir (Alm

2012: 32). Vergi indirimi yoluyla vergiye uyumun artırılması, hem vergi kayıp-kaçak oranlarının düşmesine hem de uzun vadede vergi gelirlerinde artış sağlanmasına katkıda bulunabilir.

Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında, özellikle doğrudan vergilerdeki yüksek vergi oranlarının, kayıt dışı çalışmayı ve beyan dışı gelir elde etmeyi teşvik ettiği görülmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yayımlanan 2021 tarihli Vergi Uyum Raporu'na göre, vergi oranlarının düşürülmesinin ardından beyan edilen gelirlerde artış gözlenmiş, mükelleflerin vergiye uyum davranışlarında iyileşme kaydedilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı 2021). Örneğin, 2006 yılında kurumlar vergisi oranının %30'dan %20'ye düşürülmesi sonrasında, vergi tahsilatında beklenenden yüksek artışlar kaydedilmiş ve vergi tabanının genişlediği görülmüştür.

Bununla birlikte, vergi indiriminin vergi kayıp ve kaçakları üzerinde kalıcı bir iyileşme sağlayabilmesi için, diğer tamamlayıcı politika araçları ile desteklenmesi gerekmektedir. Etkin bir vergi denetim mekanizması, mükellefler için güçlü bir caydırıcılık unsuru oluştururken; adil ve şeffaf bir vergi sistemi algısı, bireylerin vergiye gönüllü uyumlarını artırmaktadır (Gezgin 2019: 36). Türkiye'de vergi kaybı ve kaçağıyla mücadelede yalnızca oran indirimi değil, aynı zamanda idari kapasitenin güçlendirilmesi ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejilerinin etkin şekilde uygulanması gerektiği çeşitli raporlarda vurgulanmaktadır (TÜRMOB 2022: 38).

Vergi indiriminin bir diğer önemli etkisi, ekonomik aktörlerin kayıtlı faaliyet yürütme kararları üzerinde belirleyici olmasıdır. Kayıt dışı faaliyetlerin azalması hem vergi gelirlerinin artmasına hem de sosyal güvenlik primlerinin düzenli tahsiline katkı sağlar. Bu bağlamda vergi indirimi uygulamaları, doğrudan mali gelirleri artırmanın yanı sıra dolaylı olarak istihdamı, üretimi ve sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanını destekleyici bir rol oynar (Elgin 2012: 243).

Uluslararası karşılaştırmalar da vergi indirimlerinin etkisini desteklemektedir. OECD ülkelerinde yapılan karşılaştırmalı analizlerde, vergi oranlarında yapılan makul düzeydeki indirimlerin, orta ve uzun vadede vergi gelirlerinde artış sağlayabileceği, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü azaltabileceği ve ekonomik büyümeyi destekleyebileceği tespit edilmiştir (OECD 2017: 112).

Ancak vergi indirimi politikalarının tasarımında mali disiplinin korunması büyük önem arz etmektedir. Kayıp ve kaçağı azaltma hedefiyle gerçekleştirilen vergi indirimlerinin, bütçe açıklarını artırmaması için dikkatli bir şekilde planlanması gerekmektedir. Aksi halde kısa vadede kayıtlı ekonomiye katılım artsa dahi, kamu finansmanı üzerindeki baskılar nedeniyle ekonomik istikrar zarar görebilmektedir.

2.11.1.9. Faiz Desteği

Faiz desteği, devletin yatırımcıların veya üreticilerin kullandıkları kredilerin faiz yükünü hafifletmek amacıyla sunduğu dolaylı bir teşvik mekanizmasıdır. Bu tür destekler, özellikle yatırım projelerinin finansman maliyetlerini azaltarak yatırımların hayata geçirilmesini kolaylaştırmakta ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Karakurt 2012: 161).

Faiz desteği uygulamaları, maliye politikası araçları içerisinde hem dolaylı bir sübvansiyon yöntemi olarak hem de piyasaya müdahale etmeksizin finansmana erişimi kolaylaştıran bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Devlet, yatırımcılara doğrudan nakdi bir teşvik sunmak yerine, kredi faizlerinin belirli bir kısmını karşılayarak özel sektör yatırımlarının hızlanmasına katkıda bulunur. Böylelikle hem kamu bütçesi üzerindeki yük doğrudan artırılmadan destek sağlanır hem de özel sektör dinamiklerinin korunması hedeflenir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2022).

Türkiye'de faiz desteği uygulamaları, özellikle kalkınmada öncelikli bölgelerde yatırımları teşvik etmek amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Yatırım Teşvik Sistemi kapsamında verilen faiz destekleri, yatırımcıların finansman maliyetlerini düşürerek yatırım kararlarını hızlandırmakta ve bölgesel kalkınma hedeflerine hizmet etmektedir. 2012 yılında uygulamaya konulan yeni teşvik sistemiyle birlikte faiz desteği, bölgesel gelişmişlik düzeyine göre farklı oranlarda uygulanmaya başlanmış ve özellikle 5. ve 6. bölge illerinde yatırım cazibesini artırmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı 2021).

Akademik literatürde de faiz oranlarındaki azalmaların KOBİ kredilerini ve dolayısıyla yatırım hacmini artırdığı tespit edilmiştir; Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre düşük faizli kredi koşulları, yatırım projelerinin finansmanına

erişimi kolaylaştırarak yatırım aktivitelerini olumlu yönde etkilemektedir (Apan ve İslamoğlu 2017: 3295).

Bununla birlikte faiz desteklerinin etkinliğini artırmak için belirli koşulların sağlanması önem arz etmektedir. Desteklerin sektörel ve bölgesel ihtiyaçlara göre tasarlanması, kaynakların etkin kullanımını sağlamakta ve ekonomide istenen yatırım çeşitliliğini teşvik etmektedir. Aksi takdirde, homojen uygulamalar beklenen yatırım artışını sağlamamakta ve kaynak israfına yol açabilmektedir.

Faiz desteği uygulamalarının uluslararası örnekleri incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelerde bu tür teşviklerin sıklıkla kullanıldığı, ancak mali disiplin açısından dikkatli yönetilmediği durumlarda kamu açıklarını artırma riski taşıdığı görülmektedir (World Bank 2019). Bu nedenle faiz desteği politikalarının sürdürülebilir bütçe çerçevesinde uygulanması, destek miktarlarının hedef odaklı belirlenmesi ve etkinliklerinin düzenli olarak ölçülmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de faiz desteği uygulamaları, özellikle sanayi, tarım ve enerji gibi stratejik sektörlerde üretimi teşvik etmek amacıyla çeşitlendirilmiş ve özel sektör yatırımlarının finansal erişimini güçlendirmiştir. Ancak uzun vadeli etki analizlerinin yapılması ve desteklerin ekonomiye net katkısının şeffaf raporlanması, kamu kaynaklarının etkin kullanımının izlenebilmesi açısından kritik önemdedir.

2.11.1.10. Yatırım Yeri Tahsisi

Yatırım yeri tahsisi, ekonomik kalkınmayı teşvik etme amacı güden önemli bir teşvik aracıdır. Devletler, stratejik sektörlerde yatırım yapılması için uygun yerler tahsis ederek, yatırımcıların daha verimli ve rekabetçi bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamayı hedefler. Bu uygulama, üretim maliyetlerini düşürmenin yanı sıra bölgesel kalkınmayı destekleyen altyapı yatırımlarının yönlendirilmesini de sağlar. Yatırım yeri tahsisi, özellikle kalkınmada öncelikli bölgelerde ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, istihdam yaratmak ve altyapı yatırımlarını etkinleştirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2022: 75).

Yatırım yeri tahsisi, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak için etkili bir araç olabilir. Türkiye'de son yıllarda uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, özellikle gelişmiş bölgelerle geri kalmış bölgeler arasındaki ekonomik uçurumu kapatmaya yönelik stratejiler içermektedir. Bu bağlamda, belirli bölgelerde yatırımların teşvik

edilmesi, hem yerel ekonomilerin büyümesine katkı sağlamakta hem de bölgesel eşitsizliği azaltmaya yardımcı olmaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2021: 52). Yatırım yeri tahsisinin doğru bir planlamayla yürütülmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin temel bileşeni hâline gelebilir.

Yatırım yeri tahsisi, yalnızca fiziki alanların yatırımcılara sunulması anlamına gelmez. Aynı zamanda bu alanların gerekli altyapılarla donatılması, iş gücü talepleri ile uyumlu bir eğitim altyapısının sağlanması ve yerel işgücü piyasasıyla entegrasyonun güçlü olması gerekmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, sadece fiziksel mekân sağlayarak değil; aynı zamanda üretim faktörlerinin uyum içinde çalışabileceği ekosistemleri oluşturarak yatırımın verimliliğini artırır. Türkiye'de organize sanayi bölgeleri (OSB) bu tür yatırım yerlerinin en yaygın örneklerinden biridir. OSB'ler, yatırımcılar için uygun altyapı sağlamakta ve aynı zamanda yerel istihdamı artırmakta, teknolojik gelişmelerin yayılmasına da zemin hazırlamaktadır.

Bir diğer önemli husus ise yatırım yerlerinin stratejik olarak belirlenmesidir; yatırımcıların sektörel ihtiyaçları, lojistik avantajlar, yerel iş gücü olanakları ve bölgenin genel kalkınma düzeyi göz önünde bulundurularak tahsis yapılmalıdır. Bu noktada sektörel kümelenme potansiyelleri dikkate alınmalı ve sinerji yaratacak yatırımlara öncelik verilmelidir. Aynı zamanda çevresel etkiler ve sürdürülebilirlik unsurları da dikkate alınmalı, doğa dostu yatırımlar teşvik edilmelidir (Akdeve ve Karagöl 2013: 340). Bu yaklaşım hem çevresel sorumluluk hem de yeşil kalkınma hedefleri doğrultusunda stratejik planlamayı zorunlu kılmaktadır.

Yatırım yeri tahsisinin başarıya ulaşabilmesi için, devletin yalnızca yer tahsisi yapmakla kalmaması, aynı zamanda yatırımcılar için gerekli destekleyici hizmetleri sunması gerekmektedir. Bu hizmetler arasında, finansman desteği, vergi indirimleri, eğitim ve teknik destek gibi unsurlar yer alır. Ayrıca, yatırımların izlenebilirliğini sağlamak amacıyla vergi denetimi ve düzenlemeler de etkin bir şekilde uygulanmalıdır (Eser 2022: 56). Bu denetim mekanizmaları, kaynakların etkin kullanımını sağlarken aynı zamanda kamu harcamalarının verimliliğini de artırır. Ayrıca yatırımların performans göstergelerine dayalı olarak değerlendirilmesi, tahsis edilen alanların üretkenliğini artırabilir.

Yatırım yeri tahsisinin kalkınmaya katkısının maksimize edilebilmesi için merkezi yönetimin yerel aktörlerle iş birliği içerisinde çalışması kritik önemdedir. Yerel yönetimler, bölgenin ihtiyaçlarını daha iyi tanımlayabilmekte ve yatırımcılara bölgeye özgü çözümler sunabilmektedir. Bu nedenle, yatırım tahsis politikalarının yerel düzeyde planlanması, kalkınmanın tabana yayılması açısından önemli bir politika aracı hâline gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VERGİLENDİRME POLİTİKALARI VE VERGİ TEŞVİKLERİNİN İKTİSADİ KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİNİN ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Türkiye'de Vergilendirmenin ve Vergi Teşviklerinin Kalkınmaya Etkisi

Türkiye'de vergilendirme politikaları, kamu finansmanını güçlendirmenin yanı sıra iktisadi kalkınmayı desteklemek amacıyla stratejik araçlar olarak kullanılmıştır. 2010–2023 döneminde vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı %17,8'den %25,1'e yükselerek kamu yatırımlarının finansmanını sürdürülebilir kılmıştır (TÜİK 2023: 45). Bu artış, özellikle enerji, ulaştırma ve sağlık altyapısı projelerine kaynak aktarımını mümkün kılmış; böylece makroekonomik istikrar ve uzun dönemli büyüme performansı olumlu etkilenmiştir (TÜİK 2023: 56).

Özel sektör yatırımını teşvik etmek amacıyla, 2012'den itibaren "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" çerçevesinde sunduğu KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti ve indirimli kurumlar vergisi gibi unsurlarla teşvik belgeli sabit yatırımların tutarı 35 milyar TL'den 92 milyar TL'ye çıkarılmıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023: 12). Bu mekanizmalar, özellikle 5. ve 6. bölgelere yapılan yatırımlarda bölgesel gelişmişlik farklarını azaltarak, yıllık ortalama %7 ek sermaye birikimi ve yaklaşık 1,2 milyon yeni istihdam yaratılmasına imkân tanımıştır (HMB 2023: 15).

Yenilikçi üretim kapasitesini güçlendirmek üzere uygulanan Ar-Ge teşvikleri, 5746 sayılı Kanun kapsamında Ar-Ge harcamalarının %150'sine kadar gider indirimi ve teknopark muafiyetleri sağlamaktadır. Son on yılda Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı %0,45'ten %1,05'e çıkarak toplam 37 milyar TL'ye ulaşmış, özel sektörün Ar-Ge personel sayısı 100 bine yaklaşmıştır (Gelir İdaresi Başkanlığı 2022).

Bu gelişme, yüksek katma değerli ürün ihracatının artmasına ve uluslararası rekabet gücünün güçlenmesine doğrudan katkıda bulunmuştur.

İstihdam faturası üzerinden uygulanan SGK işveren primi desteği ve gelir vergisi stopajı muafiyetleri, özellikle imalat ve hizmet sektörlerinde kayıtlı iş gücünün korunmasını ve genişlemesini sağlamıştır. 2015–2023 döneminde teşvikli sektörlerde yıllık istihdam artışı ortalama %4,2 düzeyinde gerçekleşirken, teşvik dışı sektörler %2,8 büyümüş; pandemi şokuna rağmen teşvikli firmalar iş gücünü olumlu tutarak sosyal istikrarın korunmasına yardımcı olmuştur (TÜİK 2024: 29).

Bu bütüncül yaklaşım, Türkiye'de vergi oranlarını ve teşvik mekanizmalarını dengeli bir şekilde kullanmanın hem kamu maliyesinin güçlendirilmesi hem de özel sektörün büyüme, yenilikçilik ve istihdam yaratma kapasitesinin artırılması açısından etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

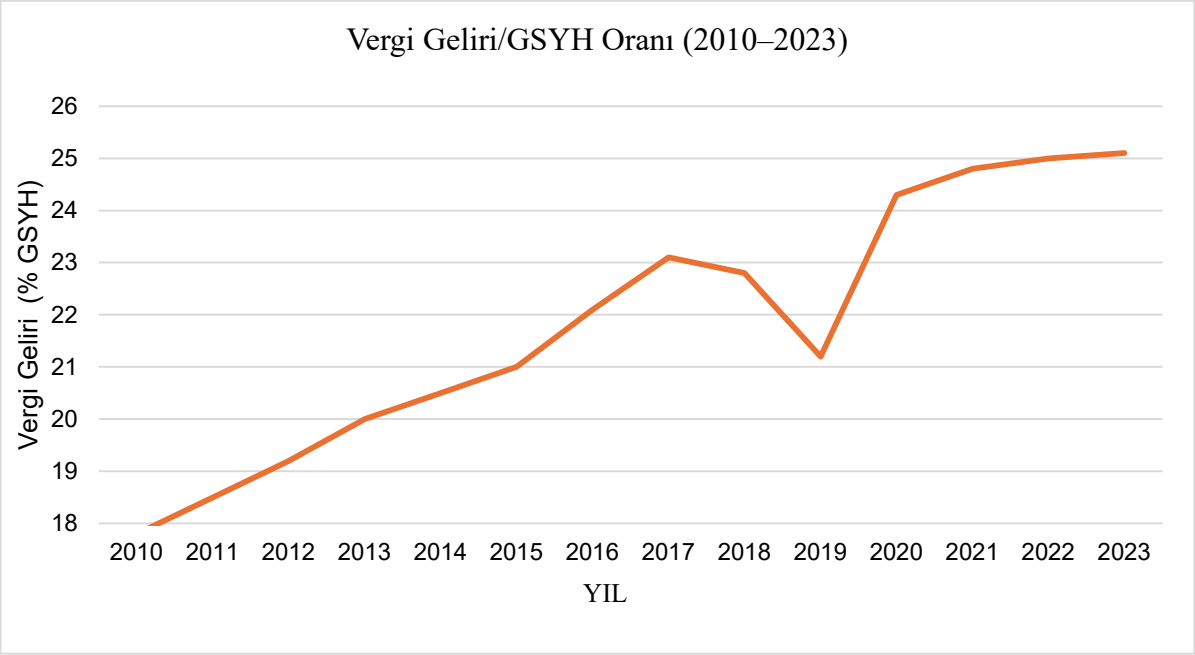

Grafik 5. Vergi Geliri/GSYH Oranı (2010–2023)

Kaynak: TÜİK, Devlet Hesapları Raporu 2023

Türkiye'de vergi gelirlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı, mali kapasitenin ve kamu politikalarının sürdürülebilirliğini yansıtan temel göstergelerden biridir. 2010 yılında bu oran %17,8 seviyesindeyken, izleyen yıllarda kademeli bir artış eğilimi göstermiş; özellikle mali disiplinin güçlendirildiği, vergi tabanının

genişletildiği ve dijital denetim sistemlerinin yaygınlaştırıldığı bir dönemin ardından 2018 yılında %23,1'e ulaşmıştır. Bu artış, vergi sisteminin ekonomik büyüme süreciyle uyumlu şekilde genişlediğini ve kamu gelirlerinin verimliliğinin arttığını ortaya koymaktadır.

2020 yılında küresel COVID-19 pandemisinin etkisiyle uygulanan vergi ertelemeleri, geçici muafiyetler ve ekonomik daralma, vergi gelirlerinin GSYH'ye oranında düşüşe yol açmış ve oran %21,2 seviyesine gerilemiştir. Ancak bu dönem sonrası alınan toparlayıcı önlemler, ekonomik aktivitenin yeniden canlanması ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede elde edilen başarılar neticesinde 2021–2023 döneminde oran yeniden yükselmiş ve %25,1 seviyesine çıkmıştır. Bu yükseliş yalnızca mali kaynakların artırılması açısından değil; aynı zamanda vergi sisteminin krizlere karşı dayanıklılığı ve esnekliğini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Vergi/GSYH oranındaki bu artış, kamu harcamalarının finansmanında önemli bir kaynak yaratmış; özellikle altyapı yatırımları, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kalkınma öncelikli alanlara aktarılan kaynakların artırılmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, vergi gelirlerindeki her puanlık artışın ekonomik büyümeye dolaylı katkıları da göz ardı edilmemelidir. TÜİK verilerine göre, vergi/GSYH oranındaki her yüzde bir puanlık artış, milli gelire yıllık yaklaşık 0,05 puan ek büyüme katkısı sağlamaktadır (TÜİK 2023). Bu veri, vergi politikalarının yalnızca mali değil, aynı zamanda makroekonomik istikrar ve büyüme üzerindeki etkilerini de ortaya koymaktadır.

Söz konusu göstergeler, kamu finansman sisteminin etkinliğinin artırılmasının ve vergi politikalarının büyüme stratejileriyle uyumlu kurgulanmasının kalkınma süreci için ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir. Vergi gelirlerinin hem oransal hem de mutlak olarak artırılması, yalnızca devletin mali kapasitesini değil, aynı zamanda kamusal hizmetlerin kalitesini ve toplumun devlete olan güvenini de pekiştirmektedir.

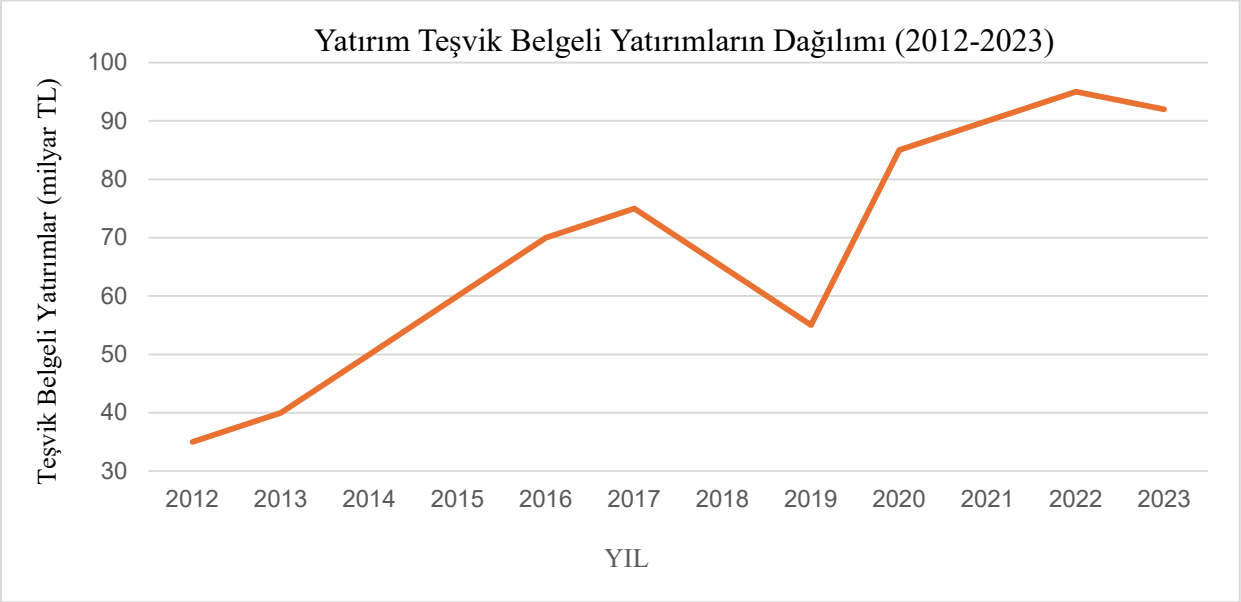

Grafik 6. Yatırım Teşvik Belgeli Yatırımların Dağılımı (2012–2023)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yatırım Teşvik Sistemi Uygulama Rehberi 2023

2012 yılında 35 milyar TL seviyesinde olan teşvik belgeli yatırım tutarı, izleyen yıllarda uygulanan geniş kapsamlı yatırım teşvik politikaları sayesinde istikrarlı bir artış göstermiş; 2018 itibarıyla 75 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu büyüme, teşvik sisteminin sermaye yatırımları üzerindeki itici gücünü yansıtmakta olup, özel sektörün yatırım kararlarında kamu desteklerinin belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin neden olduğu ekonomik belirsizlikler nedeniyle geçici bir gerileme yaşansa da 2021–2023 döneminde teşvik belgeli yatırımlar 85–95 milyar TL aralığında istikrar kazanmıştır. Bu rakamlar, kamu müdahalesinin yatırım eğilimlerini dengeleyici etkisini ve yatırımcı güvenini pekiştirici fonksiyonunu göstermektedir.

Bölgesel kalkınma politikaları açısından incelendiğinde, 5. ve 6. Bölgelerdeki teşvikli yatırım payı dikkat çekici biçimde artış göstermiştir. 2012 yılında bu bölgelerin toplam içindeki payı %10 seviyesindeyken, 2023 itibarıyla %18'e yükselmiştir. Bu artış, kamu otoritesinin bölgesel dengesizliği azaltma konusundaki kararlılığını ve teşvik sisteminin mekânsal eşitsizlikleri dengeleyici rolünü ortaya koymaktadır. Özellikle sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde

uygulanan ilave vergi avantajları, yatırım yeri tahsisleri ve istihdam destekleri, sermaye hareketliliğini bu alanlara yönlendirmiştir.

Sektörel dağılım açısından değerlendirildiğinde, teşvik belgeli yatırımların %45'inin imalat sanayine yöneldiği, bunu %25 ile enerji, %15 ile lojistik ve %15 ile turizm-hizmet sektörlerinin izlediği görülmektedir. Bu yapı, teşvik sisteminin hem sanayi üretimini hem de altyapı ve hizmet sektörlerini destekleyen dengeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. İmalat sanayine sağlanan destekler, ithalat bağımlılığını azaltıcı ve ihracat kapasitesini artırıcı etkiler üretirken, enerji sektöründeki yatırımlar ise enerji arz güvenliğinin sağlanması ve yenilenebilir kaynakların kullanımının yaygınlaştırılması açısından stratejik bir rol üstlenmektedir.

Sabit sermaye oluşumuna yıllık ortalama %7 oranında ek katkı sağladığı hesaplanan bu teşvik mekanizmaları, doğrudan üretken yatırımları artırmanın yanı sıra, istihdamı da önemli ölçüde etkilemiştir. Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre, teşvik belgeli yatırımlar sayesinde 2012–2023 döneminde ilgili sektörlerde toplam 1,2 milyon kişilik yeni istihdam yaratılmıştır. Bu veri, teşvik politikalarının sadece ekonomik büyüklüklere değil, aynı zamanda toplumsal refah göstergelerine de doğrudan katkı sağladığını göstermektedir (HMB 2023).

Teşvik sisteminin bu denli güçlü sonuçlar üretebilmesi, yalnızca sağlanan mali avantajlara değil; aynı zamanda izleme, denetim ve performans değerlendirme süreçlerinin kurumsallaştırılmasına da bağlıdır. Bu kapsamda, bölgesel yatırım etkilerinin sektörel bazda ölçülmesi ve teşviklerin ihtiyaç odaklı yeniden yapılandırılması, kamu kaynaklarının etkin kullanımı açısından kritik bir öneme sahiptir.

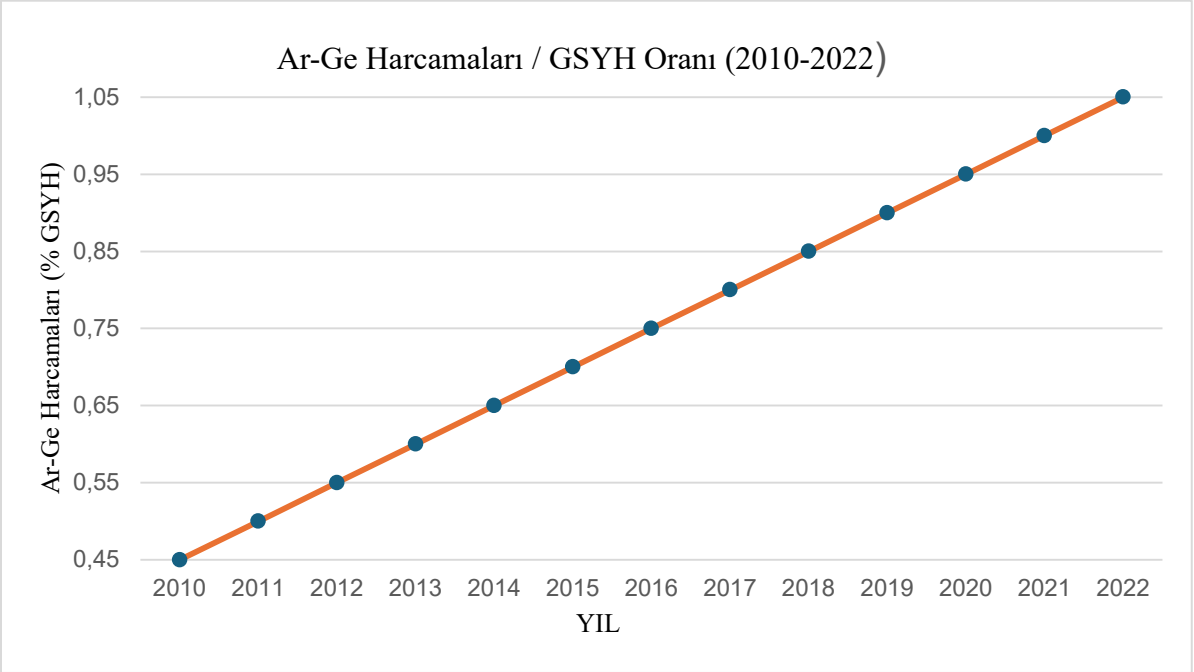

Grafik 7. Ar-Ge Harcamaları/GSYH (2010–2022)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Ar-Ge Teşvik Raporu 2022

2010 yılında gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYH) %0,45'i düzeyinde gerçekleşen Türkiye'nin Ar-Ge harcamaları, izleyen yıllarda uygulanan vergi teşvikleri, teknopark politikaları ve kamu destek programları sayesinde istikrarlı bir yükseliş göstermiştir. Bu oran 2016'da %0,75'e, 2020'de %0,95'e ve 2022 itibarıyla %1,05 seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu artış, Türkiye'nin bilgi temelli ekonomi yolunda attığı adımların somut bir göstergesi olarak değerlendirilmekte olup, araştırma ve yenilik kapasitesinin güçlendiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar Türkiye, OECD ortalaması olan %2,5'in gerisinde kalsa da son beş yılda ortalama %8'lik reel büyüme kaydederek Ar-Ge harcamasını 37 milyar TL seviyesine taşımayı başarmıştır (GİB 2022).

Bu gelişmenin arka planında, özel sektöre yönelik Ar-Ge teşviklerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle teknoparklar bünyesindeki vergi muafiyetleri, kurumlar vergisi istisnaları, KDV muafiyetleri ve Ar-Ge harcamalarına yönelik %150 oranında gider indirimi, firmaların Ar-Ge yatırım kararlarını olumlu yönde şekillendirmiştir. 2010–2022 dönemi arasında özel sektörün Ar-Ge harcamalarının yaklaşık 3,5 kat artması, bu teşviklerin yatırım davranışları üzerinde belirleyici bir

etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde, Ar-Ge personel sayısı da hızlı bir artış göstermiş; 2022 yılı itibarıyla 100 bine yaklaşmıştır. Bu artış yalnızca teknik kapasitenin yükselmesine değil, aynı zamanda istihdam yapısının bilgi yoğun sektörlere doğru dönüşümüne de katkı sağlamaktadır.

Artan Ar-Ge harcamalarının ekonomik etkileri sadece iç piyasayla sınırlı kalmamış; dış ticaret yapısında da nitelikli dönüşümler yaratmıştır. Özellikle yüksek teknolojili ürün ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, 2010 yılında %1,2 seviyesindeyken, 2022 itibarıyla %3,8'e yükselmiştir (TÜİK 2023). Bu artış, Türkiye'nin düşük ve orta teknolojiye dayalı üretim yapısından, daha yüksek katma değer üreten sektörlere doğru yöneldiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ar-Ge yatırımlarının teşvikiyle birlikte savunma sanayi, bilişim teknolojileri, ilaç ve biyoteknoloji gibi stratejik sektörlerde dışa bağımlılık azalırken, ihracatta marka ve teknoloji yoğunluklu ürünlerin payı giderek artmaktadır.

Türkiye’nin bu süreçte kat ettiği mesafe önem arz etmekle birlikte, mevcut seviyenin küresel rekabet ortamında yeterli olmadığı da açıktır. Ar-Ge harcamalarının GSYH’ye oranını artırma hedefi doğrultusunda, özel sektör teşviklerinin yanı sıra kamu finansmanının da artırılması; üniversite-sanayi iş birliğinin güçlendirilmesi ve yüksek teknolojiye yönelik girişimcilik ekosisteminin desteklenmesi gerekmektedir. Bilgi üretimi ve teknolojik yetkinlik, kalkınmanın uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır.

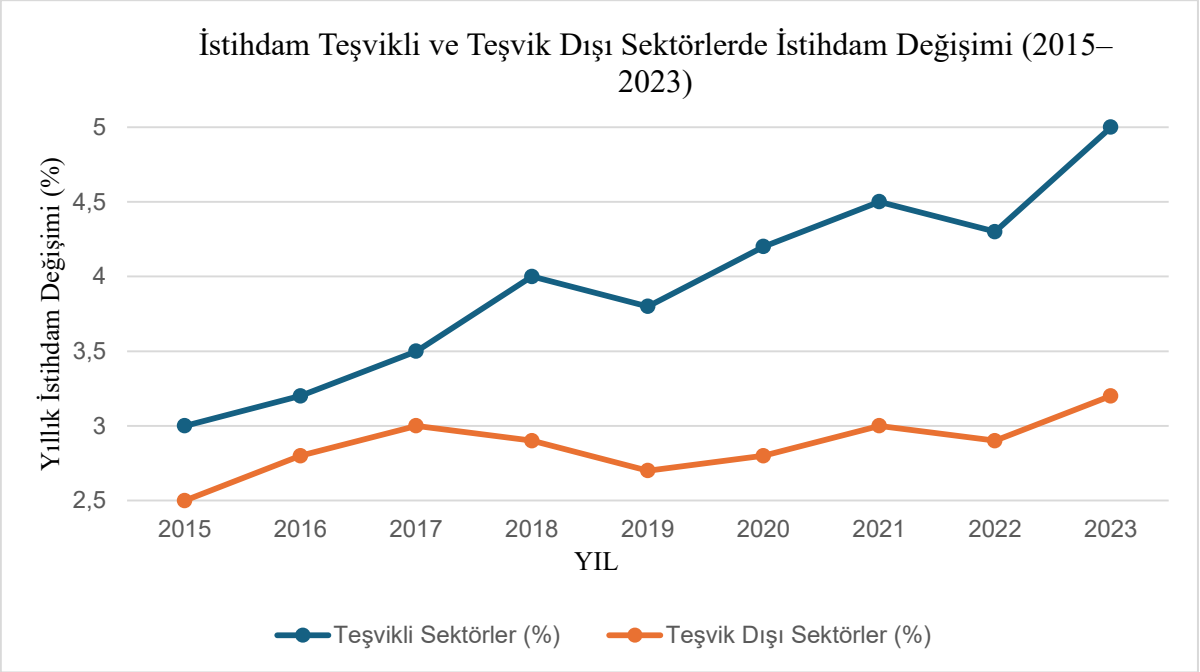

Grafik 8. Teşvikli ve Teşvik Dışı Sektörlerde İstihdam Değişimi (2015–2023)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü Piyasası İstatistikleri 2024

2015–2018 dönemi, Türkiye'de teşvikli sektörlerde istihdam artışının %12 seviyesinde gerçekleştiği, dinamik bir büyüme sürecini yansıtmaktadır. Bu dönemde uygulanan vergi indirimi, işveren prim desteği ve bölgesel teşvik paketleri sayesinde, özellikle imalat sanayii ve hizmet sektörlerinde iş gücü talebinde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Ekonomik büyüme ile paralel seyreden bu istihdam artışı, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına ve işsizlik oranlarının düşürülmesine de katkı sağlamıştır.

2019–2020 yıllarında ise küresel ekonomik yavaşlamanın ve pandemi koşullarının etkisiyle iş gücü piyasasında daralma yaşanmış, teşvikli sektörlerde istihdam büyümesi geçici olarak duraksamıştır. Buna rağmen, 2021–2023 döneminde ekonomik toparlanma süreci ile birlikte teşvik kapsamındaki firmalar, genel ortalamanın üzerinde bir performans sergileyerek işe alım süreçlerini hızlandırmıştır. Bu süreçte teşvikli firmaların istihdam artış hızının, teşvik dışı firmalara kıyasla ortalama %8 daha yüksek gerçekleşmesi, kamu politikalarının iş gücü üzerindeki pozitif etkisini ortaya koymaktadır.

Özellikle SGK işveren primi desteği ve stopaj muafiyetleri gibi doğrudan istihdamı hedefleyen uygulamalar, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için kritik bir maliyet avantajı yaratmıştır. Bu destekler sayesinde, yeni personel istihdam etme maliyeti düşmüş, kayıtlı istihdamın artması teşvik edilmiş ve işgücüne katılım oranlarında olumlu yönde bir ivme yakalanmıştır. Söz konusu desteklerin hem kadın istihdamını hem de genç işgücü katılımını artırıcı etkileri de çeşitli istatistiksel analizlerde gözlemlenmiştir (TÜİK, 2024).

3.2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergilendirme ve Vergi Teşviklerinin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri

Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde vergilendirme politikaları ve vergi teşvik mekanizmaları, ekonomik büyüme, yatırımların yönlendirilmesi, istihdamın artırılması ve sosyal refahın sağlanması gibi kalkınma hedefleri doğrultusunda stratejik bir rol üstlenmektedir. AB içinde yer alan ülkelerin farklı ekonomik yapıları ve kalkınma düzeyleri, uygulanan vergi politikalarının çeşitlenmesine neden olmakta ve bu farklılıklar Avrupa genelindeki ekonomik uyum politikalarını doğrudan etkilemektedir.

Vergi gelirlerinin GSYH içindeki oranı, ülkelerin kamu hizmetlerini ne ölçüde vergisel kaynaklarla finanse ettiklerini ortaya koyarken; teşvik sistemleri ise devletin belirli ekonomik faaliyetleri destekleme biçimini temsil etmektedir. AB'de uygulanan vergi teşvikleri genellikle yatırım, araştırma-geliştirme, yeşil dönüşüm ve bölgesel kalkınma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde, AB seçilmiş ülkelerinin vergi politikaları ile vergi teşviklerinin kalkınma üzerindeki etkileri grafikler eşliğinde değerlendirilmektedir.

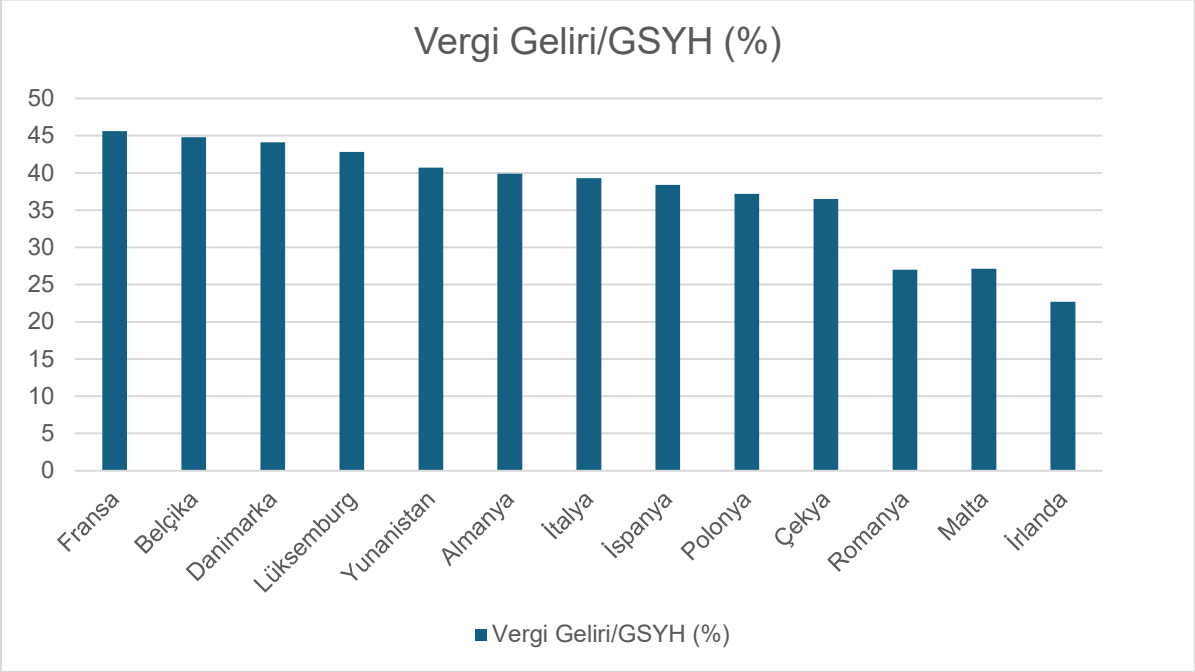

Grafik 9. AB Seçilmiş Ülkelerinde Vergi Geliri/GSYH Oranı (2023)

Kaynak: Eurostat 2023

AB üyesi ülkelerde vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı, mali sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme hedefleri açısından temel göstergelerden biridir. Aşağıdaki grafik, Eurostat (2023) tarafından sağlanan verilere dayanarak, AB seçilmiş ülkelerinin vergi gelirlerinin milli gelire oranını göstermektedir.

AB seçilmiş ülkelerinde vergi geliri oranlarında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Fransa (%45,6), Belçika (%44,8) ve Danimarka (%44,1) gibi ülkeler, yüksek vergileme düzeyleri ile geniş sosyal politikaları ve kamu yatırımlarını finanse etmektedirler. Buna karşılık İrlanda (%22,7), Romanya (%27,0) ve Malta gibi ülkeler, düşük vergi yükü ile yabancı yatırım çekmeyi hedefleyen bir strateji benimsemektedir. Bu farklılaşma, AB içinde kamu finansmanı ve kalkınma modellerinin ne ölçüde çeşitlilik gösterdiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Eurostat 2023).

Vergi teşvikleri, AB içinde bölgesel kalkınma politikalarının önemli bir parçasını oluşturmakta ve yatırımları artırma noktasında kritik rol oynamaktadır.

Avrupa Yatırım Bankası (EIB 2023) tarafından hazırlanan grafik, teşvik uygulanan bölgelerde yatırım hacmindeki artışı göstermektedir.

Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla çeşitli vergi teşvikleri uygulamaktadır. Bu teşvikler; Ar-Ge faaliyetleri için sağlanan vergi kredileri, yenilenebilir enerji yatırımlarına tanınan gelir vergisi indirimleri ve belirli mal ve hizmetler için uygulanan katma değer vergisi (KDV) istisnaları gibi araçlarla firmaların yatırım maliyetlerini azaltarak özel sektör yatırımlarını teşvik etmektedir. OECD'nin 2025 yılı değerlendirmesine göre, kurumsal gelir vergisi teşvikleri son dönemde daha da yaygınlaşmış ve bu teşviklerin hedefleme yapısı, çevresel sürdürülebilirlik ve dijital dönüşüm gibi stratejik alanlarla daha uyumlu hale getirilmiştir (OECD 2025).

Vergi teşviklerinin kamu maliyesine etkisi ise Eurostat tarafından yayımlanan verilerle izlenebilmektedir. 2023 yılında AB27 genelinde vergi gelirlerinin gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı %39,0 olarak gerçekleşmiştir (European Commission 2023). Bu oran, önceki yıllara göre bir düşüşe işaret etmekte olup, uygulanan vergi muafiyetleri ve indirimlerin bütçe gelirleri üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Ancak bu uygulamaların yatırım ortamını iyileştirerek uzun vadede büyümeyi destekleyici bir araç olarak işlev gördüğü değerlendirilmektedir.

Vergi teşviklerinin yatırım hacmi üzerindeki etkisine dair kapsamlı ve bölgesel düzeyde veri sunan çalışmalardan biri, Avrupa Yatırım Bankası'nın (EIB) yayımladığı Investment Report 2023/2024 başlıklı rapordur. Raporda yer alan ve doğrudan hükümetler tarafından sağlanan yatırım hibelerinin GSYH'ye oranlarını gösteren grafik, 2019–2022 döneminde bu desteklerin AB genelinde ve farklı bölgelerdeki seyrini ortaya koymaktadır. Bu dönemde AB genelinde yatırım hibelerinin GSYH'ye oranı %0,6'dan %1,3'e yükselmiştir. Güney Avrupa'da bu oran %0,8'den %2,1'e çıkarken; Orta ve Doğu Avrupa'da %0,5'ten %1,1'e, Batı ve Kuzey Avrupa'da ise %0,7'den %1,0'a ulaşmıştır (European Investment Bank 2023).

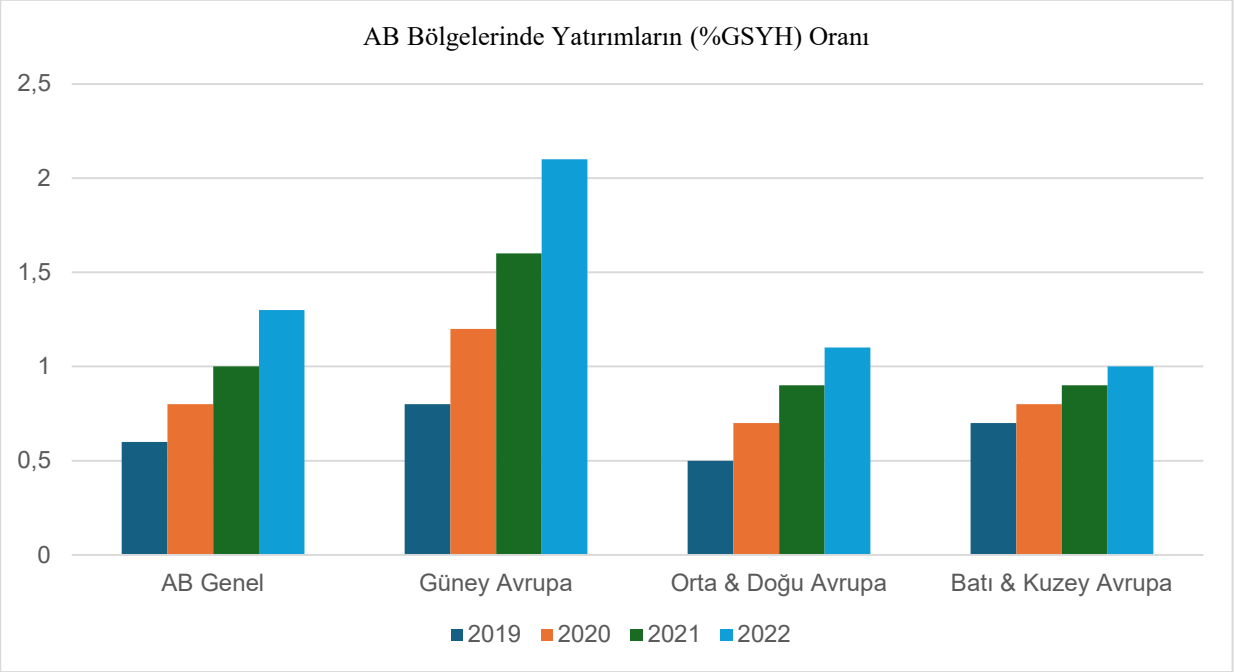

Grafik 10. 2019–2022 Döneminde AB Bölgelerinde Yatırım Hibelerinin GSYH'ye Oranı

Kaynak: European Investment Bank (EIB), Investment Report 2023/2024

Bu veriler, kamu desteklerinin yatırım üzerindeki bölgesel etkilerini açıkça göstermektedir. Güney Avrupa ülkelerinde enerji, dijital altyapı ve sürdürülebilir ulaşım gibi alanlara yönelik yüksek tutarlı hibeler dikkat çekerken; Orta ve Doğu Avrupa'da özellikle KOBİ'lerin üretim kapasitelerini artırmaya yönelik desteklerin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Batı ve Kuzey Avrupa'da ise daha çok Ar-Ge yatırımlarını destekleyen nitelikte teşvikler uygulanmıştır.

Vergi teşviklerinin yatırım üzerindeki etkisinin sürdürülebilir olabilmesi için bu araçların hedefe yönelik, izlenebilir ve diğer kamu destek mekanizmalarıyla koordineli şekilde uygulanması gerekmektedir. AB düzeyinde yürütülen Uyum Politikası çerçevesinde bu tür desteklerin bütüncül kalkınma stratejileriyle entegre edilerek kullanımı, kamu kaynaklarının etkinliğini artırmakta ve yatırım ortamının istikrarını güçlendirmektedir.

Tablo 4. Ülkelere göre toplam vergi geliri, 2020-2023 (milyon euro)

	2020	2021	2022	2023
Belçika	229.177,7	250.657,2	274.039,8	292.623,9
Bulgaristan	23.227,7	26.795,8	33.002,0	34.843,7
Çek Cumhuriyeti	89.452,6	98.585,2	114.561,6	127.322,5
Danimarka	167.614,1	184.796,2	184.800,0	188.736,0
Almanya	1.612.652,0	1.747.866,0	1.852.590,0	1.917.448,0
Estonya	10.952,8	12.432,9	14.173,0	15.431,9
İrlanda	83.265,1	99.517,6	115.881,1	123.452,8
Yunanistan	83.319,0	91.903,0	104.754,0	108.615,0
İspanya	468.267,0	528.950,0	574.012,0	628.283,0
Fransa	1.223.272,6	1.326.274,8	1.424.969,5	1.455.038,0
Hırvatistan	23.549,5	26.595,8	30.439,4	35.715,4
İtalya	791.669,0	869.213,0	934.972,0	992.119,0
Kıbrıs	9.030,7	10.525,5	11.937,7	13.761,8
Letonya	11.739,2	12.690,7	14.211,1	16.255,7
Litvanya	18.060,3	20.500,2	23.974,0	27.073,5
Lüksemburg	28.345,9	31.708,2	34.135,5	37.415,9
Macaristan	60.506,6	63.501,3	71.928,9	84.094,2
Malta	4.790,1	5.420,7	5.935,2	6.561,3
Hollanda	360.920,0	389.572,0	429.861,0	457.397,0
Avusturya	186.768,3	204.468,6	222.676,4	236.950,8
Polonya	217.421,1	243.829,2	263.469,4	312.748,6
Portekiz	87.189,7	96.378,0	106.276,3	116.608,5
Romanya	71.325,4	78.998,3	95.821,1	109.392,8
Slovenya	20.621,4	23.556,7	25.404,9	28.083,9
Slovakya	36.977,2	40.579,6	45.494,9	53.172,1
Finlandiya	120.365,0	130.505,0	139.608,0	144.350,0
İsveç	238.577,7	268.051,7	275.518,8	262.484,2
İzlanda	7.997,0	8.959,1	11.650,5	12.608,9
Norveç	177.736,2	244.075,3	361.398,6	282.384,1
İsviçre	229.543,4	243.750,9	267.986,4	276.187,5

Kaynak: Eurostat,2024

Yukarıdaki tabloda AB'ye üye ülkelerin 2020-2023 yılları arası toplam vergi gelirleri gösterilmiştir. En fazla vergi gelirine sahip ülke Almanya olarak görülmektedir. Onu Fransa ve İtalya izlemektedir. En az vergi gelirine sahip ülke ise Malta'dır. Onu İzlanda ve Kıbrıs takip etmektedir.

3.3. Asya-Pasifik ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergilendirme Politikaları ile Teşviklerin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri

Asya-Pasifik ve gelişmekte olan ülkeler, iktisadi kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla son yıllarda kamu maliyesi politikalarında yeniden yapılanma süreçlerine girmiştir. Bu süreçte, özellikle vergi tabanının genişletilmesi, vergi gelirlerinin sürdürülebilirliği ve özel sektör yatırımlarının desteklenmesine yönelik

vergi teşviklerinin artırılması dikkat çekmektedir. Vergi sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve teşvik mekanizmalarının uygulanması, sadece kamu gelirlerinin artışı açısından değil, aynı zamanda bölgesel kalkınma dengesizliklerinin giderilmesi ve ihracata dayalı büyümenin desteklenmesi açısından da önem taşımaktadır.

OECD'nin 2024 yılında yayımladığı Revenue Statistics in Asia and the Pacific raporuna göre, 2022 yılında Asya-Pasifik bölgesindeki 36 ekonomide ortalama vergi geliri/GSYH oranı %19,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, OECD ortalaması olan %34,0 ve Latin Amerika ve Karayipler (LAC) ortalaması olan %21,5'in altında kalmaktadır (OECD, 2024). Bölge içindeki farklılıklar oldukça çarpıcıdır: Japonya (%34,1) ve Kore (%32,0) gibi gelişmiş ekonomilerde vergi gelirleri GSYH'nin önemli bir kısmını oluştururken; Sri Lanka (%7,4), Bangladeş (%7,5) ve Pakistan (%10,0) gibi ülkelerde bu oran son derece düşüktür. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde vergi tabanının darlığı, kayıt dışı ekonomi ve kurumsal kapasite yetersizlikleriyle ilişkilendirilmektedir.

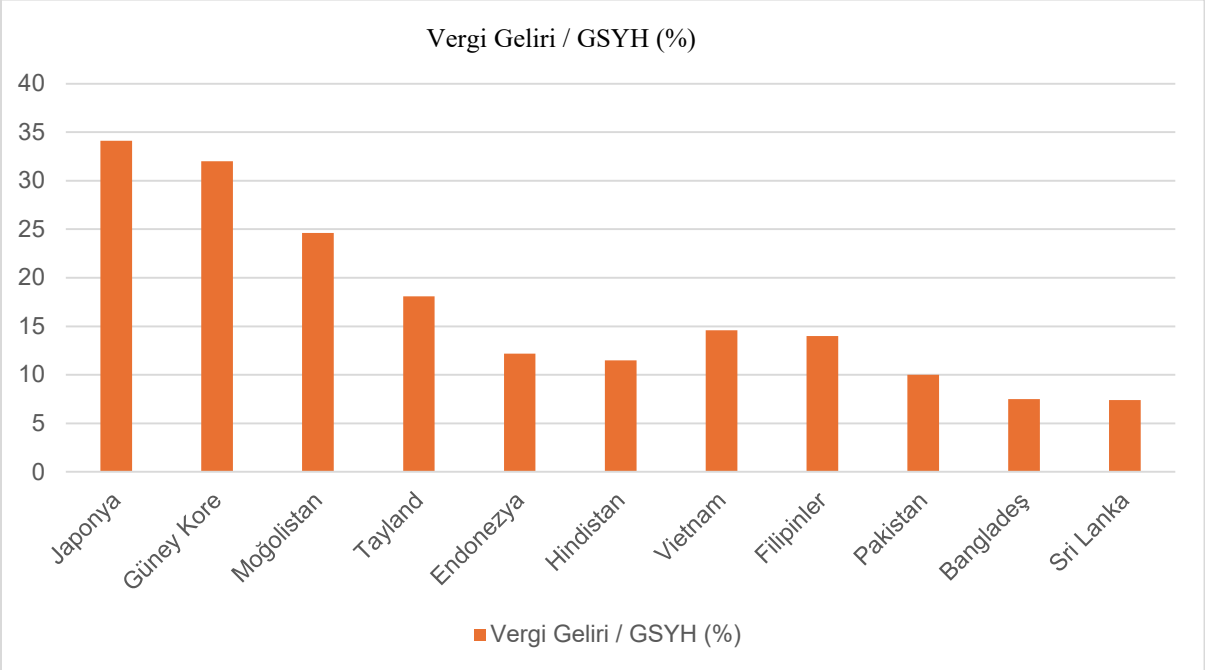

Grafik 11. Asya-Pasifik Ülkelerinde Vergi Geliri/GSYH Oranları (2022)

Kaynak: OECD (2024), Revenue Statistics in Asia and the Pacific 2024.

Bu veriler, kalkınma hedeflerine ulaşmak isteyen ülkeler için kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının, mali özerklik açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu ülkelerin iktisadi kalkınma sürecinde, yalnızca dış borçlanmaya dayalı finansman modellerinden ziyade, iç kaynak mobilizasyonuna yönelmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

İktisadi kalkınmanın bir diğer bileşeni olan sanayi ve teknoloji yatırımlarında, Ar-Ge harcamalarının önemi giderek artmaktadır. UNCTAD'ın 2023 yılında yayımladığı Asia-Pacific Trade and Investment Report raporuna göre, Çin, Hindistan, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler Ar-Ge harcamalarını vergi muafiyetleri, amortisman kolaylıkları ve kamu destekli fonlarla artırmayı başarmıştır (UNCTAD 2023). Bu ülkelerde Ar-Ge yatırımlarıyla ihracat hacmi arasında güçlü bir pozitif ilişki tespit edilmiştir.

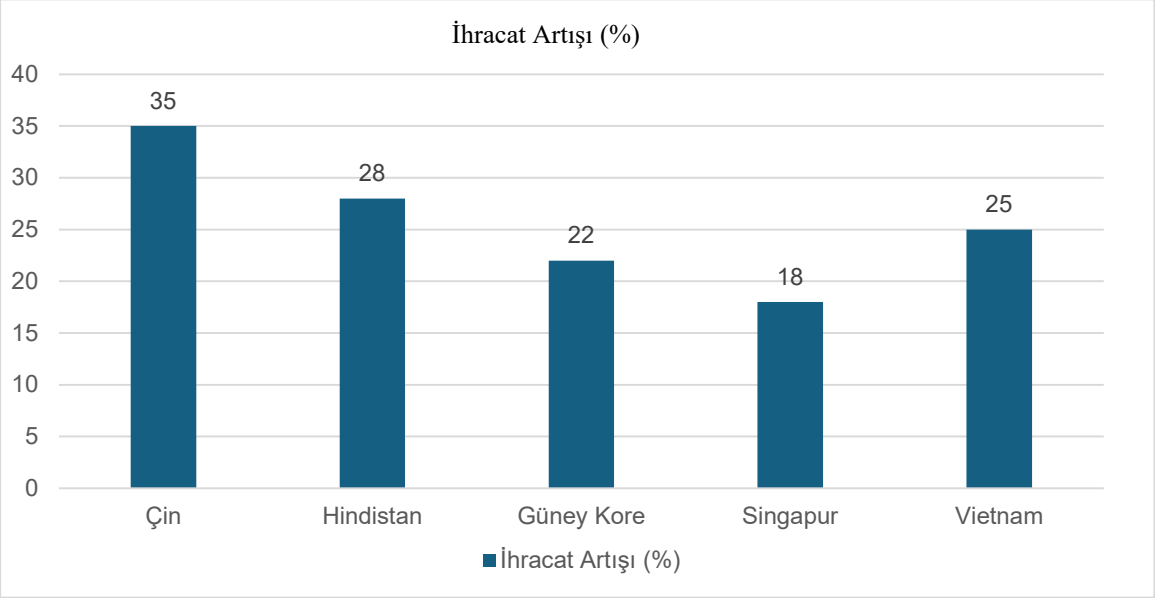

Grafik 12. Seçilmiş Ülkelerde Ar-Ge Teşvikleri ve İhracat Artışı (2018–2022)

Kaynak: UNCTAD (2023), Asia-Pacific Trade and Investment Report.

Özellikle Çin, 2018–2022 döneminde uyguladığı yüksek teknoloji odaklı teşvik programları sayesinde, toplam ihracat hacmini önemli ölçüde artırmıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından, bu tür teşviklerin sadece ihracat performansını değil, aynı zamanda istihdam yaratma ve teknoloji transferi kapasitesini de güçlendirdiği görülmektedir.

Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin yalnızca vergi gelirlerini artırmaya değil, aynı zamanda bu gelirleri nasıl kullandıklarına da odaklanmaları gerektiği açıktır. Kamu harcamalarının niteliği, özellikle Ar-Ge, dijital altyapı ve ihracat destek programlarına yönlendirilmesi, iktisadi kalkınmanın hızlanması açısından kritik önemdedir.

3.4. Amerika Kıtası'nda Vergilendirme ve Vergi Teşviklerinin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Amerika kıtası, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri aynı coğrafyada buluşturan yapısıyla iktisadi kalkınma yaklaşımlarında önemli çeşitlilik göstermektedir. Kamu maliyesi politikaları ve vergi teşvik sistemleri, bu çeşitliliğin en somut yansımalarından biridir. Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi yüksek gelirli ülkelerde vergi gelirlerinin düzeyi ve yapısı, kurumsal vergi idaresi, mali sürdürülebilirlik ve sektörel teşvikler açısından gelişmiş bir çerçeveye sahiptir. Buna karşılık Latin Amerika ve Karayipler (LAC) bölgesindeki birçok ülke, düşük vergi tabanı, yüksek kayıt dışı ekonomi oranı ve yetersiz teşvik altyapısı nedeniyle daha kırılgan bir mali yapı sergilemektedir (OECD 2024a: 4).

OECD'nin yayımladığı Revenue Statistics in Latin America and the Caribbean raporuna göre, 2022 yılı itibarıyla LAC bölgesinde vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı ortalama %21,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde OECD ülkeleri ortalaması %34,0'tır. Kanada'da bu oran %33,8, ABD'de ise %27,6 düzeyindedir (OECD 2024a: 6; OECD 2024b: 3; OECD 2024c: 3). Brezilya %33,3 ile LAC ortalamasının üzerinde yer alırken, Meksika %17,7 ile altındadır. Bu oranlar kıta genelinde hem gelişmişlik düzeyi hem de vergi toplama kapasitesi bakımından önemli farklara işaret etmektedir.

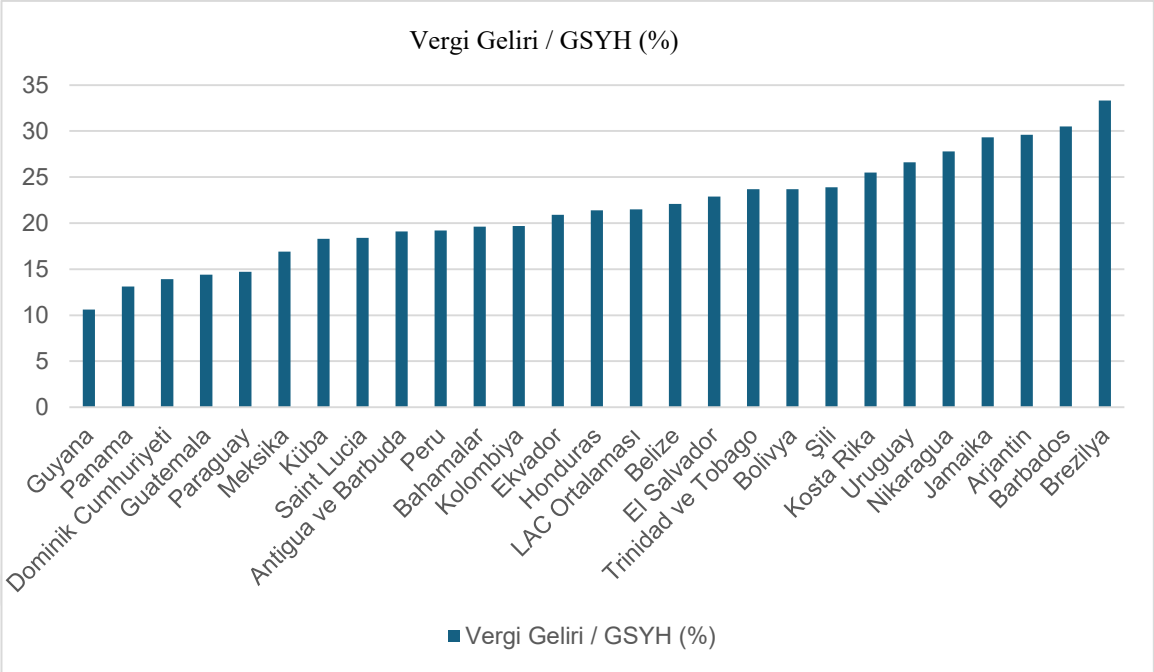

Grafik 13. Amerika Kıtası'nda Vergi Geliri / GSYH Oranları (2022)

Kaynak: OECD (2024a: 6)

Vergi gelirlerinin büyüklüğü kadar, bu gelirlerin ne şekilde kullanıldığı da iktisadi kalkınma sürecinde belirleyicidir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ülkelerde araştırma-geliştirme faaliyetlerine yönelik vergi muafiyetleri, yatırım kredileri ve amortisman kolaylıkları yoluyla özel sektör yatırımları teşvik edilmekte; bu durum, üretim kapasitesinde artış ve teknolojik dönüşüm gibi olumlu sonuçlar doğurmaktadır (OECD 2024b: 5; OECD 2024c: 4). Bu ülkelerde Ar-Ge harcamalarının büyük bölümü doğrudan vergi avantajlarıyla ilişkilidir ve özel sektörün yenilikçi projelere yönelmesini kolaylaştırmaktadır.

Latin Amerika'da ise vergi teşviklerinin ağırlıklı olarak bölgesel kalkınma, ihracat artışı ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi doğrultusunda kurgulandığı görülmektedir. Inter-American Development Bank ve Dünya Bankası'nın yayımladığı çalışmalarda, bu teşviklerin sanayi bölgeleri, ulaşım altyapısı ve kırsal kalkınma gibi alanlarda sabit sermaye yatırımlarını desteklediği belirtilmektedir. Örneğin Şili ve Kolombiya'da uygulanan teşvik programları sonucunda, 2018–2022 döneminde özel sektör yatırımlarında %20'ye varan artışlar gözlemlenmiştir (Inter-American Development Bank 2023: 14).

Tablo 5. Latin Amerika'da Yatırım Teşviklerinin Yatırım Hacmine Etkisi (2018–2022)

Ülke	2018 (Milyon $)	2019 (Milyon $)	2020 (Milyon $)	2021 (Milyon $)	2022 (Milyon $)
Arjantin	1.200	1.350	1.100	1.400	1.600
Brezilya	2.500	2.700	2.300	2.800	3.000
Şili	900	950	850	1.000	1.100
Kolombiya	800	850	750	900	950
Meksika	1.800	1.900	1.700	2.000	2.200
Peru	700	750	650	800	850
Uruguay	400	450	350	500	550
Diğerleri	1.000	1.100	900	1.200	1.300
Toplam	**9.300**	**10.050**	**8.600**	**10.600**	**11.550**

Kaynak: Inter-American Development Bank (2023: 15)

Kamu gelirlerinin sürdürülebilirliği kadar, kamu harcamalarının yönü ve etkinliği de kalkınma sürecinde kritik önemdedir. Gelişmekte olan ülkelerin yalnızca gelir artırıcı politikalarla değil, aynı zamanda bu gelirleri stratejik sektörlerde kullanmaya yönelik reformlarla ilerlemesi gerekmektedir. Ar-Ge destekleri, dijital altyapı yatırımları, yeşil dönüşüm projeleri ve ihracat teşvik programlarına yönlendirilen harcamalar, ekonomik büyümenin niteliksel dönüşümünü destekleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, vergi teşviklerinin doğrudan yatırım artışı sağlamakla sınırlı kalmaması; teknolojik kapasite oluşturma, istihdam yaratma ve rekabet gücünü artırma gibi çok boyutlu hedeflerle bütünleştirilmesi önem taşımaktadır.

3.5. OECD (Gelişmiş Ekonomiler) Karşılaştırması

OECD ülkelerinde kurumlar vergisi oranları ve doğrudan yabancı yatırım (FDI) girişleri, ülkelerin iktisadi kalkınma politikalarını değerlendirmede önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Vergi oranları, yabancı yatırım kararlarını etkileyen unsurlar arasında önemli bir rol oynasa da yatırım ortamının genel kalitesi, siyasi istikrar, hukuk sistemi, altyapı düzeyi ve makroekonomik güvenilirlik gibi yapısal faktörler de yatırımcıların kararlarında belirleyici olmaktadır.

2024 yılı itibarıyla OECD ortalama kurumlar vergisi oranı yaklaşık %23,85'tir. En düşük oran %9 ile Macaristan'da, en yüksek oran ise %35 ile Kolombiya'da uygulanmaktadır. Almanya %29,9, Japonya %29,7, ABD %25,8,

Kanada %26,5, Fransa %25, Birleşik Krallık %25, Hollanda %25,8, İsviçre %11,9-21,1 aralığında, İrlanda %12,5 ve Türkiye %25 oranlarıyla listelenmektedir (OECD 2024).

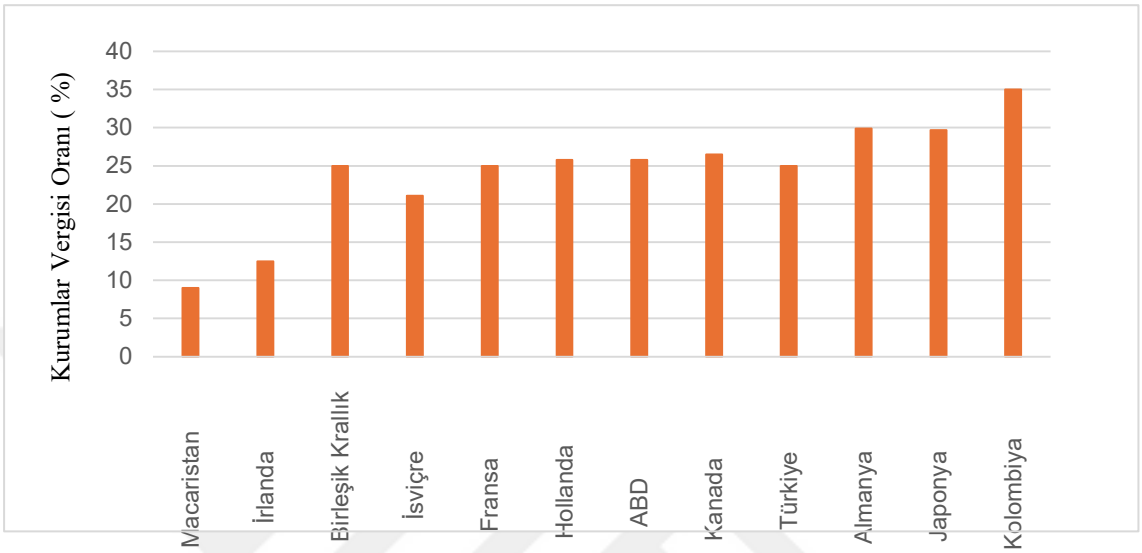

Grafik 14. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Oranları (2024)

Kaynak: OECD, Corporate Tax Statistics 2024.

Türkiye'de 2024 yılı itibarıyla genel kurumlar vergisi oranı %25'tir. Bu oran, tüm mükellefler için geçerli olan temel orandır ve şirket kazançlarının vergilendirilmesinde esas alınmaktadır. Ancak vergi politikalarının sektörel farklılıkları ve ekonomik öncelikleri gözetmesi doğrultusunda, belirli faaliyet alanlarında bu oranın altında veya üstünde uygulamalar söz konusudur. Bu kapsamda, sektörel çeşitliliği yansıtan farklılaştırılmış vergi oranları yürürlüktedir.

Finansal kurumlar için kurumlar vergisi oranı %30 olarak belirlenmiştir. Bankalar, finansal kiralama ve faktoring şirketleri gibi kuruluşlar bu kapsamda değerlendirilmekte olup, bu yüksek oran kamu maliyesine daha güçlü katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda finans sektörünün yüksek kârlılığı ve sistemik önemi dikkate alınarak, daha yüksek oranla vergilendirilmesi sosyal adalet ve mali sürdürülebilirlik perspektifinden de desteklenmektedir.

İhracat gelirleri için ise kurumlar vergisi oranı %20 olarak uygulanmaktadır. Bu indirimli oran, Türkiye'nin ihracata dayalı büyüme stratejisi kapsamında dış ticaret yapan firmalara mali avantaj sunmayı hedeflemektedir. Böylece ihracatçı

firmaların küresel piyasalarda daha rekabetçi olabilmesi ve ihracat hacminin artırılması amaçlanmaktadır. Bu düzenleme, ülkenin döviz gelirlerini artırma ve dış ticaret açığını azaltma politikalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Sanayi sicil belgesine sahip üretim firmaları için uygulanan kurumlar vergisi oranı %24'tür. Bu oran, üretim sektörünü teşvik etmek amacıyla genel orandan bir puan daha düşük olarak uygulanmaktadır. Üretime dayalı kalkınma politikaları çerçevesinde, sanayi yatırımlarının artırılması ve yerli üretimin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu tür uygulamalar aynı zamanda sanayi sektörünün istihdam üzerindeki olumlu etkisini desteklemeye yöneliktir.

Halka arz edilen şirketler için kurumlar vergisi oranı %23'tür. Bu oran, sermaye piyasalarının derinleşmesini ve şirketlerin kurumsallaşmasını teşvik etmek amacıyla belirlenmiştir. Şirketlerin halka açılmasını destekleyen bu tür vergisel avantajlar, sermayenin tabana yayılması ve şeffaflık düzeyinin artırılması açısından da önem arz etmektedir.

Tüm bu oranlar, 7456 sayılı Kanun ve Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenmiş ve 2024 yılı itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Söz konusu farklılaştırılmış oranlar, Türkiye'nin sektörel önceliklerini yansıtan, büyümeyi desteklemeye yönelik hedefe dayalı bir vergi politikası anlayışının göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

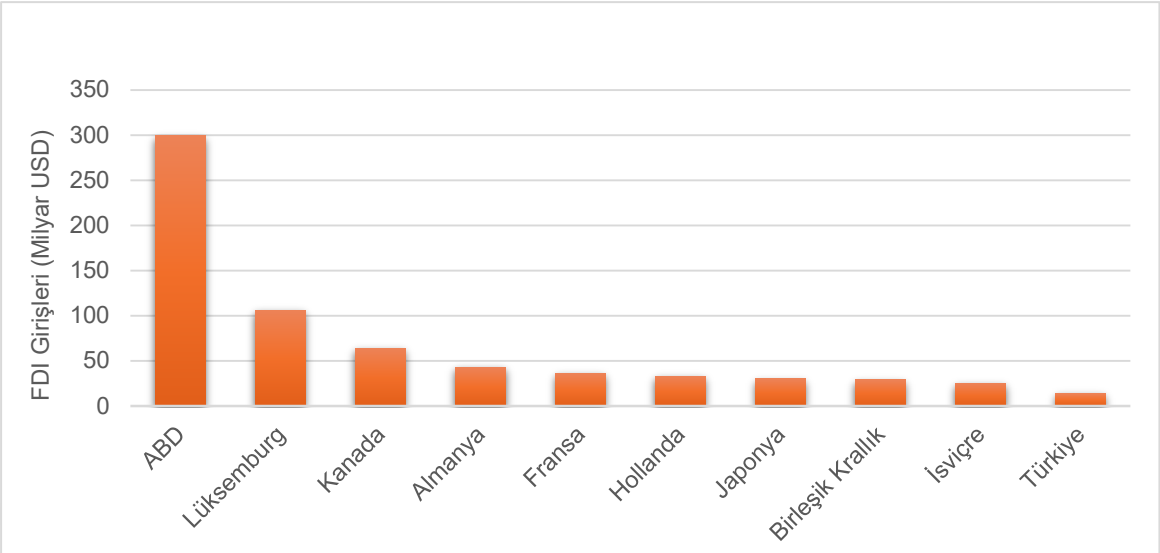

Grafik 15. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) Girişleri (2024)

Kaynak: OECD, FDI in Figures, Nisan 2025.

2024 yılı itibarıyla küresel FDI akışları %1 artış göstererek 1,485 trilyon dolara ulaşsa da özellikle Avrupa'daki bazı ülkeler hariç tutulduğunda genel eğilimde %9'luk bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum, dünya genelindeki belirsizliklerin, artan faiz oranlarının ve jeopolitik risklerin yatırım iştahını baskıladığını göstermektedir.

ABD, 299 milyar dolarlık giriş ile OECD bölgesinde açık ara en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken ülke konumundadır. Bu durum, ABD'nin yüksek ekonomik büyüme beklentileri, büyük pazar yapısı, teknolojik altyapısı ve yatırımcı dostu düzenlemeleriyle ilişkilidir.

Lüksemburg'un 106 milyar dolarlık FDI girişi, büyük ölçüde holding şirketleri ve finansal aracılıkla ilgili işlemlere dayanmaktadır. Bu ülkenin FDI rakamları genellikle muhasebe ve sermaye akışlarına ilişkin teknik düzenlemelerden etkilenmektedir.

Kanada, Almanya, Fransa ve Hollanda gibi büyük ekonomilerin sırasıyla 64, 43, 36 ve 33 milyar dolarlık yatırımlarla öne çıktığı görülmektedir. Bu ülkelerdeki yatırımlar, özellikle yeşil enerji, otomotiv ve dijitalleşme projelerine yönelmiştir.

Türkiye'ye giren 14 milyar dolarlık yatırım, geçmiş yıllara göre görece durağan bir seviyeyi yansıtsa da istikrar korunmuştur. Ancak bu seviyenin artırılması için hukuki öngörülebilirlik, yatırım ortamının dijitalleşmesi ve teşvik sistemlerinin sadeleştirilmesi kritik önemdedir.

Bu veriler, düşük vergi oranlarının her zaman daha fazla yatırım anlamına gelmediğini; yatırım ortamının genel kalitesi, öngörülebilirlik ve yapısal reformlarla desteklenmiş bir sistemin yatırım kararlarında daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye için de yatırım çekme kapasitesini artırmak adına yalnızca vergi oranlarını değil; hukuki güvence, altyapı yatırımları, dijitalleşme ve idari kolaylık gibi alanları da kapsayan bütüncül politika reformlarına yönelmek gerekmektedir.

3.6. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Vergi Yükü ve Teşviklerin Bölgesel Büyümeye Etkilerinin Analizi

OECD ülkelerinde vergi geliri/GSYH oranları ve Ar-Ge harcamalarına yönelik vergi teşvik payları, ekonomik kalkınma modellerinin temel göstergelerindendir. Vergi/GSYH oranları, kamu hizmetleri ve altyapı yatırımlarını finanse etme kapasitesini; Ar-Ge harcaması ve teşvik oranları ise yenilikçilik dinamiklerini yansıtır. Aşağıda, 2023 verileri temel alınarak sekiz bölgenin karşılaştırmalı analizi sunulmuştur.

Tablo 6. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı, Ar-Ge Harcamaları ve Teşvik Payları

Bölge / Ülke	Vergi Geliri/GSYH (%)	Ar-Ge Harcaması/GSYH (%)	Ar-Ge Teşvik Payı (%)
OECD Ortalaması	33,9	2,5	55
AB27	39	2,3	58
Japonya	30,1	3,2	60
Güney Kore	28,9	4,6	62
ABD	25,2	2,7	65
Kanada	31	1,8	60
Latin Amerika Ortalaması	21,5	0,5	25
Türkiye	25,1	1,05	18

Kaynak: OECD. (2023). Revenue Statistics 2023.

Tabloya bakıldığında, OECD ortalamasının %33,9, AB27 ortalamasının ise %39,0 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu oranlar, gelişmiş ekonomilerin kamu hizmetleri, sosyal güvenlik ve altyapı yatırımları gibi geniş kapsamlı harcamaları güçlü bir vergi yapısı ile finanse ettiklerini göstermektedir. Gelişmiş Asya ekonomilerinden Japonya %30,1, Güney Kore ise %28,9 oranıyla daha düşük ama istikrarlı ve rekabetçi bir vergi ortamı sunmaktadır. Bu ülkelerde vergi yükü yatırım, ihracat ve teknoloji üretimi gibi büyüme odaklı alanlarda dengeleyici bir unsur olarak konumlandırılmaktadır. Kuzey Amerika'da ise ABD %25,2, Kanada %31,0 ile daha esnek bir yapıya sahiptir ve bu oranlar, kamu finansmanı ile özel sektör dinamizmi arasında kurulan dengeyi yansıtmaktadır.

Latin Amerika ve Karayipler bölgesi, ortalama %21,5 ile en düşük vergi/GSYH oranına sahip bölge konumundadır. Bu durum, çoğunlukla kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, vergi tahsilat kapasitesinin düşüklüğü ve kamu hizmetlerinin sınırlılığı ile açıklanmaktadır. Türkiye ise %25,1'lik oranıyla OECD ve AB ortalamalarının altında, ancak Latin Amerika'nın üzerinde konumlanmaktadır. Bu konum, Türkiye'nin vergi sisteminin kamu yatırımlarını ve sosyal harcamaları finanse etme kapasitesinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Yukarıdaki dağılım, yüksek sosyal harcama ve altyapı yatırımını vergi yüküyle dengeleyen Avrupa Birliği modeli ile, daha düşük vergi oranlarıyla yatırım teşviklerini önceleyen Kuzey Amerika ve Asya modelleri arasındaki stratejik tercih farklılıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu bağlamda, kamu finansman kapasitesini güçlendirmek

için vergi tabanını genişletme ve kayıt dışılığı azaltma ihtiyacı açık bir biçimde ortadadır.

Yukarıdaki veriler aynı zamanda Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı ile toplam Ar-Ge desteği içindeki vergi teşvik payını karşılaştırmaktadır. OECD ülkelerinde Ar-Ge harcaması ortalama %2,5 seviyesindedir ve bu harcamaların %55'i vergi indirimleri ile desteklenmektedir. Türkiye'de ise Ar-Ge harcaması yalnızca %1,05 düzeyinde kalmakta ve toplam Ar-Ge desteklerinin yalnızca %18'i vergi teşviklerinden oluşmaktadır. Bu tablo, Türkiye'nin vergi teşviklerini Ar-Ge politikalarında yeterince kullanmadığını ve inovasyon ekosistemini yeterince destekleyemediğini göstermektedir.

Buna karşılık, ABD'de KOBİ'lere sağlanan %14'e varan vergi kredileri, Japonya ve Fransa'da %60'ın üzerinde uygulanan Ar-Ge vergi indirimleri, yüksek teknoloji odaklı ve sürdürülebilir yenilikçi ekosistemleri canlı tutan önemli unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu ülkelerde uygulanan vergi temelli destekler, firmaların Ar-Ge harcamalarını artırmalarına doğrudan katkı sağlamakta ve nitelikli üretim yapısına geçişi hızlandırmaktadır.

Türkiye'nin Ar-Ge performansını OECD düzeyine yaklaştırabilmesi için, sadece harcama miktarını artırması değil; aynı zamanda vergi teşviklerinin toplam destek içindeki oranını %50 seviyesine çıkarması gerekmektedir. Bu oran, özel sektörün Ar-Ge yatırımlarına yönelmesini sağlayacak ve bilgi temelli üretim kapasitesinin gelişimini destekleyecektir. Ayrıca teşviklerin etkinliği yalnızca oranlarıyla değil, uygulama ve izleme mekanizmalarının şeffaflığı ile de yakından ilişkilidir. Bu nedenle Türkiye'nin, teşviklerin bölgesel ve sektörel etkilerini ölçen, performansa dayalı ve şeffaf izleme sistemleri kurarak kaynak kullanımının verimliliğini artırması gerekmektedir.

Bu karşılaştırmalı değerlendirme, Türkiye'nin hem vergi/GSYH oranını kademeli olarak yükselterek kamu finansmanını güçlendirmesi hem de Ar-Ge teşvik paketini genişleterek yenilikçiliği daha etkili şekilde desteklemesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vergi politikalarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri çeşitli boyutlarıyla ele alındığında, insan kaynağının niteliğini geliştirmeye yönelik vergi destekli eğitim ile araştırma-geliştirme harcamalarının verimliliği artırma ve yenilikçi kapasiteyi güçlendirme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu tür yatırımların, işgücünün teknik becerilerini zenginleştirmesi ve toplumsal refah düzeyine olumlu katkı sunması sayesinde, uzun vadeli büyüme dinamiklerini destekleyen önemli faktörler arasında yer alabildiği değerlendirilmektedir.

Sanayileşme ve teknolojik altyapı alanına yönlendirilen vergi indirimleri ile muafiyetlerin ekonomik dinamizmi hızlandırdığı, üretim kapasitesini genişlettiği ve küresel rekabet gücünü artırdığı tespit edilmiştir. Bu mekanizmalar, sermaye birikimini teşvik ederek firmaların ölçek ekonomilerinden yararlanmasına imkân tanımakta; sonuçta ülke ekonomisi hem ihracat hacmini hem de yerli katma değeri yükseltmektedir. Ancak bu teşviklerin etkinliği, şeffaf ve hesap verebilir bir vergi yönetimi altyapısına doğrudan bağlıdır.

Vergi idaresinin kurumsal kapasitesi; dijital tahsilat sistemleri, veri analitiği ve etkin denetim mekanizmalarıyla desteklendiğinde, kayıt dışı ekonomi önemli ölçüde daralmakta ve gönüllü uyum oranları artmaktadır. Toplumun vergi sistemine duyduğu güvenin sağlanması, mali disiplinin ve adalet duygusunun pekişmesine yardımcı olarak mali istikrarı koruyucu bir etki yaratır.

Gelişmekte olan ülkeler özelinde, dolaylı vergilerin dar gelirli kesimler üzerindeki yükünü dengeleyecek şekilde artan oranlı gelir vergisi uygulamalarının hayata geçirilmesi; muafiyet ve istisna politikalarının ihtiyaç odaklı kısıtlamalarla sınırlandırılması gerekmektedir. Ayrıca, uluslararası vergi iş birliği ve ikili anlaşmalar yoluyla dijital hizmet ve karbon vergileri gibi yeni vergileme araçlarının uyumlu biçimde tasarlanması hem gelir kaynaklarını çeşitlendirecek hem de küresel rekabette konum güçlendirecektir.

Bu çalışmada kullanılan veri setleri ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerinin sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda, gelecekteki araştırmalar için üç ana öneri öne çıkmaktadır. Birincisi, bölgesel farklılıkların vergi politikaları üzerindeki

etkilerini incelemek amacıyla il düzeyinde kapsamlı mikro veriler kullanılabilir. İkincisi, dijital hizmet vergileri ve karbon vergisi gibi yeni vergi türlerinin çevresel ve sosyal sonuçları üzerine ampirik çalışmalar yapılabilir. Üçüncüsü, vergi uyumunu artırıcı dijital denetim ve e-fatura uygulamalarının etkinliğini ölçen uzun vadeli saha araştırmaları gerçekleştirilmelidir.

Politika geliştirme sürecinde çeşitli çıkarımların dikkate alınması gerektiği görülmektedir. Vergi oranlarının belirlenmesinde makul seviyelerin korunması kadar, gelir ve servet vergilerinin dengeli kullanımı yoluyla sosyal adaletin gözetilmesi önem arz etmektedir. Kayıt dışı ekonominin küçültülmesi ve mükellef memnuniyetini artırabilecek şeffaf denetim mekanizmalarının oluşturulması ise vergi tabanının genişletilmesine katkı sağlayabilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, Ar-Ge ve yenilik odaklı sektörlere yönelik vergi teşviklerinin, yalnızca merkezî bölgelerle sınırlı kalmayıp farklı coğrafi alanlarda da eşit biçimde uygulanması, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşma sürecini destekleyebilir.

Türkiye'de vergi politikalarının, iktisadi kalkınmayı hem niceliksel hem de niteliksel açıdan destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılmasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda önerilen politika adımlarının uygulanması, kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğini artırmanın yanı sıra, sosyal adaletin güçlendirilmesine ve rekabet gücünün korunmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, kamu-özel iş birlikleriyle dijital vergi altyapısının geliştirilmesi ve uluslararası vergi uyum standartlarıyla entegrasyon, dikkatle ele alınması gereken başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Acemoğlu Daron ve Robinson James A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Publishing Group, s. 75, 123.

Aghion Philippe ve Howitt Peter. (1998). *Endogenous Growth Theory*. Cambridge, MA: MIT Press, s. 163, 227.

Akalın, Güray. (2021). "Gelir ve Servet Vergileri Türkiye'de Gelir Dağılımını Etkilemekte midir?" *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 249–255.

Akbey, Ferhat (2014). Türkiye'de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 63–103.

Akdeve Erdal ve Karagöl Erdal Tanas. (2013). "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 329–350.

Akdoğan, Abdurrahman. (2003). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 457, 481, 493, 501, 504.

Akdoğan, Abdurrahman. (2006). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 391.

Aktan, Coşkun Can. (2017). "Anayasal İktisat ve Vergilemede Hukuki Güvenlik İlkesi." *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 101–120.

Alm, James. (2012). "Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies." *International Tax and Public Finance*, 19(1): 54–77.

Alm James ve Torgler Benno. (2011). "Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality." *Journal of Business Ethics*, 101(4): 635–651.

Alm, James. (1999). *Tax Compliance and Administration*. World Bank Policy Research Working Paper No. 2856.

Apan Mehmet ve İslamoğlu Mehmet. (2017). "KOBİ Kredileri ile İhracat ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Ampirik Analizi." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 3291–3302, s. 3295.

Arslan, Cem Barlas. (2020). "Vergilemede açıklık ve basitlik ilkesi: Kurumlar Vergisi Kanunu'nun okunabilirlik düzeyine ilişkin bir inceleme." *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 687–695.

Aslam Aqib and Shah Alpa. (2020). "Tec(h)tonic Shifts: Taxing the 'Digital Economy'." *IMF Working Paper* WP/20/76, Fiscal Affairs Department, International Monetary Fund, May 2020.

Ateş, Leyla. (2017). *Yatırım Vergi Teşvik Politikasının Hukuki Çerçevesi*. On İki Levha Yayıncılık, İzmir.

Atkinson Anthony Barnes ve Stiglitz Joseph Eugene. (1980). *Lectures on Public Economics*. New York: McGraw-Hill, London: McGraw-Hill, Princeton: Princeton University Press, s. 47-208.

Ay Hakkı M. ve Talaşlı Esra. (2008). "Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki." Maliye Dergisi, Sayı 154 (Ocak–Haziran), s. 135–155.

Baer Katherine ve Le Borgne Eric (2008). *Tax Amnesties: Theory, Trends, and Some Alternatives*. IMF Working Paper No. 08/93, s. 2, 4, 5, 6. https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0893.pdf

Barro, Robert J. (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth." *Journal of Political Economy*, 98(5), S103–S125, s. 18.

Barro Robert J. ve Sala-i-Martin Xavier (2004). *Economic Growth*. 2. Baskı. Cambridge, MA: MIT Press, s. 93, 112, 125, 188.

Baunsgaard Thomas ve Keen Michael (2010). "Tax Revenue and (or?) Trade Liberalization." *Journal of Public Economics*, 94(9–10), s. 563–577.

Besley, T. ve Persson, T. (2014). *Why Do Developing Countries Tax So Little?* Journal of Economic Perspectives, 28(4), 99–120.

Bilen, Abdulkadir. (2007). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 36, 134–143.

Bird, Richard (2013). “Taxation and Development: What Have We Learned from Fifty Years of Research?” *Public Finance and Management*, 13(4), 266–289.

Bird, Richard M. (2010). “Smart Tax Administration.” *Economic Premise*, No. 36. Washington, DC: World Bank, s. 1-5.

Bird, Richard M. ve Gendron, Pierre-Pascal (2007). *The VAT in Developing and Transitional Countries*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 121.

Bird Richard M. ve Zolt Eric M. (2005). “Redistribution via Taxation: The Limited Role of the Personal Income Tax in Developing Countries.” *UCLA Law Review*, 52(6), s. 1627

Bird Richard M. ve Zolt Eric M. (2008). “Tax Policy in Emerging Countries.” *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(1), s. 73-86.

Blanchard, Olivier (2008). *Macroeconomics*. 5th ed. New Jersey: Pearson Education, s. 179.

Borensztein Eduardo, De Gregorio José ve Lee Jong-Wha (1998). “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?” *Journal of International Economics*, 45(1), 115–135, s. 118, 124.

Boz, Arınç. (2025). “Türkiye’de Sosyal Transfer Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 1–16.

Burgess Robin ve Stern Nicholas (1993). “Taxation and Development.” *Journal of Economic Literature*, 31(2), s. 762–830.

Buyrukoğlu Selçuk ve Buzkıran Davut. (2016). “Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Kurumu.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 7, ss. 2081–2100.

Cansız, Harun. (2014). “Defterdarlık Çalışanlarının Vergileme İlkelerine Bakışı.” *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 2, Aralık 2014, s. 33–43.

Chenery Hollis B. ve Eckstein Alexander. (1970). “Development Alternatives for Latin America.” *Journal of Political Economy*, 78(4), 966–1006.

Chenery Hollis ve Syrquin Moshe. (1975). *Patterns of Development, 1950–1970*. New York: Oxford University Press, s. 91.

Cnossen, Sijbren. (2005). *Theory and Practice of Excise Taxation: Smoke, Alcohol and Sugar*. Oxford: Oxford University Press.

Çam Hasan ve Esengün Kemal (2011). Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulanan Teşvik Politikalarının İşletmeler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Osmaniye Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 55–63.

Çelen Erduran Ali ve Arslan Cem Barlas. (2012). “Vergilendirme İlkeleri Açısından Türkiye’de Tecil Müessesesi.” *Vergi Raporu*. s. 3.

Çimen, Gamze (2017). “E-Maliye Uygulamalarının Vergilemede İktisadilik İlkesi ve Vergi Uyumuna Etkisi: Tokat İli Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma.” *International Journal of Public Finance*, 2(1), 93–108.

Çoban, Sefa (2024). *Türkiye’de Vergi Afları Üzerine Bir Ampirik İnceleme*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 54.

Demir İhsan Cemil ve Balkı Ali (2023). “Tüketicilerin Perspektifinden Katma Değer Vergisi İndirimleri: Ampirik Bulgular.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(2), 320–336.

Demirli, Yunus (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları ve Türkiye’de Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Açısından Değerlendirme*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 2011/412, s. 54.

Durmaz, Aybüke (2023). *Vergi Adaleti Kavramının Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarındaki Etkinliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Maliye Anabilim Dalı, s. 11.

Easterly, William. (2006). *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good*. New York: Penguin Books, s. 49.

ECLAC. (2018). *Fiscal Panorama of Latin America and the Caribbean*. Santiago: United Nations, Erişim adresi: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/43406/1/S1800081_en.pdf

ECLAC. (2020). *Digitalization and Tax Administration in Latin America*. Santiago: United Nations, s. 91. Erişim adresi: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/ 11362/45731/1/S2000153_en.pdf

Edizdoğan Nihat ve Gümüş Erhan (2013). Vergi Afları ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, Sayı 164, s. 99–119.

Elgin, Ceyhun (2012). "Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Değerlendirme ve Türkiye Örneği." *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 39, 237–258.

Elmendorf Douglas W. ve Furman Jason. (2008). "If, When, How: A Primer on Fiscal Stimulus." *Brookings Institution*, Policy Brief No. 164, Washington D.C., s. 4; ayrıca tam metin: January 2008, s. 1–56.

Eser, Emre (2022). *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayınları, s. 56.

European Commission. (2021). *Taxation Trends in the European Union*. Brussels: Publications Office of the EU, s. 27. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d5b94e4e-d4f1-11eb-895a-01aa75ed71a1/language-en

European Commission. (2022). *Tax Policies in the European Union: 2022 Survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, s. 53–57. Erişim adresi: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/22508340-1149-11ed-8fa0-01aa75ed71a1

European Commission. (2023). *Taxation Trends in the European Union*. Taxation and Customs Union. https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/283669ce-33aa-49dc-ba2e-fd8d669a4482_en

European Investment Bank (EIB). (2023). *Investment Report 2023/2024: Transforming for Competitiveness*. Chapter 2: Government Investment, Figure 5, s. 61.Erişim adresi: https://www.eib.org/attachments/publications/ 20230323_investment_report_2023_chap2.pdf

Eyidoğan Ezgi ve Demir Oğuz. (2022). "Dijital Hizmetlerin Vergilendirilmesi: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(42)1–25.

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2021). *Faaliyet Raporu 2021*. Ankara: GİB Yayınları. Erişim adresi: https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/ faaliyetraporlari /2021/2021_faaliyet_raporu_4.pdf

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2022). *Ar-Ge ve İnovasyon Teşvikleri* (L-5746 sayılı Kanun).Erişim adresi: https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/ yatirimlarda-vergisel-tesvikler/l-kanunlarina-gore-vergisel-tesvikler/l-5746

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2022). *Faaliyet Raporu*. Ankara: GİB Yayınları, s. 15. Erişim adresi: https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/ faaliyetraporlari /2022/2022_faaliyet_raporu.pdf

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2023). *Yatırımlarda Vergisel Teşvikler ve İndirimli Kurumlar Vergisi Uygulamaları*. Ankara: GİB Yayınları.

Gezgin, Hasan (2019). *Türkiye'de Vergi İncelemelerinin Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Dönem Projesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 36.

Giray Filiz ve Ömür Özgür Mustafa. (2014). "Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde Vergi Teşvikleri ve Etkinliği: Türkiye Uygulaması." *Istanbul Journal of Social Sciences*, 7(2), 38–57.

Gordon, Roger H. (2010). "Taxation and Corporate Use of Debt: Implications for Tax Policy." *National Tax Journal*, 58(1), s.151-174.

Gordon Roger H. ve Li Wei. (2009). "Tax Structures in Developing Countries: Many Puzzles and a Possible Explanation." *Journal of Public Economics*, 93(7–8), s. 855–866.

Gülpeşe Öykü, Çolakoglu Öykü ve Kaya Erkan Gürdal. (2015). “Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Ar-Ge ve Yazılım Faaliyetlerinin Kapsamı.” *Vergi Raporu*, Eylül 2015, s. 92.

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). *Yatırım Teşvik Sistemi Sunumu 2023*, s. 12–17.

International Centre for Tax and Development (2020). *Digitalisation of Tax Administration: Opportunities and Challenges*. ICTD Policy Brief 7, s. 5–7. Erişim: https://www.ictd.ac/publication/digitalisation-of-tax-administration/

IMF – International Monetary Fund. (2011). *Revenue Mobilization in Developing Countries*. IMF Fiscal Affairs Department, Washington D.C., s. 3, 5, 10, 12.

IMF – International Monetary Fund. (2017). *Fiscal Transparency Handbook*. Washington, D.C.: IMF Publications, s. 51.

IMF – International Monetary Fund. (2019). *Fiscal Monitor: How to Mitigate Climate Change*. Washington, D.C.: IMF Publications, s. 47–50.

Inter-American Development Bank (2023). *Revenue Statistics in Latin America and the Caribbean 2023*. Washington, D.C.

İpek Selçuk ve Kaynar İlknur. (2009). “Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma.” *Yönetim ve Ekonomi*, 16(1), 173–190.

James, Sebastian. (2013). *Tax and Non-Tax Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications*. Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group.

James, Sebastian. (2009). *Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications*. Washington, D.C.: World Bank Publications.

Jones, Charles I. (2013). *Introduction to Economic Growth* (3. baskı). New York: W. W. Norton ve Company.

Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014–2018) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Yayın No: KB.2896 – ÖİK.736, Ankara, ss. 130–141.

Kaplanhan, Fatih. (2021). "Dijitalleşme, Vergi ve Egemenlik Sorunu." *Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları*, *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*, s. 171–189.

Kara, Mehmet. (2001). "Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 95–110.

Karabağ, Utku. (2005). "Türkiye'de KDV Oranlarının Vergi Adaleti Açısından Analizi ve Avrupa Birliği Karşılaştırması." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaş Ebru ve Selen Ufuk (2020). "Optimal Vergileme Arayışına Yönelik Bir Araştırma: Türkiye Örneği." *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 19, Sayı 40, s. 271–298

Karaş Ebru ve Hayrullahoğlu Betül. (2021). "Türkiye'de Vergi Harcamalarının İncelenmesi ve Vergilemede Adalet Açısından Değerlendirilmesi." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, ss. 91–105.

Karakurt, Alper (2012). *Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaynar-Bilgin, Handan (2018). "Laffer Eğrisi için Uygulamalı Bir Analiz: Türkiye Örneği." *ARHUSS*, 1(2), 84–99.

Kaynar Bilgin, Handan (2011). Vergi Ahlakının Teorik Çerçevesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, s. 259–278.

Keen, Michael. (2012). "Taxation and Development – Again." *IMF Working Paper*, No. 12/220, s. 48.

Keen Michael ve Mansour Mario. (2010). "Revenue Mobilisation in Sub-Saharan Africa: Challenges from Globalisation." *Development Policy Review*, 28(5), s. 561–577.

Keen Michael ve Mansour Mario. (2009). "Revenue Mobilization in Sub-Saharan Africa: Challenges from Globalization." *IMF Working Paper*, No. 10/157, s. 44.

Kılıç, Özalp (2018). *Türkiye'de Vergi Adaleti Kavramı ve Uygulaması*. Akademik Bakış, 66, s. 38–39.

Kılıçaslan Harun ve Kılıç Zeynep. (2016). "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşviklerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme." *International Congress of Management, Economy and Policy Proceedings* – Volume IV, ss. 3970–3989.

Klemm, Alexander. (2010). "Causes, Benefits, and Risks of Business Tax Incentives." *International Tax and Public Finance*, 17(3), s. 315–336.

Kutbay Hüseyin ve Öz Ersan (2017). "Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Karşılaştırılması." *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(3), 783–802.

Kuznets, Simon. (1971). *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 248.

Kuzucu Yapar, Burcu (2021). "Vergilendirmede Açıklık İlkesi: Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun Okunabilirlik Düzeyine İlişkin Bir Değerlendirme." *DergiPark*.

Laffer, Arthur B. (2004). "The Laffer Curve: Past, Present, and Future." *The Heritage Foundation*, No. 1765, s. 45.

Lucas, Robert E. Jr. (1988). "On the Mechanics of Economic Development." *Journal of Monetary Economics*, 22(1), s. 3–42.

Luitel Hari ve Sobel Russell S. (2007). "The Revenue Impact of Repeated Tax Amnesties." *Public Budgeting ve Finance*, 27(3): 38.

Mahdavi Kia N. ve Tanrıöven C. (2022). "Mali ve Vergi Teşviklerinin Sanayi Yatırımlarına Etkileri." *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(2), s. 1233–1248.

Mankiw, N. Gregory. (2021). *Principles of Economics*. 9. baskı. Boston: Cengage Learning.

Mercan Eray ve Dündar Mustafa (2003). *Tüm Yönleriyle Özel Tüketim Vergisi Açıklamalı-Yorumlu-Örnekli*. Ankara: Yaklaşım Yayınları.

Mirrlees, James et al. (2011). *Tax by Design: The Mirrlees Review*. Oxford: Oxford University Press, s. 185.

Moore, Mick. (2013). "Obstacles to Increasing Tax Revenues in Low Income Countries." *International Centre for Tax and Development Working Paper*, No. 15, s. 1–22.

Musgrave, Richard A. (1959). *The Theory of Public Finance*. New York: McGraw-Hill Book Company, s. 6, 8.

Musgrave, Richard A. ve Musgrave, Peggy B. (1980). *Public Finance in Theory and Practice*. 5. baskı. New York: McGraw-Hill, s. 6-486.

OECD. (2006). *OECD Economic Surveys: Turkey 2006*. Paris: OECD Publishing. Erişim adresi: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications /reports/2006/10/oecd-economic-surveys-turkey-2006_g1gh6834/eco_ surveys-tur- 2006-en.pdf

OECD. (2010). *Tax Expenditures in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing, s. 24.Erişim: https://www.oecd.org/en/publications/2010/01/tax-expenditures-in-oecd-countries_g1ghbcaf.html

OECD. (2010). *Tax Policy Reform and Economic Growth*. Paris: OECD Publishing, s. 17.Erişim: https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reform-and-economic-growth_9789264091085-en.html

OECD. (2013). *What Drives Tax Morale*. Paris: OECD Publishing, s. 72. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2012/11/what-drives-tax-morale_g17a21f6/5k8zk8m61kzq-en.pdf

OECD. (2017). *Revenue Statistics: Comparative Tables*. Paris: OECD Publishing, s. 91. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/ reports/ 2017/11/revenue-statistics-2017_g1g834eb/9789264283183-en.pdf

OECD. (2017). *Tax Administration 2017: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/09/tax-administration-2017_g1g7dd34/tax_admin-2017-en.pdf

OECD. (2018). *The Role and Design of Net Wealth Taxes in the OECD*. Paris: OECD Publishing, s. 62–68.Erişim: https://www.oecd.org/ content/dam /oecd/en/publications/reports/2018/04/the-role-and-design-of-net-wealth-taxes-in-the-oecd_g1g89919/9789264290303-en.pdf

OECD. (2019). OECD Regional Outlook: Leveraging Megatrends for Cities and Rural Areas. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://doi.org/10.1787/9789264312838-en

OECD. (2019). *Green Growth Indicators 2019*. Paris: OECD Publishing, s. 63. Erişim: https://stats.oecd.org/wbos/fileview2.aspx?IDFile=0eddc076-a4f9-4a2b-8e86-4190c8523b59

OECD. (2019). *Taxing Wages 2019: Comparative Tables*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/ reports/ 2019/04/taxing-wages-2019_g1g9ff16/tax_wages-2019-en.pdf

OECD. (2020). *Corporate Tax Statistics: Second Edition*. Paris: OECD Publishing, s. 19.Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications /reports/ 2020/07/corporate-tax-statistics-second-edition_ac69b0ec/ff4d4ce8-en.pdf

OECD. (2020). *Tax Policy Reforms 2020: OECD and Selected Partner Economies*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/ oecd/en/publications/reports/2020/09/tax-policy-reforms-2020_92722a12/7af51916-en.pdf

OECD. (2021). *Addressing the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd. org/tax/ beps/addressing-the-tax-challenges-of-the-digitalisation-of-the-economy-global-anti-base-erosion-pillar-two-blueprint.htm

OECD. (2021). *COVID-19 and Tax Policy in the OECD*. Paris: OECD Publishing, s. 59.Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/ reports/ 2021/04/tax-policy-reforms-2021_35c401b1/427d2616-en.pdf

OECD. (2021). *Tax Administration 2021: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*. Paris: OECD Publishing.Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/09/tax-administration-2021_72b221d1/cef472b9-en.pdf

OECD. (2021). *International Trade and Investment Policy Reforms 2021*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en /publications/reports/2021/04/economic-policy-reforms-2021_d5e60700/ 3c796721-en.pdf

OECD. (2021). *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2021: Times of Crisis and Opportunity*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/sti/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-25186167.htm

OECD. (2021). *Revenue Statistics 2021*. Paris: OECD Publishing, s. 91. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/12/revenue-statistics-2021_dd04e507/6e87f932-en.pdf

OECD. (2021). *Statement on a Two-Pillar Solution to Address the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy* (8 October 2021), s. 5. Erişim: https://www.oecd.org/tax/beps/statement-on-a-two-pillar-solution-to-address-the-tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy-october-2021.pdf

OECD. (2021). *Tax Administration 2021: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*, s. 58–59. https://doi.org/10.1787/cef472b9-en

OECD. (2021). Taxing Energy Use for Sustainable Development: Opportunities for energy tax and subsidy reform in selected developing and emerging economies, s. 73, 88. https://doi.org/10.1787/89167cef-en

OECD. (2022). Consumption Tax Trends 2022: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/6525a942-en

OECD. (2022). Tax Administration 2022: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies, s. 17-71. https://doi.org/10.1787/1e797131-en

OECD. (2022). Tax Policy Reforms 2022: OECD and Selected Partner Economies, s. 49, 67. https://doi.org/10.1787/067c593d-en

OECD. (2023). *Revenue Statistics 2023*. OECD Yayınları. Erişim adresi: https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en.html

OECD. (2024). Corporate Tax Statistics 2024: Fifth edition. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9c27d6e8-en

OECD. (2024). *FDI in Figures – April 2025*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/en/publications/fdi-in-figures-april-2025_d5a76fd0-en.html

OECD. (2024). Main Science and Technology Indicators 2024. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/data/datasets/main-science-and-technology-indicators/msti-highlights-march-2024.pdf

OECD. (2024). *Revenue Statistics 2024*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-2024.htm

OECD. (2024). *Revenue Statistics in Asia and the Pacific 2024*. Paris: OECD Publishing.
Erişim: https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-in-asia-and-the-pacific-2024_e4681bfa-en.html

OECD. (2024). *Revenue Statistics in Latin America and the Caribbean 2024: Brochure*. Paris: OECD Publishing.Erişim: https://www.oecd.org/tax/tax-policy/ brochure-revenue-statistics-latin-america-and-caribbean.pdf

OECD. (2024). *Revenue Statistics – United States 2024*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-united-states.pdf

OECD. (2024). *Revenue Statistics – Canada 2024*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-canada.pdf

OECD. (2025). *FDI in Figures: April 2025*. Paris: OECD Publishing. Erişim: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/04/fdi-in-figures-april-2025_bc1bf149/d5a76fd0-en.pdf

OECD. (2025). R&D tax incentives continue to outpace other forms of government support for R&D in most countries. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical-releases/2025/04/rd-tax-incentives-continue-to-outpace-other-forms-of-government-support-for-rd-in-most-countries.html

Ovaz, Fatma (2019). *Türk Vergi Hukukunda Vergi Affı ve 6736 Sayılı Kanunun Mali Yönden Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öğdüm Perihan and Hakan Arslaner (2021). "Türkiye'de Vergi Mükelleflerinin Eğitim Düzeyi İle Vergi Bilinci İlişkisi: Aydın İli Örneği." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39: s. 154-180

Önder, Ferid. (2023). "Vergi Yükü ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Ekonometrik Analizi." *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 12(3), 384–397.

Özen Aysun, Kıdemli Melek ve Ülger Mücahit. (2022). "Vergilemenin Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz: Türkiye Örneği." *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 959–974.

Öztürk, Ozan. (2018). *Vergide Belirlilik (Kesinlik) İlkesi Yönünden Kaynakta Vergileme*. On İki Levha Yayıncılık, Ankara, s. 22.

Öztürk, Ömer Faruk (2021). "Dolaysız ve Dolaylı Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği." *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 430–442.

Rakıcı, Cemil (2004). "Türk Gelir Vergisi Sisteminde Yer Alan Bazı Muafiyet, İstisna ve İndirimlerin Değerlendirilmesi." *Vergi Sorunları Dergisi*, no. 190, s. 115–129.

Reinhart Carmen M. ve Rogoff Kenneth S. (2010). "Growth in a Time of Debt." *American Economic Review*, 100(2), s. 573–578.

Resmî Gazete. (2019). *Dijital Hizmet Vergisi Kanunu*, 7 Aralık 2019, sayı: 30971. Erişim: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-1.htm

Rodrik, Dani. (2007). *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 18-119.

Romer, Christina D. (1993). "The Nation in Depression." *Journal of Economic Perspectives*, 7(2) 19–39.

Romer, Paul M. (1986). "Increasing Returns and Long-Run Growth." *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037.

Romer, Paul M. (1990). "Endogenous Technological Change." *Journal of Political Economy*, 98(5), 71–102.

Saez, Emmanuel. (2001). "Using Elasticities to Derive Optimal Income Tax Rates." *Review of Economic Studies*, 68(1) 205–229.

Sağdıç Ersin Nail ve Sandalcı İnci (2020). *Vergi Yapısının Yurt İçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye'den İller Düzeyinde Bir Kanıt*. Maliye Dergisi, Temmuz-Aralık 2020; 179, s. 213–239.

Sancak Ercan ve Demirci Nedret. (2012). "Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi." *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 159–198.

Saraç, Özgür (2019). "Vergi Harcamaları ve İktisadi Etkileri." *T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Yayınları*, s. 47.

Saraçoğlu Fatih ve Ömercioğlu Abdullah. (2024). "Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Varlık Barışı ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Değerlendirmeler." *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 15(58), 33–50.

Sen, Amartya. (1996). *Freedom favors development." New Perspectives Quarterly 13* s. 23-27.

Slemrod, Joel. (2007). "Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion." *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 25–48.

Slemrod Joel ve Bakija Jon. (2017). *Taxing Ourselves: A Citizen's Guide to the Debate over Taxes*. 5. baskı. Cambridge, MA: MIT Press, s. 102.

Solow, Robert M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.

Stiglitz, Joseph E. (2000). *Economics of the Public Sector*. New York: W.W. Norton ve Company, s. 480, 627, 642, 645.

Stiglitz, Joseph E. (2015). *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them*. New York: W.W. Norton ve Company.

Stiglitz Joseph E. ve Rosengard Jay K. (2015). *Economics of the Public Sector*. 4. baskı. New York: W.W. Norton ve Company.

Stotsky, Janet G. (1995). "Summary of Tax Policy Issues in Developing Countries." *IMF Working Paper*, WP/95/20.

Swan, Trevor W. (1956). "Economic Growth and Capital Accumulation." *Economic Record*, 32(2)334–361.

Şahin, Osman Nuri (2017). "Son Düzenlemeler Işığında İhracatta KDV'nin İadesi ve Muhasebeleştirilmesi." *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 90-115.

Şeker, Murat (2023). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları. s. 17.

Şenyüz, Doğan (1991/1992). *Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı*. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, No. 35, s. 214.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *Serbest Bölgeler ve Yatırım Teşvikleri Yıllık Raporu 2022*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023). *Teknoloji Geliştirme Bölgeleri 2023 Yılı Değerlendirme Raporu*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve Uygulama Rehberi*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). *On Birinci Kalkınma Planı 2019–2023: Yatırım Ortamı ve Teşvikler Raporu*. Ankara: SBB Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2023). *Türkiye'de Yatırım Teşvik Sistemi*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). *Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Yatırım Yeri Tahsisi Uygulamaları*. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *Yatırım ve Kalkınma Raporu 2022*. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayınları.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). 2019 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). *Türkiye Yatırım Teşvik Sistemi Raporu*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları. Erişim: https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). *Serbest Bölgeler Yıllık Raporu*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023). *Yatırım Teşvik Belgelerinde İthalat Rejimi Uygulamaları Rehberi*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları.

Tak, Pınar. (2023). *Türkiye'de Vergi Denetiminin Vergi Gelirlerine Etkisinin Değerlendirilmesi*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 44.

Tanzi, Vito. (2011). *Government versus Markets: The Changing Economic Role of the State*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 63-117.

Tanzi Vito ve Zee Howell H. (2000). "Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries." *IMF Working Paper*, No. 00/35, s. 296, 301–307.

Tanzi Vito ve Zee Howell H. (2001). *Tax Policy for Developing Countries*. IMF Economic Issues, 27, s. 301.

Tekin Ahmet ve Gümüş Öner. (2014). 1982 Anayasası'nda yer alan vergileme ilkelerinin felsefi temelleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 243-258.

Tekin, Ahmet. (2006). "Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 301–316.

Todaro Michael P. ve Smith Stephen C. (2020). *Economic Development*. 13. baskı. New York: Pearson Education, s. 23- 446.

Torgler, Benno. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, s. 27, 42, 52, 60.

Torgler Benno ve Schaltegger Christoph. (2005). "Tax Morale and Fiscal Policy." *CESifo Working Paper*, No. 1577, s. 10-14.

TÜBİTAK. (2022). *2022 Yılı TÜBİTAK Destek Programları Raporu*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Yayınları.

Türkay Hakan ve Ünsal Hilmi. (2008). "Türkiye'de İhracatta Uygulanan KDV İadesinin İhracata Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz." *Sosyoekonomi*, 8(8), 90–97.

TÜRMOB. (2022). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Raporu*. Ankara: TÜRMOB Yayınları.

Tüm Kayahan ve Dokuzoğlu Sevi. (2020). "4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu Kapsamında Sunulan Teşviklerin Vergisel Boyutunun İncelenmesi." *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 14–29.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2010). *Finansal İstikrar Raporu*. Ankara: TCMB Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Devlet Hesapları Raporu 2023*, s. 45–56.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *İşgücü Piyasası İstatistikleri 2024*, s. 28–29.

UNCTAD. (2019). *World Investment Report 2019: Special Economic Zones*. New York ve Cenevre: United Nations.

UNCTAD. (2023). *Asia-Pacific Trade and Investment Report 2023/24: Unleashing Digital and Green Opportunities for Inclusive Trade and Investment*. United Nations. (2020). *Financing for Sustainable Development Report 2020*. New York: United Nations Publications, s. 12.

Yelman, Ercan (2017). Türkiye'de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri ve 6736 Sayılı Kanun'un Mali Yönden İncelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), s. 67–93.

Yıldız, Sebiha (2024). "Dijital Ekonomi ve Dijital Ekonominin Vergilemeye Etkisi." *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 12(2), 123–134.

Yıldız, Özkan. (2008). "GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm." *Ege Akademik Bakış*, 8(1), 287–300.

Yılmaz, Hasan. (2020). "Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi." *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* (AKAD), 12(23), 431–441.

Zararsız Yasin ve Barlas Emin. (2024). "Türkiye'deki Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Bir Çalışma." *Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi*, 2(2), s. 1–17.

Zee, Howell H., Stotsky, Janet G. ve Ley, Eduardo. (2002). "Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries." *World Development*, 30(9), s. 1497–1516.

World Bank. (2016). *Global Financial Development Report 2015/2016: Long-Term Finance*. Washington, D.C.: World Bank Group, s. 31.

World Bank. (2019). *Global Investment Competitiveness Report 2019/2020: Rebuilding Investor Confidence in Times of Uncertainty*. Washington, D.C.: The World Bank.

World Bank. (2019). *Global Taxation Review: Tax System Performance in Developing Countries*. Washington, D.C.: World Bank Group, s. 45.

World Bank. (2020). *Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies*. Washington, D.C.: World Bank Group, s. 93.

World Bank. (2020). *Global Investment Competitiveness Report 2019/2020: Rebuilding Investor Confidence in Times of Uncertainty*. Washington, D.C.: World Bank Publications.

World Bank. (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, D.C.: World Bank Publications.

World Bank. (2021). *Global Economic Prospects: June 2021*. Washington, D.C.: World Bank Group, s. 14, 18.

World Bank. (2022). *Harnessing the Power of Technology for Tax Equity in Developing Countries*. Washington, D.C.: World Bank Group, s. 41.

World Bank. (2023). *Public Expenditure and Investment Efficiency in Latin America*. Washington, D.C.: The World Bank Group.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı Samet GÖZEL

Uyruğu TC